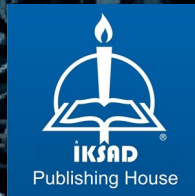

RİSK TOPLUMUNDA GENÇLİK VE BAĞIMLILIK

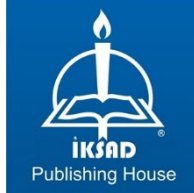
Dr. Öğr. Üyesi Arzu BOZDAĞ TULUM

RİSK TOPLUMUNDA GENÇLİK VE BAĞIMLILIK

Dr. Öğr. Üyesi Arzu BOZDAĞ TULUM¹

DOI: <https://www.doi.org/10.5281/zenodo.18957268>

¹ Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sosyoloji, arzu.tulum@ozal.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-6925-0145>

Copyright © 2026 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or
transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical
methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses
permitted by copyright law. Institution of Economic Development and Social

Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TÜRKİYE TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.
Iksad Publications – 2026©

ISBN: 978-625-378-593-2
Cover Design: İbraihm KAYA
January / 2026
Ankara / Türkiye
Size: 16x24cm

ÖNSÖZ

Gençlik, insanlık tarihinin her döneminde toplumun en dinamik, en kırılğan ve aynı zamanda en dönüştürücü kesimlerinden biri olmuştur. Ancak içinde bulunduğumuz geç modern çağda gençlik, yalnızca bir yaşam evresi değil; risklerin yoğunlaştığı, belirsizliklerin kurumsallaştığı ve kimlik müzakerelerinin sürekli hale geldiği bir toplumsal konuma dönüşmüştür. Bu kitap, gençliği ahlaki panik söylemleri ya da indirgemeci psikolojik açıklamalar üzerinden değil; yapısal, kültürel ve ekonomik bağlamı içinde anlamaya yönelik sosyolojik bir çabanın ürünüdür.

Bağımlılık kavramı uzun yıllar bireysel irade zayıflığı, aile içi sorunlar ya da biyolojik yatkınlık üzerinden tartışılmıştır. Oysa günümüz toplumunda bağımlılık, yalnızca bireyin içsel bir sorunu değildir; risk toplumunun, dijital kapitalizmin ve performatif kimlik rejimlerinin kesişiminde ortaya çıkan çok katmanlı bir olgudur. Bu nedenle elinizdeki çalışma, madde bağımlılıkları ile davranışsal ve dijital bağımlılık biçimlerini aynı teorik çerçevede ele alarak, gençliğin maruz kaldığı yapısal koşulları görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Geç modern toplumda gençler, bir yandan bireyselleşme ve özgürlük söylemleriyle kuşatılırken, diğer yandan güvencesizlik, rekabet ve sürekli performans baskısı altında yaşamaktadır. Dijital platformlar, gençliğe görünürlük, aidiyet ve ifade alanı sunarken; aynı zamanda dikkat ekonomisinin, veri sömürsünün ve algoritmik yönlendirmenin nesnesi haline getirmektedir. Bu çelişkili yapı, bağımlılığı yalnızca bir alışkanlık değil; süreklilik talep eden ekonomik ve kültürel bir sistemin sonucu olarak düşünmeyi gerektirir.

Bu kitapta gençliğin sosyolojik inşasından risk toplumuna, anomi ve yabancılaşmadan dijital kapitalizme, akran ağlarından toplumsal cinsiyet ve mekânsal dışlanmaya kadar uzanan geniş bir kuramsal zemin kurulmuştur. Türkiye bağlamındaki ampirik verilerle desteklenen analizler, küresel dönüşümlerin yerel tezahürlerini anlamaya katkı sunmayı hedeflemektedir. Böylece gençlik–risk–bağımlılık ilişkisi yalnızca teorik bir tartışma olarak değil; somut toplumsal süreçler içinde ele alınmaktadır.

Bu çalışma, gençliği “sorunlu” bir kategori olarak etiketlemek yerine, gençliğin içinde bulunduğu yapısal koşulları sorgulayan eleştirel bir perspektif önermektedir. Bağımlılığı üreten toplumsal mekanizmalar anlaşılmadan,

yalnızca bireysel müdahalelerle kalıcı çözümler üretilmeyeceği açıktır. Dolayısıyla kitap, akademik bir analiz olmanın ötesinde; politika yapıcılar, eğitimciler, aileler ve gençlerle çalışan tüm profesyoneller için yapısal farkındalık geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Gençlik, her zaman olduğu gibi bugün de toplumsal dönüşümün taşıyıcısıdır. Onu anlamak, geleceği anlamaktır. Bu kitap, tam da bu nedenle, gençliği risklerin pasif öznesi değil; anlam arayışının ve potansiyel direnişin aktif aktörü olarak konumlandırmaktadır.

Bu çalışmanın, gençlik ve bağımlılık alanında yürütülecek yeni tartışmalara katkı sunması ve eleştirel düşüncüyü beslemesi dileğiyle.

Dr. Öğr. Üyesi Arzu BOZDAĞ TULUM

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
GİRİŞ	6
BÖLÜM 1:	9
1. SOSYOLOJİK PERSPEKTİFTEN GENÇ VE GENÇLİK	9
1.1. Gençliğin Tarihsel İnşası.....	9
1.2. Gençlik ve Sınıfsal Eşitsizlik	11
1.3. Risk Toplumu ve Belirsizlik.....	13
1.4. Gençlik Kültürü ve Kimlik İnşası	15
1.5. Gençlik ve Toplumsal Kırılganlık	17
BÖLÜM 2:	20
2. BAĞIMLILIK KAVRAMI, TÜRLERİ VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR	20
2.1. Bağımlılık Türleri: Sosyolojik Bir Sınıflandırma	20
2.1.1. Madde Bağımlılıkları	20
2.1.2. Davranışsal Bağımlılıklar	22
2.1.3. Dijital Bağımlılıklar	24
2.1.4. Süreç Bağımlılıkları ve Anlam Arayışı	26
2.2. Bağımlılığa Dair Kuramsal Yaklaşımlar	27
2.2.1. Anomi ve Gerilim Kuramı.....	28
2.2.2. Sosyal Öğrenme ve Diferansiyel İlişki Kuramı	29
2.2.3. Etiketleme Kuramı	32
2.2.4. Eleştirel Kuram ve Yabancılaşma.....	33
2.2.5. Risk Toplumu ve Bireyselleşme	35
2.2.6. Sınıfsal Eşitsizlik ve Sermaye Dağılımı	37
2.2.7. Geç Modernite, Belirsizlik ve Anlam Arayışı	38

BÖLÜM 3:	41
3. TÜRKİYE’DE GENÇLİK VE BAĞIMLILIK	41
3.1. Genç İşsizlik ve Ekonomik Güvencesizlik	41
3.2. NEET Gençler (Ne Eğitimde Ne İstihdamda)	42
3.3. Madde Kullanımı İstatistikleri	43
3.4. Dijital Kullanım Süreleri ve Davranışsal Bağımlılık	45
3.5. Bölgesel Eşitsizlikler ve Kent–Taşra Farkı	46
3.6. Göçmen Gençler ve Çoklu Kırılганlık	48
3.7. Deprem Sonrası Gençlik Kırılганlığı	49
3.8. Genel Değerlendirme	51
BÖLÜM 4:	53
4. TOPLUMSAL CİNSİYET VE BAĞIMLILIK	53
4.1. Erkeklik Performansı ve Risk Kültürü	53
4.2. Genç Kadınlarda Gizli Bağımlılıklar	54
4.3. Kesişimsel Perspektif	56
BÖLÜM 5:	58
5. MEKÂN, MAHALLE VE SOSYAL DIŞLANMA	58
5.1. Chicago Okulu ve Sosyal Çözölme Perspektifi	58
5.2. Yoksul Mahalleler ve Gettolaşma	59
5.3. Kentsel Dönüşüm ve Yerinden Edilme	61
5.4. Sokak Kültürü ve Alt Kültürel Kimlik	62
5.5. Genel Değerlendirme	63
BÖLÜM 6:	65
6. DİJİTAL KAPİTALİZM VE ALGORİTMİK BAĞIMLILIK	65
6.1. Platform Ekonomisi ve Veri Sömürüsü	65
6.2. Dikkat Ekonomisi: Zamanın Metalaşması	66
6.3. Algoritmik Yönlendirme ve Davranış Mimarisi	67
6.4. Oyunlaştırma ve Ödöl Mekanizmaları	69

6.5. Dijital Kapitalizm, Kimlik ve Anlam Krizi.....	70
6.6. Türkiye Bağlamında Dijital Kapitalizm.....	71
6.7. Sonuç: Bağımlılık mı, Tasarım mı?.....	73
BÖLÜM 7:	75
7. POLİTİK EKONOMİ PERSPEKTİFİ: NEOLİBERALİZM VE BAĞIMLILIK.....	75
7.1. Esnek Emek Rejimi ve Güvencesizlik	75
7.2. Performans Toplumu ve Girişimci Özne.....	76
7.3. Neoliberal Kent ve Tüketim Kültürü	78
7.4. Genel Değerlendirme	79
BÖLÜM 8:	81
8. GENÇLİKTE DİRENİŞ, DAYANIŞMA VE ALTERNATİFLER.....	81
8.1. Toplumsal Sermaye Üretimi ve Koruyucu Ağlar.....	81
8.2. Kolektif Hareketler ve Gençlik Örgütlenmeleri.....	82
8.3. Spor, Sanat ve Dayanışma Ağları.....	84
8.4. Genel Değerlendirme: Normatif Bir Çerçeve	85
BÖLÜM 9:	87
9. SONUÇ VE KURAMSAL MODEL.....	87
9.1. Gençlik–Risk–Bağımlılık Kuramsal Zinciri	87
9.2. Politika Önerileri.....	90
9.3. Genel Sonuç	93
KAYNAKÇA	96

GİRİŞ

Gençlik, modern toplumlarda biyolojik bir yaş kategorisinden ziyade tarihsel, kültürel ve yapısal olarak inşa edilmiş bir toplumsal konumdur. Sanayi toplumunun kurumsal örgütlenmesiyle birlikte zorunlu eğitimin yaygınlaşması, çocuk emeğinin sınırlandırılması ve işgücü piyasasına geçişin gecikmesi, gençliği ayrı ve özgül bir yaşam evresi olarak görünür kılmıştır (Ariès, 1962). Bu bağlamda gençlik, yalnızca gelişimsel bir dönem değil; toplumsal yapının dönüşümüyle birlikte ortaya çıkan bir kurumsal düzenlemedir. Kuşak kuramı çerçevesinde Karl Mannheim (1952), gençliği ortak tarihsel deneyimler etrafında şekillenen bir bilinç formu olarak ele alır. Mannheim’a göre kuşaklar, belirli toplumsal kırılma anlarında oluşan deneyim birlikleri üzerinden kolektif bir yönelim geliştirirler. Dolayısıyla gençlik, biyolojik olmanın yanında sosyolojiktir de.

Geç modern toplumda gençlik daha da uzamış, belirsizleşmiş ve kurumsal güvencelerden yoksun bir geçiş alanına dönüşmüştür. Ulrich Beck’in (1992) risk toplumu yaklaşımı, modernliğin artık refah değil, sistematik risk ürettiğini savunur. Geleneksel dayanışma ağlarının çözülmesiyle birlikte bireyler riskleri kolektif yapılar aracılığıyla değil, bireysel stratejilerle yönetmek zorunda kalmaktadır. Gençlik, güvencesiz istihdam, esnek çalışma rejimleri ve belirsiz gelecek beklentileri nedeniyle bu risklerin en yoğun hissedildiği toplumsal kategorilerden biridir. Beck’in bireyselleşme tezi, gençlerin yaşam biyografilerini “kendin yap projesi” olarak kurmak zorunda kaldıklarını ileri sürer (Beck & Beck-Gernsheim, 2002). Bu durum, özgürleşme ile kırılmalık arasında salınan bir gençlik deneyimi üretir.

Riskin yoğunlaşması, aynı zamanda anomi ve yabancılaşma süreçlerini de derinleştirmektedir. Émile Durkheim (1897/2006), anomiyi normların zayıflaması ve toplumsal düzenleyiciliğin çözülmesi olarak tanımlar. Normatif çerçevenin belirsizleştiği koşullarda birey, yönelim kaybı yaşayabilir. Robert K. Merton (1938) ise gerilim kuramında kültürel hedeflerle bu hedeflere ulaşma araçları arasındaki uyumsuzluğun sapma davranışlarını artırabileceğini savunur. Günümüz gençliği için başarı, görünürlük ve tüketim idealleri kültürel olarak yoğun biçimde teşvik edilirken; bu hedeflere ulaşma araçları eşitsiz biçimde dağılmıştır. Bu eşitsizlik hem madde bağımlılıkları hem de davranışsal bağımlılıklar açısından risk üretici bir zemin oluşturur.

Bağımlılık kavramı tarihsel olarak madde kullanımına dayalı fizyolojik ve psikolojik bağımlılık biçimleri üzerinden tanımlanmış olsa da çağdaş literatür, bağımlılığı davranışsal örüntüler çerçevesinde de ele almaktadır (American Psychiatric Association, 2013). Alkol, tütün ve psikoaktif maddeler gençlik döneminde kimlik denemeleri, akran etkisi ve stresle baş etme stratejileriyle ilişkilendirilirken; kumar, oyun, alışveriş ve dijital medya kullanımı gibi davranışsal bağımlılıklar da benzer ödül mekanizmaları üzerinden işlemektedir (Grant et al., 2010). Bu noktada bağımlılık, yalnızca biyokimyasal bir süreç değil; toplumsal bağlam içinde şekillenen bir anlamlandırma ve baş etme biçimidir.

Gençlik kültürü ve akran ağları, bağımlılık davranışlarının sosyalleşmesinde kritik bir rol oynar. Birmingham Okulu geleneği içinde Dick Hebdige (1979), gençlik alt kültürlerini sembolik direniş biçimleri olarak analiz eder. Günümüzde bu kültürel üretim büyük ölçüde dijital alanlarda gerçekleşmektedir. Akran ağları, kimlik inşasında referans çerçevesi sunarken aynı zamanda riskli davranışların normalleşmesine de aracılık edebilir. Sosyal karşılaştırma süreçleri (Festinger, 1954) dijital ortamda yoğunlaşarak genç bireyin kendini sürekli performatif bir rekabet içinde konumlandırmasına yol açmaktadır.

Geç modern kimlik deneyimi, refleksif ve performatif bir karakter taşımaktadır. Anthony Giddens (1991), benliği sürekli üzerinde çalışılan bir proje olarak tanımlar. Zygmunt Bauman (2000) ise akışkan modernite kavramıyla kalıcı aidiyetlerin çözülmesini vurgular. Bu koşullarda gençlik hem görünür olmak zorunda kalan hem de görünürlüğünü sürekli kaybetme riski yaşayan bir özne konumundadır. Dijital platformlar bu performatif kimlik inşasını hızlandırmakta; görünürlük ve onay mekanizmalarını ekonomik değere dönüştürmektedir.

Bu noktada dijital kapitalizm tartışması belirleyici hale gelmektedir. Shoshana Zuboff (2019), gözetim kapitalizmi kavramıyla kullanıcı davranışlarının veri olarak çıkarıldığını ve tahmin edilebilir ürünlere dönüştürüldüğünü ileri sürer. Herbert A. Simon'un (1971) dikkat kıtlığına ilişkin erken tespiti, dijital platformların neden kullanıcı zamanını maksimize etmeye yöneldiğini açıklar. Algoritmik yönlendirme ve filtreleme

mekanizmaları (Pariser, 2011) gençliği belirli içerik kümeleri içinde tutarak hem dikkat sömürsünü hem de davranışsal veri üretimini artırır. Böylece dijital bağımlılık, bireysel irade zayıflığından çok, ekonomik modelin süreklilik ihtiyacının bir çıktısı olarak görünür.

Türkiye bağlamında gençliğin yüksek internet ve sosyal medya kullanım oranları (TÜİK, 2023), dijital kapitalizmin etkilerini yoğunlaştırmaktadır. Ancak dijital erişimin artışı, eşitlik anlamına gelmemektedir. Dijital okuryazarlık düzeyleri, sosyoekonomik konum ve mekânsal farklılıklar gençliğin risk deneyimini çeşitlendirmektedir. Toplumsal cinsiyet de bu deneyimi farklılaştıran önemli bir eksenidir; genç kadınlar çevrimiçi taciz ve beden normları baskısıyla daha fazla karşılaşabilirken, genç erkekler riskli finansal ve oyun temelli davranışlara daha yatkın olabilmektedir.

Bununla birlikte gençlik yalnızca riskin nesnesi değildir. Koruyucu faktörler arasında; güçlü aile bağları, eleştirel dijital okuryazarlık, kapsayıcı eğitim politikaları ve akran destek ağları yer almaktadır (Resnick et al., 1997). Gençlik hareketleri ve dijital aktivizm, dijital kapitalizmin tek yönlü bir tahakküm alanı olmadığını; aynı zamanda direniş ve alternatif üretim potansiyeli barındırdığını göstermektedir.

Bu kitap, gençlik–risk–bağımlılık ilişkisini çok katmanlı bir kuramsal model içinde ele almaktadır. Yapısal düzeyde risk toplumu ve dijital kapitalizm; kültürel düzeyde gençlik kültürü ve akran ağları; bireysel düzeyde kimlik, anomi ve yabancılaşma; davranışsal düzeyde ise madde ve dijital bağımlılık biçimleri birlikte analiz edilmektedir. Temel argüman, bağımlılığın gençliğin zayıflığından değil; geç modern toplumun yapısal, kültürel ve ekonomik düzenlemelerinden beslendiğidir. Bu nedenle mesele, “bağımlı gençlik” değil; bağımlılık üreten toplumsal koşulların eleştirel analizidir.

BÖLÜM 1:

1. SOSYOLOJİK PERSPEKTİFTEN GENÇ VE GENÇLİK

Gençlik, yalnızca belirli bir yaş aralığını ifade eden biyolojik bir evre değil; tarihsel olarak üretilmiş, kültürel olarak anlamlandırılmış ve yapısal olarak konumlandırılmış bir toplumsal kategoridir. Demografik olarak Birleşmiş Milletler gençliği çoğunlukla 15–24 yaş aralığında tanımlasa da sosyolojik literatür bu sınırların tarihsel ve toplumsal olarak değişken olduğunu göstermektedir (United Nations, 2019). Bu nedenle gençlik, sadece kronolojik bir eşik değil; çocukluktan yetişkinliğe geçişin kurumsal, ekonomik ve normatif düzenlemelerle biçimlendiği bir süreçtir (Furlong, 2013; Lüküslü, 2015).

1.1. Gençliğin Tarihsel İnşası

Gençliğin ayrı ve özgül bir toplumsal kategori olarak ortaya çıkışı, moderniteyle doğrudan bağlantılıdır. Orta Çağ Avrupa’sına ilişkin tarihsel çözümlemeler, çocukluk ile yetişkinlik arasında bugün bildiğimiz anlamda kurumsallaşmış bir “gençlik” evresinin bulunmadığını göstermektedir. Philippe Ariès, çocukluk kavramının tarihsel olarak inşa edildiğini ileri sürerken, modern dönemde yaş kategorilerinin daha keskin biçimde ayrıştığını ortaya koymuştur (Ariès, 1962). Bu ayrışma, gençliğin de ayrı bir sosyal evre olarak görünürlük kazanmasının önünü açmıştır.

Sanayileşme süreci, çocuk emeğinin sınırlandırılması ve zorunlu eğitimin yaygınlaşması, çocukluk ile yetişkinlik arasındaki geçişi uzatmış; üretim sürecine erken katılımın yerini kurumsal eğitim almıştır (Gillis, 1974). Eğitim kurumları gençliği hem disipline eden hem de geleceğe yatırım yapılan bir kategori hâline getirmiştir. Bu dönüşüm, gençliği ekonomik olarak bağımlı ancak kültürel olarak yoğun biçimde şekillendirilen bir ara konuma yerleştirmiştir (Furlong, 2013).

Modern toplum gençliği yalnızca korunan bir dönem olarak değil; aynı zamanda denetlenen bir alan olarak da üretmiştir. Michel Foucault’nun disiplin toplumuna ilişkin analizleri, okul, kışla ve aile gibi kurumların genç bedenleri ve zihinleri düzenleme biçimlerini anlamak açısından önemlidir (Foucault, 1977). Gençlik böylece biyolojik bir evreden çok, kurumsal gözetim ve normatif düzenlemeler aracılığıyla biçimlenen bir kategoriye dönüşmüştür.

Bu tarihsel çerçevede kuşak teorisi gençliğin kolektif bilinç boyutunu analiz etmek için güçlü bir araç sunar. Karl Mannheim, kuşağı yalnızca aynı yaş grubuna ait bireyler topluluğu olarak değil; belirli tarihsel deneyimleri paylaşılan ve bu deneyimler üzerinden ortak bir bilinç geliştiren toplumsal birim olarak tanımlar (Mannheim, 1928/1952). Mannheim’a göre savaşlar, ekonomik krizler ve siyasal dönüşümler genç kuşakların dünya görüşünü şekillendirir. Bu bağlamda gençlik, toplumsal değişimin taşıyıcısıdır.

Ancak kuşak yaklaşımı tek başına yeterli değildir. Pierre Bourdieu, gençliğin homojen bir kategori olarak ele alınmasına karşı çıkarak, “gençlik yalnızca bir sözcüktür” ifadesiyle yaş kategorilerinin toplumsal güç ilişkileri içinde anlam kazandığını belirtmiştir (Bourdieu, 1993). Gençlik deneyimi, sermaye dağılımına ve sınıfsal konuma göre farklılaşmaktadır. Bu nedenle aynı tarihsel dönemi paylaşan gençler, farklı yaşam şanslarına sahiptir.

Bu farklılaşma yalnızca sınıfla sınırlı değildir. Cinsiyet, etnisite ve mekânsal konum da gençlik deneyimini biçimlendirir. Feminist gençlik çalışmaları, genç kadınların hem yaş hem de toplumsal cinsiyet ekseninde çifte denetime maruz kaldığını göstermektedir (McRobbie, 1991). Göçmen gençler ise etnik aidiyet ve dışlanma deneyimleri nedeniyle farklı kimlik stratejileri geliştirmektedir (Hall, 1996).

Çağdaş gençlik sosyolojisi literatürü, gençliğin “uzamış geçiş” (extended transition) sürecine dönüştüğünü vurgulamaktadır. Jeffrey Jensen Arnett, gelişmiş toplumlarda “beliren yetişkinlik” (emerging adulthood) kavramıyla 18–29 yaş aralığının yeni ve uzamış bir geçiş dönemi oluşturduğunu ileri sürmüştür (Arnett, 2004). Eğitim süresinin uzaması, istihdama geçişin gecikmesi ve aileden ekonomik bağımsızlaşmanın ertelenmesi gençliği kronolojik sınırların ötesine taşımaktadır.

Ulrich Beck’in bireyselleşme tezi de gençliğin tarihsel dönüşümünü anlamada önemlidir. Beck’e göre geç modern toplumda geleneksel yaşam rotaları çözülmüş; bireyler biyografilerini kendileri kurmak zorunda kalmıştır (Beck, 1992). Bu durum gençliği daha özerk fakat aynı zamanda daha belirsiz bir evre hâline getirmiştir.

Dolayısıyla gençliğin tarihsel olarak inşa edilmiş olması, onun tek tip ve homojen bir kategori olduğu anlamına gelmez. Johanna Wyn ve Dan Woodman (2006), gençliğin sınıf, cinsiyet ve kültürel bağlamlar içinde farklı biçimlerde deneyimlendiğini ve geçiş süreçlerinin giderek daha parçalı hâle geldiğini göstermiştir.

Sonuç olarak gençlik, modernitenin kurumsal düzenlemeleri içinde ortaya çıkmış; eğitim, çalışma ve aile yapılarındaki dönüşümlerle biçimlenmiş tarihsel bir toplumsal kategoridir. Kuşak deneyimleri gençliğin kolektif bilincini şekillendirirken; sınıfsal, kültürel ve cinsiyet temelli eşitsizlikler bu deneyimi farklılaştırmaktadır. Bu tarihsel inşa süreci, gençliği yalnızca bir yaş aralığı değil; modern toplumun güç, denetim ve eşitsizlik ilişkilerinin yoğunlaştığı bir alan olarak konumlandırmaktadır.

1.2. Gençlik ve Sınıfsal Eşitsizlik

Gençlik dönemi, toplumsal sınıf yapısından bağımsız, nötr ve eşit bir geçiş süreci değildir. Aksine gençlik, sınıfsal konumun en görünür biçimde etkisini gösterdiği yaşam evrelerinden biridir. Pierre Bourdieu'nun geliştirdiği ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye kavramları, gençlerin eğitim başarılarını, mesleki yönelimlerini ve toplumsal hareketlilik kapasitelerini analiz etmede güçlü bir kuramsal çerçeve sunar (Bourdieu, 1986). Ekonomik sermaye maddi kaynaklara erişimi belirlerken; dil kullanımı, eğitimsel birikim, kültürel pratikler gibi kültürel sermaye eğitim sisteminde başarıyı kolaylaştırmakta; sosyal sermaye ise ağlar ve ilişkiler yoluyla fırsatlara erişimi mümkün kılmaktadır.

Bu çerçevede kültürel sermayesi yüksek ailelerden gelen gençler, eğitim sisteminin kodlarına daha aşina oldukları için akademik alanda avantajlı bir konuma sahip olurken; alt sınıflardan gelen gençler hem ekonomik baskılar hem de kültürel uyumsuzluk nedeniyle daha erken yaşta işgücü piyasasına yönelme baskısıyla karşılaşabilmektedir. Pierre Bourdieu ve Jean-Claude Passeron'nun eğitim sistemine ilişkin analizleri, okulun yalnızca bilgi aktaran bir kurum değil; aynı zamanda eşitsizlikleri yeniden üreten bir mekanizma olduğunu ortaya koymuştur (Bourdieu & Passeron, 1977). Eğitim sistemi, egemen kültürel kodları “doğal başarı ölçütü” olarak sunarak alt sınıf gençlerin dezavantajlarını görünmez hale getirebilmektedir.

Bourdieu'nun habitus kavramı, gençlerin gelecek tahayyüllerinin sınıfsal olarak biçimlendiğini gösterir. Habitus, bireyin içinde yetiştiği sosyal koşulların içselleştirilmiş eğilimler bütünüdür. Bu nedenle üst sınıf gençler için üniversite eğitimi ve profesyonel kariyer doğal bir beklenti iken; alt sınıf gençler için erken gelir elde etme zorunluluğu daha belirleyici olabilmektedir (Bourdieu, 1990). Dolayısıyla gençlik, aynı toplum içinde farklı yaşam şanslarıyla deneyimlenen eşitsiz bir süreçtir.

Sınıfsal eşitsizlik yalnızca eğitimle sınırlı değildir; istihdam piyasasına geçiş süreçleri de belirgin farklılıklar üretir. Robert K. Merton'un gerilim kuramı, kültürel başarı hedefleri ile bu hedeflere ulaşma araçları arasındaki uyumsuzluğun yapısal baskı yarattığını savunur (Merton, 1938). Başarı ideolojisinin güçlü olduğu toplumlarda gençler, özellikle alt sınıflardan gelenler, araçlara erişimde yaşadıkları kısıtlılık nedeniyle yoğun gerilim yaşayabilirler. Bu durum hem psikososyal kırılganlığı hem de alternatif uyum stratejilerini artırabilir.

Geç modern toplumlarda eğitimden istihdama geçiş süreci giderek uzamakta ve parçalanmaktadır. Andreas Walther, Avrupa bağlamında gençliğin “uzamış ve kurumsal olarak belirsiz” bir geçiş rejimine sürüklendiğini belirtmektedir. Geçici işler, staj ekonomisi ve güvencesiz çalışma biçimleri özellikle alt sınıf gençleri daha fazla etkilemektedir. Bu durum, gençliğin ekonomik bağımsızlığa geçişini geciktirmekte ve bağımlılık ilişkilerini uzatmaktadır (Walther, 2006).

Türkiye bağlamında yapılan çalışmalar da gençliğin sınıfsal eşitsizlikler içinde konumlandığını göstermektedir. Lüküslü (2009), yapmış olduğu çalışmada gençlerin eğitim ve siyasal katılım süreçlerinde sınıfsal arka planın belirleyici olduğunu ortaya koymuştur.

TÜİK (2023) verileri, 15–24 yaş grubunda işsizlik oranlarının genel işsizlik oranının üzerinde seyrettiğini; gençler arasında NEET (ne eğitimde ne istihdamda olan) oranının önemli bir toplumsal risk alanı oluşturduğunu göstermektedir. OECD (2022) verileri de Türkiye’de genç işsizliğinin ve güvencesizliğin Avrupa ortalamasının üzerinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu göstergeler, gençliğin uzamış ve kırılgan bir geçiş evresi hâline geldiğini desteklemektedir.

Sınıfsal eşitsizlik, gençlerin yalnızca ekonomik konumlarını değil; kültürel aidiyetlerini, özgüven düzeylerini ve gelecek beklentilerini de şekillendirmektedir. Ulrich Beck’in bireyselleşme tezi, risklerin bireysel olarak deneyimlendiğini savunsa da sonraki araştırmalar risklerin sınıfsal olarak eşitsiz dağıldığını göstermiştir. Alt sınıf gençler işsizlik, güvencesizlik ve sosyal dışlanma risklerine daha fazla maruz kalmaktadır (Beck, 1992).

Sonuç olarak gençlik, sınıfsal eşitsizliklerin askıya alındığı değil; tersine yeniden üretildiği bir toplumsal evredir. Eğitim sistemi, işgücü piyasası ve sosyal ağ yapıları aracılığıyla sermaye dağılımı gençlerin yaşam şanslarını belirlemektedir. Bu nedenle gençliği analiz etmek, onu homojen bir kuşak kategorisi olarak değil; sınıfsal konumlanışın belirlediği farklı gençlik deneyimleri üzerinden ele almayı gerektirir. Bu yapısal eşitsizlik zemini, ilerleyen bölümlerde tartışılacağı üzere, gençliğin risk ve bağımlılık davranışlarıyla ilişkisini anlamada da önemli bir teorik dayanak oluşturmaktadır.

1.3. Risk Toplumu ve Belirsizlik

Gençlik deneyimi, geç modern toplumun ürettiği yapısal riskler ve kurumsal belirsizlikler içinde şekillenmektedir. Klasik modernitenin öngörülebilir yaşam rotaları —eğitim, istikrarlı istihdam, aile kurma— yerini parçalı, güvencesiz ve kesintili geçiş süreçlerine bırakmıştır. Bu dönüşüm, gençliği yalnızca biyografik bir geçiş evresi olmaktan çıkarak, risklerin en yoğun biçimde deneyimlendiği bir toplumsal konuma yerleştirmiştir (Furlong & Cartmel, 2007).

Ulrich Beck risk toplumu kavramıyla modernliğin artık zenginlikten çok risk üreten bir yapıya dönüştüğünü ileri sürer (Beck, 1992). Sanayi toplumunda sınıf temelli eşitsizlikler belirleyici iken, geç modern toplumda çevresel, ekonomik ve biyografik riskler gündeme gelmiştir. Ancak Beck’in risklerin bireyselleştiği yönündeki tezine rağmen, sonraki araştırmalar risklerin sınıfsal olarak eşitsiz dağıldığını göstermiştir (Atkinson, 2007). Bu bağlamda gençlik, risk toplumunun en kırılgan aktörlerinden biridir.

Eğitimden istihdama geçiş süreçleri giderek daha belirsiz hâle gelmiştir. Esnek çalışma biçimleri, geçici sözleşmeler ve “prekarya” olarak tanımlanan güvencesiz işgücü, özellikle gençleri etkilemektedir (Standing, 2011). Bu

durum yalnızca ekonomik güvencesizlik değil; aynı zamanda kimlik ve aidiyet belirsizliği üretmektedir. Çünkü çalışma, modern toplumda yalnızca gelir kaynağı değil; aynı zamanda statü ve kimlik sağlayan bir mekanizmadır.

Anthony Giddens modern kimliğin refleksif bir proje olduğunu savunur (Giddens, 1991). Geleneksel toplumlarda kimlik büyük ölçüde doğuştan belirlenirken, geç modern toplumda birey kendi biyografisini sürekli olarak yeniden kurmak zorundadır. Bu durum gençlik döneminde daha yoğun hissedilir; çünkü gençlik, kimliğin en açık ve en esnek olduğu evredir. Ancak bu esneklik, aynı zamanda sürekli bir performans ve başarı baskısı anlamına gelmektedir.

Zygmunt Bauman'ın akışkan modernite yaklaşımı, bu belirsizliği daha da derinleştirir (Bauman, 2000). Bauman'a göre günümüz toplumunda kalıcı yapılar çözülmüş; ilişkiler, kariyerler ve aidiyetler geçici hâle gelmiştir. Gençler, istikrarsız iş piyasaları, kırılgan sosyal bağlar ve sürekli değişen kültürel kodlar içinde sosyalleşmektedir. Bu durum, uzun vadeli plan yapmayı zorlaştırmakta ve geleceğe ilişkin öngörülebilirliği azaltmaktadır.

Belirsizlik yalnızca ekonomik değildir; normatif düzeyde de yaşanmaktadır. Émile Durkheim'in anomi kavramı, normların zayıfladığı ve beklentilerin belirsizleştiği durumlarda bireylerin yön kaybı yaşayabileceğini ortaya koyar (Durkheim, 1897/2002). Geç modern toplumda değer sistemlerinin çoğullaşması ve hızlı kültürel değişim, gençlerin normatif referans noktalarını zayıflatabilmektedir. Bu durum, gençliğin hem özgürleşmesini hem de kırılganlaşmasını aynı anda üretmektedir.

Türkiye bağlamında ekonomik dalgalanmalar, yüksek enflasyon, genç işsizliği ve bölgesel eşitsizlikler gençliğin risk deneyimini yoğunlaştırmaktadır. TÜİK (2023) verileri, genç işsizlik oranlarının genel işsizlik oranının üzerinde seyrettiğini göstermektedir. OECD (2022) verileri de Türkiye'de gençlerin istihdam ve eğitim dışı kalma oranlarının dikkat çekici düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yapısal koşullar, gençlerin gelecek beklentilerini zayıflatmakta ve biyografik planlamayı zorlaştırmaktadır.

Risk ve belirsizlik ortamı, gençliğin psikososyal deneyimini de etkilemektedir. Gelecek kaygısı, performans baskısı ve sosyal karşılaştırma

kültürü özellikle dijitalleşme ile birlikte daha görünür hâle gelmiştir (Twenge, 2017). Sosyal medya platformları, başarı ve mutluluğun sürekli sergilendiği alanlar yaratarak gençler üzerinde normatif baskı üretmektedir. Bu durum, bireysel başarısızlık algısını güçlendirebilmekte ve öz-değer krizlerine yol açabilmektedir.

Sonuç olarak risk toplumu koşullarında gençlik hem yapısal hem de biyografik belirsizlik içinde konumlanmaktadır. Eğitimden istihdama geçişin uzaması, güvencesiz çalışma biçimleri ve normatif çoğullaşma gençliği kırılgan bir evre hâline getirmektedir. Bu kırılganlık yalnızca ekonomik değil; kimliksel ve psikososyal boyutlar da içermektedir. Dolayısıyla gençliğin risk deneyimi, modernitenin yapısal dönüşümünün yoğunlaştığı bir alan olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlam, ilerleyen bölümlerde tartışılacağı üzere, gençlik ve bağımlılık arasındaki ilişkinin anlaşılmasında temel bir teorik zemin sunmaktadır.

1.4. Gençlik Kültürü ve Kimlik İnşası

Gençlik yalnızca demografik ya da yapısal bir kategori değil; aynı zamanda özgül anlam dünyaları, sembolik pratikler ve kültürel üretim biçimleri olan bir kültürel alandır. Gençlik kültürü, gençlerin toplumsal konumlarına, sınıfsal arka planlarına ve tarihsel bağamlarına bağlı olarak geliştirdikleri değerler, stiller ve ifade biçimleri üzerinden şekillenir. Bu yönüyle gençlik, kültürel mücadelelerin ve kimlik arayışlarının yoğunlaştığı bir toplumsal sahadır.

Gençlik kültürünün sosyolojik analizinde önemli bir dönüm noktası, Birmingham Centre for Contemporary Cultural Studies bünyesinde geliştirilen altkültür çalışmalarıdır. Stuart Hall ve Tony Jefferson'ın editörlüğünü yaptığı *Resistance Through Rituals* (1976), gençlik alt kültürlerini sınıfsal konumlanış bağlamında sembolik direniş biçimleri olarak ele almıştır. Bu yaklaşıma göre işçi sınıfı gençliği, egemen kültüre karşı stil, müzik, giyim ve gündelik pratikler aracılığıyla sembolik bir karşı duruş üretmektedir. Alt kültürler, doğrudan siyasal devrimler değil; kültürel anlam alanında yürütülen mikro direniş biçimleridir (Hall & Jefferson, 1976).

Bu perspektif, gençlik kültürünün homojen olmadığını; sınıfsal ve toplumsal farklılıklar temelinde çeşitlendiğini ortaya koymuştur. Sonraki

çalışmalar ise alt kültür yaklaşımını eleştirerek gençlik kültürünün yalnızca sınıf ekseninde açıklanamayacağını savunmuştur (Bennett, 1999). Post-alt kültürel yaklaşımlar, geç modern toplumda kimliklerin daha akışkan ve çoklu olduğunu; gençlerin tek bir alt kültüre sabitlenmek yerine farklı kültürel repertuarlar arasında hareket edebildiğini ileri sürmektedir.

Kimlik inşası bağlamında gençlik, benliğin en yoğun biçimde müzakere edildiği evredir. Anthony Giddens'a göre modern toplumda kimlik refleksif bir projedir ve birey kendi yaşam öyküsünü sürekli olarak anlatılaştırmak zorundadır (Giddens, 1991). Gençlik dönemi bu refleksif sürecin en açık olduğu evredir; çünkü birey henüz kalıcı rollerle tam anlamıyla sabitlenmemiştir. Ancak bu esneklik, aynı zamanda yoğun bir performans baskısı anlamına gelmektedir.

Dijitalleşme süreci gençlik kültürünü köklü biçimde dönüştürmüştür. Sosyal medya ve çevrimiçi ağlar, kimlik sunumunu kamusal ve sürekli görünür bir pratiğe dönüştürmüştür. Danah Boyd, gençlerin sosyal medya platformlarında hem öz-ifade hem de akran gözetimi altında kimlik performansı gerçekleştirdiklerini göstermektedir (Boyd, 2014). Dijital ortam, gençlere ifade alanı sunarken; aynı zamanda sürekli karşılaştırma, onay arayışı ve görünürlük baskısı üretmektedir. Bu durum kimlik inşa sürecini hızlandırmakta fakat aynı zamanda kırılanlaştırmaktadır.

Erving Goffman'ın dramaturjik yaklaşımı, dijital kimlik sunumunu anlamada hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Goffman'a göre bireyler toplumsal etkileşimlerde benliklerini sahneye koyarlar (Goffman, 1959). Sosyal medya ise bu sahneyi genişleterek performansı kalıcı ve arşivlenebilir hâle getirmiştir. Böylece gençlik kimliği, yalnızca yüz yüze etkileşimlerde değil; dijital platformlarda da sürekli yeniden üretilmektedir.

Türkiye bağlamında gençlik kültürü, kentleşme, göç ve eğitim sistemindeki dönüşümlerle birlikte çeşitlenmiştir. Demet Lüküslü (2015), gençlerin kimlik oluşumunda akran gruplarının, medya içeriklerinin ve eğitim kurumlarının belirleyici rol oynadığını göstermektedir. Kentleşme süreci, geleneksel değerler ile modern yaşam tarzları arasında hibrit kimlikler üretmektedir.

Cinsiyet de gençlik kültürünün belirleyici bir boyutudur. McRobbie, genç kadınların popüler kültür ve medya aracılığıyla hem güçlendirilmiş hem de normatif beklentilerle sınırlandırılmış kimlikler geliştirdiğini göstermiştir (1991). Türkiye’de de genç kadınların kamusal alandaki varlıkları, toplumsal cinsiyet normlarıyla müzakere edilmektedir.

Sonuç olarak gençlik kültürü, sınıfsal konum, toplumsal cinsiyet, göç deneyimi ve dijitalleşme gibi çoklu etkenler tarafından şekillendirilen dinamik bir alandır. Kimlik inşası, gençlik döneminde hem özgürleştirici hem de kırılğanlaştırıcı süreçler içerir. Geç modern toplumda gençler, bir yandan kendilerini ifade edebilecekleri kültürel alanlara sahipken; diğer yandan görünürlük, performans ve başarı baskısıyla karşı karşıyadır. Bu kültürel ve kimliksel dinamikler, gençliğin risk davranışları ve bağımlılık pratikleriyle olan ilişkisini anlamada kritik bir analitik zemin sunmaktadır.

1.5. Gençlik ve Toplumsal Kırılğanlık

Gençlik dönemi, bireyin çocukluk ile yetişkinlik arasında konumlandığı; toplumsal roller, statüler ve kimlikler arasında geçiş yaptığı bir evredir. Bu geçiş süreci, yalnızca biyografik değil; aynı zamanda yapısal bir belirsizlik üretir. Genç birey, eğitimden istihdama, aileye bağımlılıktan ekonomik özerkliğe, bağımlı statüden sorumlu yurttaş konumuna doğru ilerlerken çok katmanlı beklentilerle karşı karşıya kalır. Bu nedenle gençlik, toplumsal düzenin kırılğanlıklarının en yoğun biçimde hissedildiği evrelerden biridir (Furlong & Cartmel, 2007).

Émile Durkheim’in anomi kavramı, normatif düzenin zayıfladığı ve toplumsal kuralların belirsizleştiği durumlarda bireylerin yön kaybı yaşayabileceğini ortaya koyar (Durkheim, 1897/2002). Hızlı toplumsal değişim süreçlerinde geleneksel değerler çözülürken yeni normlar henüz kurumsallaşmamış olabilir. Bu durum özellikle gençler için normatif boşluk yaratır. Eğitim sisteminde başarı vurgusu sürerken işgücü piyasasında fırsatların daralması, gençlerin beklentileri ile gerçeklik arasındaki mesafeyi büyütebilir.

Benzer biçimde Robert K. Merton’un gerilim (strain) kuramı, kültürel hedeflerle bu hedeflere ulaşmayı sağlayan meşru araçlar arasındaki uyumsuzluğun sapma davranışlarını artırabileceğini savunur (Merton, 1938).

Başarı, statü ve tüketim ideallerinin güçlü olduğu toplumlarda gençler bu hedeflere ulaşmada yapısal engellerle karşılaştıklarında gerilim yaşayabilirler. Bu gerilim, yenilikçi ya da uyumsuz stratejilere yönelme riskini artırabilir. Özellikle alt sınıf gençler için araçlara erişimdeki eşitsizlik, kırılganlığı derinleştirmektedir.

Toplumsal kırılganlık yalnızca normatif ve yapısal değil; psikososyal bir boyut da taşır. Ulrich Beck'in bireyselleşme tezine göre geç modern toplumda riskler kurumsal yapılardan bireylere aktarılmıştır (Beck, 1992). Genç birey, başarısızlık durumunda yapısal engeller yerine kendi yetersizliğini sorumlu tutma eğilimine girebilir. Bu bireyselleşmiş sorumluluk anlayışı, gençler üzerinde yoğun bir performans ve öz-yeterlilik baskısı üretmektedir.

Zygmunt Bauman'ın akışkan modernite yaklaşımı da kırılganlığın sürekliliğine dikkat çeker (Bauman, 2000). Kalıcı işlerin ve istikrarlı toplumsal bağların zayıflaması, gençliği geçici ve esnek ilişkiler ağı içinde konumlandırmaktadır. Bu durum aidiyet duygusunu zayıflatabilir ve uzun vadeli yaşam projelerini zorlaştırabilir.

Türkiye bağlamında gençlik, ekonomik ve yapısal kırılganlıkların kesişim noktasında yer almaktadır. Yentürk ve Başlevent (2007), genç işsizliğinin yapısal bir sorun olduğunu ve işgücü piyasasına geçişte ciddi engeller bulunduğunu ortaya koymuştur. TÜİK (2023) verileri de genç işsizlik oranlarının yüksekliğini ve gençler arasında NEET oranlarının önemli bir toplumsal risk alanı oluşturduğunu göstermektedir. Eğitimde fırsat eşitsizlikleri ve bölgesel farklılıklar, gençliğin sosyal hareketlilik kapasitesini sınırlamaktadır.

Toplumsal kırılganlık aynı zamanda kültürel ve normatif düzeyde de hissedilmektedir. Dijitalleşme ve küreselleşme süreçleri gençlerin değer dünyasını çeşitlendirirken; geleneksel aile yapıları ve yerel normlar ile küresel kültürel kodlar arasında gerilim yaratmaktadır (Lüküslü, 2015). Bu durum gençliği çoklu beklentiler arasında konumlandırmakta ve kimlik müzakeresini karmaşıktırmaktadır.

Bu bağlamda gençlik, yalnızca biyolojik bir dönem olmanın yanında tarihsel olarak üretilmiş, sınıfsal olarak farklılaşmış, kültürel olarak çeşitlenmiş ve yapısal olarak kırılğanlaştırılmış bir toplumsal konumdur.

Gençlik:

- Modernitenin kurumsal düzenlemeleri içinde ortaya çıkmıştır (Ariès, 1962).
- Sınıfsal sermaye dağılımına göre eşitsiz biçimde yaşanır (Bourdieu, 1986).
- Risk toplumu koşullarında belirsizlik ve kimlik kaygısıyla şekillenir (Beck, 1992; Giddens, 1991).
- Kültürel pratikler ve dijital ağlar aracılığıyla yeniden üretilir (Boyd, 2014).

Dolayısıyla gençliği anlamak, yalnızca yaş kategorilerini değil; tarihsel bağlamı, sınıfsal konumlanışı, kültürel üretim süreçlerini ve yapısal riskleri birlikte analiz etmeyi gerektirir. Bu bütüncül kuramsal çerçeve, gençlik ile bağımlılık arasındaki ilişkinin yalnızca bireysel değil; yapısal temellerini kavramak açısından kritik bir başlangıç noktası sunmaktadır.

Bir sonraki bölümde bu kırılğanlık zemininden hareketle bağımlılık kavramı, türleri ve kuramsal yaklaşımlar ayrıntılı biçimde ele alınacaktır

BÖLÜM 2:

2. BAĞIMLILIK KAVRAMI, TÜRLERİ VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Gençliğin tarihsel olarak inşa edilmiş, sınıfsal olarak farklılaşmış ve risk toplumu koşullarında kırılanlaşmış bir toplumsal konum olduğu önceki bölümde ortaya konmuştur. Bu kırılanlık zemini, bağımlılık olgusunu yalnızca bireysel bir davranış sorunu değil; yapısal gerilimlerin ve kültürel dönüşümlerin yoğunlaştığı bir alan olarak ele almayı gerektirir.

Bağımlılık, uzun süre biyomedikal model içinde değerlendirilmiş; nörokimyasal süreçler ve bireysel irade eksikliği üzerinden açıklanmıştır. Ancak sosyolojik yaklaşım, bağımlılığı toplumsal bağlam içinde üretildiği ve yeniden üretildiği bir pratik olarak görür (Room, 2005; Alexander, 2008). Bu perspektif, bağımlılığın yalnızca “madde” ile değil; anlam, aidiyet, statü ve kimlik arayışı ile ilişkili olduğunu vurgular.

2.1. Bağımlılık Türleri: Sosyolojik Bir Sınıflandırma

Gençlik bağlamında bağımlılık, yalnızca kimyasal madde kullanımına indirgenemeyecek kadar çok katmanlı bir olgudur. Sosyolojik perspektif, bağımlılığı bireysel biyokimyasal süreçlerin ötesinde; toplumsal yapı, kültürel normlar, eşitsizlik rejimleri ve kimlik inşa süreçleri içinde konumlandırır. Bu nedenle bağımlılık türlerini sınıflandırırken yalnızca nesneye (madde ya da davranış) değil, o nesnenin içinde üretildiği toplumsal bağlama da odaklanmak gerekir.

2.1.1. Madde Bağımlılıkları

Madde bağımlılıkları; alkol, tütün, esrar, sentetik uyuşturucular, opioidler ve uyarıcı maddeleri kapsar. Klasik sosyolojik literatürde madde kullanımı çoğu zaman “sapma” (deviance) kategorisi içinde değerlendirilmiştir. Ancak bu değerlendirme, davranışı bireysel patolojiye indirgemek yerine, normatif düzenle kurulan ilişki bağlamında ele alır.

Howard S. Becker (1963), özellikle esrar kullanımı üzerine yaptığı analizde, madde kullanımının biyolojik bir zorunluluktan çok öğrenilmiş bir pratik olduğunu göstermiştir. Becker’a göre birey, madde kullanımını belirli bir

sosyal çevre içinde öğrenir; bu çevre hem kullanım tekniklerini hem de maddenin “haz” olarak tanımlanmasını öğretir. Dolayısıyla bağımlılık, yalnızca kimyasal etkiye değil; sosyal anlamlandırma süreçlerine dayanır. “Sapma”, toplumsal olarak etiketlenen ve öğrenilen bir kimliktir.

Bu çerçevede madde bağımlılığı, akran ağları ve alt kültürel yapılar içinde normalleşebilir. Edwin Sutherland’ın (1947) diferansiyel ilişki kuramı, sapma davranışlarının yakın sosyal çevrede öğrenildiğini vurgular. Birey, suç ya da sapma lehine olan tanımlarla daha yoğun temas kurduğunda bu davranışları içselleştirme olasılığı artar. Gençlik döneminde akran grubunun referans grubu hâline gelmesi, madde kullanımını kolektif bir deneyim biçimine dönüştürebilir. Türkiye’de yapılan araştırmalar da gençlerin madde kullanımına çoğunlukla arkadaş çevresi aracılığıyla başladığını göstermektedir

Madde bağımlılığı yalnızca mikro düzey etkileşimlerle açıklanamaz; yapısal eşitsizlikler de belirleyici rol oynar. Pierre Bourdieu’nün (1986) sermaye kuramı, ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye dağılımındaki eşitsizliklerin yaşam stratejilerini şekillendirdiğini ileri sürer. Ekonomik sermaye yoksunluğu, eğitim olanaklarına sınırlı erişim ve kültürel sermayenin dar olması, gençlerin gelecek beklentilerini zayıflatabilir. Bu durum, bağımlılığı bir “kaçış”, bir “telafi” ya da alternatif statü üretim alanı hâline getirebilir.

Alt sınıf mahallelerinde madde kullanımının belirli bir dayanışma ve aidiyet formu üretmesi, bağımlılığın kolektif bir kimlik boyutu taşıyabileceğini gösterir. Bu noktada bağımlılık, yalnızca bireysel haz arayışı değil; sembolik bir konumlanma biçimidir. Risk toplumu koşullarında belirsizlik ve gelecek kaygısı arttıkça, madde kullanımı anlık kontrol ve rahatlama hissi sağlayan bir baş etme mekanizmasına dönüşebilir.

Türkiye bağlamında genç işsizliği, eğitime erişimde eşitsizlikler ve kent içi mekânsal ayrışma, madde kullanımının sosyolojik zeminini güçlendiren faktörlerdir. Sosyoekonomik dezavantaj yalnızca maddi yoksunluk değil; aynı zamanda gelecek perspektifinin daralması anlamına gelir. Bu daralma, gençlerin “şimdi”ye yönelmesine ve riskli davranışları daha kabul edilebilir görmesine yol açabilir.

Sonuç olarak madde bağımlılığı, bireysel irade zayıflığından çok; sosyal öğrenme süreçleri, akran ağları, sınıfsal eşitsizlikler ve normatif belirsizliklerin kesişiminde üretilen bir toplumsal pratiktir. Gençliğin kırılğan konumu, bu pratiğin hem yaygınlaşmasını hem de derinleşmesini mümkün kılmaktadır.

Bir sonraki alt bölümde davranışsal bağımlılıklar, tüketim kültürü ve performans toplumu bağlamında sosyolojik olarak analiz edilecektir.

2.1.2. Davranışsal Bağımlılıklar

Davranışsal bağımlılıklar; kumar, alışveriş, yeme, egzersiz ve cinsel davranış gibi tekrar eden ve kontrol kaybı içeren örüntüleri kapsar. Bu tür bağımlılıklar herhangi bir kimyasal maddeye bağlı olmaksızın gelişir; ancak benzer ödül ve pekiştirme mekanizmaları üzerinden işler (Griffiths, 2005). Sosyolojik perspektif açısından bu davranışlar yalnızca bireysel dürtü kontrol sorunu değil; geç modern toplumun normatif yapısı içinde üretilen pratiklerdir.

Erving Goffman, kumar üzerine yaptığı analizde kumarı yalnızca ekonomik kazanç arayışı olarak değil; risk, statü ve performansla ilişkili dramatik bir etkileşim alanı olarak ele almıştır (Goffman, 1967). Kumar ortamı, bireyin “oyunda kalma” kapasitesi üzerinden sembolik bir değer üretir. Bu bağlamda kaybetme riski, ekonomik olduğu kadar onur ve statüyle de ilişkilidir.

Geç modern toplumda riskin gündelikleşmesi, kumar pratiklerini de yaygınlaştırmaktadır. Ulrich Beck’in risk toplumu yaklaşımına göre modern toplum, sistematik biçimde risk üretir ve bireyleri bu risklerle baş etmeye zorlar (Beck, 1992). Çevrimiçi bahis ve dijital kumar uygulamaları, özellikle genç erkekler arasında performatif rekabet kültürünün bir uzantısı hâline gelmiştir.

Alışveriş bağımlılığı, tüketim kültürünün yoğunlaştığı toplumlarda daha görünür hâle gelmektedir. Zygmunt Bauman, tüketim toplumunda bireyin kimliğini sahip olduğu nesneler ve tüketim kapasitesi üzerinden kurduğunu belirtir (Bauman, 2007). Bu bağlamda tüketim, yalnızca ihtiyaç giderme değil; sembolik kimlik inşa sürecidir.

Davranışsal bağımlılıklar üzerine çalışan Mark D. Griffiths, alışveriş ve kumar gibi örüntülerin bağımlılık kriterlerini (belirginlik, tolerans, yoksunluk, çatışma ve yeniden başlama) karşılayabildiğini göstermiştir (Griffiths, 2005).

Kontrol kaybı, kısa süreli haz ve tekrar eden döngü bu bağımlılık türünün temel özellikleridir.

Tüketim davranışının kimlik üretimindeki rolü, özellikle gençler için belirgindir. Marka tercihleri, stil ve dijital görünürlük, sembolik sermaye üretmenin araçlarıdır. Bu noktada Pierre Bourdieu'nun sermaye ve habitus kavramları, tüketim tercihlerinin sınıfsal konumla ilişkisini açıklamak açısından önemlidir (Bourdieu, 1984). Alışveriş bağımlılığı, yalnızca bireysel haz arayışı değil; sınıfsal konumun sembolik telafisi olarak da okunabilir.

Yeme bozuklukları ve aşırı egzersiz örüntüleri, modern toplumda bedenin bir performans alanına dönüşmesiyle ilişkilidir. Michel Foucault, modern iktidarın bedeni disipline eden mikro teknikler üzerinden işlediğini belirtmiştir (Foucault, 1977). Beden, yalnızca biyolojik değil; normatif olarak düzenlenen bir projedir.

Geç modern toplumda beden, sosyal sermaye üretiminin merkezi araçlarından biri hâline gelmiştir. Özellikle sosyal medya ortamında görünürlük, gençleri belirli estetik normlara uyum sağlamaya zorlamaktadır. Bu durum, aşırı diyet, kompulsif egzersiz ya da yeme kontrolü gibi davranışları pekiştirebilir.

Ayrıca Anthony Giddens'in refleksif modernite yaklaşımı, bireyin bedeni üzerinde sürekli çalışma hâlinde olduğunu vurgular (Giddens, 1991). Beden, kimliğin bir projesi olarak yeniden inşa edilir. Bu sürekli öz-denetim ve performans baskısı, davranışsal bağımlılıkların sosyokültürel zeminini güçlendirebilir.

Davranışsal bağımlılıklar, bireysel psikopatolojiden çok daha geniş bir yapısal bağlama sahiptir. Risk toplumunun belirsizliği (Beck, 1992), tüketim kültürünün kimlik baskısı (Bauman, 2007), disiplinci beden politikaları (Foucault, 1977) ve refleksif kimlik inşası (Giddens, 1991) birlikte düşünüldüğünde, bu bağımlılık türlerinin gençlik döneminde neden yoğunlaştığı daha anlaşılır hâle gelir.

Dolayısıyla davranışsal bağımlılık, haz arayışı kadar; statü üretimi, kimlik performansı ve normatif baskıyla baş etme stratejisidir. Gençlik hem yapısal kırılganlıkların hem de kültürel performans beklentilerinin kesişim

noktasında bulunduğundan, bu bağımlılık biçimlerine karşı daha duyarlı bir konumda yer almaktadır.

2.1.3. Dijital Bağımlılıklar

Dijital bağımlılıklar; internet, sosyal medya, çevrimiçi oyun ve akıllı telefon kullanımına yönelik kompulsif eğilimleri kapsar. Bu bağımlılık türü, yalnızca teknolojik bir araç kullanımının artışı değil; geç modern toplumun yapısal ve kültürel dönüşümlerinin bir sonucudur. Özellikle gençlik döneminde dijital ortam, kimlik inşası, aidiyet ve görünürlük arayışının merkezî sahnesi hâline gelmiştir.

Manuel Castells, ağ toplumu kuramında kimliğin dijital ağlar içinde yeniden üretildiğini belirtir (Castells, 1996). Enformasyon teknolojileri, toplumsal ilişkileri mekânsal sınırların ötesine taşımış; kimlik oluşumunu ağ mantığına eklemlemiştir. Sosyal medya platformları bu bağlamda yalnızca iletişim araçları değil; kimliğin sergilendiği ve tanındığı kamusal alanlardır.

Beğeni, takipçi sayısı ve etkileşim oranı gibi göstergeler sembolik sermaye işlevi görür. Bu noktada Pierre Bourdieu'nun sermaye kavramsallaştırması dijital alana uyarlanabilir. Dijital görünürlük, gençler için yeni bir statü kaynağı üretir. Sembolik sermayenin algoritmik olarak ölçülebilir hâle gelmesi, rekabeti ve karşılaştırmayı yoğunlaştırır.

Anthony Giddens'in refleksif modernite yaklaşımına göre modern birey, benliğini sürekli gözden geçirmek ve yeniden inşa etmek zorundadır (Giddens, 1991). Dijital ortam bu refleksif süreci hızlandıran bir sahne işlevi görür. Gençler, profillerini düzenleyerek, içerik üreterek ve geri bildirimleri izleyerek benlik anlatılarını sürekli günceller.

Ancak bu sürekli performans hâli yoğun bir psikososyal baskı üretir. Görünürlük zorunluluğu, kaçırma korkusu (FOMO) ve akran denetimi, çevrimiçi varlığı bir zorunluluk hâline getirebilir. Sherry Turkle, dijital teknolojilerin bağlantı hissi üretirken aynı zamanda yalnızlık ve yüzeysellik riskini artırdığını belirtmiştir (Turkle, 2011). Bu durum, bireyin daha fazla çevrimiçi olma ihtiyacı duymasına yol açarak bağımlılık döngüsünü güçlendirebilir.

Dijital platformlar yalnızca kullanıcı tercihleriyle değil; algoritmik yönlendirmelerle de çalışır. Michel Foucault'nun gözetim ve disiplin analizleri, dijital çağda yeni bir anlam kazanmıştır (Foucault, 1977). Sosyal medya ortamında birey hem gözetlenen hem de kendini gönüllü biçimde görünür kılan bir özneye dönüşür.

Algoritmaların dikkat ekonomisi üzerine kurulu yapısı, kullanıcıyı platformda tutmayı hedefler. Bu bağlamda dijital bağımlılık yalnızca bireysel kontrol kaybı değil; yapısal olarak teşvik edilen bir etkileşim modelidir. Sürekli bildirimler, sonsuz kaydırma (infinite scroll) ve ödül mekanizmaları, davranışsal pekiştirme üretir.

Türkiye’de gençler arasında internet ve akıllı telefon kullanım sürelerinin artması, dijital bağımlılığın toplumsal bir sorun alanı hâline geldiğini göstermektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından hazırlanan araştırma komisyonu raporları, özellikle ergen ve genç yetişkinlerde problemli internet kullanımının yaygınlaştığını ortaya koymaktadır (TBMM, 2018). Ayrıca klinik ve saha araştırmaları, gençlerin dijital ortama çoğunlukla sosyal aidiyet ve eğlence amacıyla yöneldiğini; ancak zamanla kontrol kaybı yaşayabildiklerini göstermektedir.

Bu bağlamda dijital bağımlılık, yalnızca teknolojik erişimin artışıyla açıklanamaz. Genç işsizliği, belirsiz gelecek beklentisi ve sınırlı kamusal alanlar, gençlerin dijital ortama yönelimini artıran yapısal faktörlerdir. Dijital alan hem kaçış hem de alternatif kimlik üretim mekânı işlevi görür.

Dijital bağımlılık, ağ toplumunun (Castells, 1996), refleksif kimlik inşasının (Giddens, 1991) ve görünürlük ekonomisinin kesişiminde ortaya çıkan bir olgudur. Gençlik döneminde kimlik arayışının yoğunluğu, akran denetimi ve performans baskısı ile birleştiğinde dijital ortam hem fırsat hem de kırılganlık alanı hâline gelmektedir.

Dolayısıyla dijital bağımlılık, bireysel irade zayıflığından çok; geç modern toplumun yapısal özellikleri tarafından teşvik edilen bir bağımlılık biçimi olarak değerlendirilmelidir.

2.1.4. Süreç Bağımlılıkları ve Anlam Arayışı

Süreç bağımlılıkları, belirli bir kimyasal nesneye değil; haz üretimi, yoğunlaşma, akış deneyimi ya da gerçeklikten kaçış sağlayan tekrar eden yaşantılara yöneliktir. Bu tür bağımlılıklar, öznenin belirli bir “süreç” içinde kendini kaybetmesi ve o deneyimi tekrarlama yönünde kompulsif bir eğilim geliştirmesiyle karakterize edilir. Sosyolojik açıdan bu örüntüler, özellikle yabancılaşıma, anomi ve anlam kaybı ile ilişkilidir.

Erich Fromm, modern bireyin özgürlük karşısında kaygı duyduğunu ve bu kaygıyla baş edebilmek için çeşitli kaçış mekanizmaları geliştirdiğini ileri sürer (Fromm, 1955). Modern toplumda geleneksel bağların çözülmesi bireyi formel olarak özgürleştirirken, aynı zamanda yalnızlaştırır. Bu yalnızlık ve yönsüzlük duygusu, bireyin kendini belirli süreçlere teslim ederek güvenlik ve süreklilik hissi üretmesine yol açabilir.

Bağımlılık bu çerçevede yalnızca haz arayışı değil; varoluşsal kaygıyla baş etme stratejisidir. Süreç içinde kaybolmak, bireyin belirsizlikten geçici olarak uzaklaşmasını sağlar. Ancak bu uzaklaşma kalıcı değildir; tekrar ihtiyacı doğurur ve döngüsel bir bağımlılık örüntüsü üretir.

Émile Durkheim’ın anomi kavramı, normatif düzenin zayıfladığı ve bireyin yön kaybı yaşadığı durumları açıklar (Durkheim, 1897/2002). Hızlı toplumsal değişim dönemlerinde değerler ve beklentiler arasındaki uyumsuzluk artar. Gençlik dönemi ise bu normatif belirsizliğin en yoğun hissedildiği evredir.

Türkiye bağlamında Vehbi Bayhan çalışmasında, gençlerde anomi ve yabancılaşıma düzeylerinin anlamsızlık ve güçsüzlük duygularını artırdığını göstermiştir (Bayhan, 1997). Bu bağlamda süreç bağımlılıkları, yalnızca haz arayışı değil; anlam üretme çabasının bozulmuş bir formu olarak değerlendirilebilir. Birey, toplumsal bütünleşme kanalları zayıfladığında, anlamı geçici yoğun deneyimlerde arayabilir.

Bağımlılık türlerinin tarihsel olarak çeşitlenmesi, modern toplumun dönüşümüyle paraleldir. Sanayi toplumunda daha görünür olan alkol ve madde bağımlılıkları, üretim ve emek rejimiyle ilişkiliyken; geç modern ve dijital toplumda davranışsal ve dijital bağımlılıklar öne çıkmaktadır.

Zygmunt Bauman'ın akışkan modernite yaklaşımı, kalıcı bağların çözülmesi ve geçiciliğin norm hâline gelmesiyle bireyin sürekli belirsizlik içinde yaşadığını vurgular (Bauman, 2000). Bu akışkanlık, istikrarlı kimlik referanslarını zayıflatır. Süreç bağımlılıkları, bu akışkanlık karşısında yoğunluk ve süreklilik yanılması üreten deneyimler sunar.

Benzer biçimde Anthony Giddens'in refleksif modernite yaklaşımı, bireyin benliğini sürekli yeniden kurmak zorunda olduğunu belirtir (Giddens, 1991). Bu sürekli öz-izleme ve performans baskısı, anlam krizini derinleştirebilir. Süreç bağımlılıkları, bu baskıya karşı geçici bir sığınak işlevi görür.

Süreç bağımlılıkları, modern bireyin anlam arayışının kırılgan bir tezahürüdür. Yabancılaşma (Fromm, 1955), anomi (Durkheim, 1897/2002) ve akışkan modernite (Bauman, 2000) birlikte düşünüldüğünde, bağımlılık yalnızca bireysel zayıflık değil; toplumsal bağların zayıflamasının ve normatif bütünlüğün çözülmesinin göstergesidir.

Gençlik bağlamında bu durum daha belirgindir. Yapısal eşitsizlikler, gelecek belirsizliği ve kimlik baskısı gençleri yoğun deneyimlere yöneltebilir. Bağımlılık, bir yönüyle haz arayışı; diğer yönüyle anlam krizinin semptomudur.

Dolayısıyla çözüm, yalnızca bireysel irade çağrılarında ya da terapötik müdahalelerde değil; gençlerin toplumsal bütünleşmesini güçlendiren, aidiyet ve anlam üretim kanallarını genişleten yapısal dönüşümlerde aranmalıdır.

2.2. Bağımlılığa Dair Kuramsal Yaklaşımlar

Bağımlılık türlerinin çeşitliliği, bu olgunun biyolojik değil; kültürel ve yapısal bağlamda şekillenen bir toplumsal pratik olduğunu göstermektedir.

Bağımlılık olgusu, yalnızca klinik bir kategori değil; sosyoloji, kriminoloji, psikoloji ve eleştirel kuramın kesişiminde yer alan çok boyutlu bir analiz alanıdır. Bu bölümde bağımlılığa dair başlıca kuramsal yaklaşımlar, özellikle gençlik bağlamı gözetilerek ele alınacaktır. Amaç, bağımlılığı bireysel patolojiye indirgmeden; yapısal, kültürel ve normatif bağlam içinde konumlandırmaktır.

2.2.1. Anomi ve Gerilim Kuramı

Émile Durkheim'in anomi kavramı, toplumsal normların düzenleyici gücünü yitirdiği, kolektif bilincin zayıfladığı ve bireyin yönelim çerçevesini kaybettiği durumları ifade eder (Durkheim, 2002, s. 252–258). Durkheim'a göre modern toplumlarda iş bölümünün karmaşıklaşması ve hızlı toplumsal değişim, birey ile toplum arasındaki bağın gevşemesine yol açabilir. Ekonomik krizler, ani refah artışları ya da toplumsal dönüşümler sırasında bireylerin beklentileri ile deneyimledikleri gerçeklik arasındaki denge bozulur. Normatif düzenin çözülmesi, doyumsuzluk, amaçsızlık ve kontrol kaybı duygularını derinleştirir.

Gençlik dönemi, biyografik ve toplumsal geçişlerin yoğunlaştığı bir evre olduğundan anomik koşullara karşı daha hassastır. Eğitimden istihdama geçiş sürecinin uzaması, ekonomik güvencesizlik ve toplumsal beklentilerin artması, gençlerin normatif belirsizlik ve yön kaybı yaşamasına zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda bağımlılık, anomik boşlukta ortaya çıkan bir uyum (adaptasyon) ya da kaçış biçimi olarak değerlendirilebilir. Madde ya da davranış temelli bağımlılıklar, geçici bir düzen, kontrol ve anlam hissi sağlayarak anomik gerilimi bastırabilir.

Robert K. Merton ise anomi kavramını yapısal gerilim perspektifiyle yeniden yorumlamıştır. Merton'a göre toplum, ekonomik refah, statü ve saygınlık gibi başarı ideallerini tüm üyelerine kültürel olarak dayatır; ancak bu ideallere ulaşmayı sağlayan meşru araçlara erişim eşitsiz biçimde dağılmıştır (Merton, 1938, s. 679–681). Kültürel hedefler ile kurumsal araçlar arasındaki bu uyumsuzluk, sapma davranışlarının artmasına neden olur.

Merton'un uyum tipolojisinde bağımlılık özellikle “geri çekilme” (retreatism) kategorisiyle ilişkilendirilebilir. Geri çekilme, hem kültürel hedeflerin hem de bu hedeflere ulaşma araçlarının reddedilmesi anlamına gelir. Bu perspektiften bakıldığında madde bağımlılığı, toplumsal yarıştan bilinçli ya da bilinçdışı bir çekilme stratejisi olarak yorumlanabilir. Bağımlı birey, başarı ideolojisinin baskısından sembolik olarak geri adım atar; ancak bu geri çekilme yeni bir kırılganlık üretir.

Alt sosyoekonomik konumda bulunan gençler için yapısal gerilim daha yoğun yaşanabilir. Eğitimde fırsat eşitsizliği, genç işsizliği ve sınıfsal

hareketlilik kanallarının daralması, başarı ideolojisi ile deneyimlenen gerçeklik arasındaki mesafeyi büyütür. Bu engellenmişlik hissi, bağımlılığı başarısızlıkla baş etme, sembolik bir kaçış üretme ya da alternatif alt kültürel statü geliştirme stratejisi hâline getirebilir.

Türkiye bağlamında anomi ve yabancılaşma ilişkisini inceleyen Vehbi Bayhan, modernleşme ve hızlı toplumsal değişim süreçlerinin gençler üzerinde normatif çözülme ve kimlik bunalımı yarattığını vurgulamaktadır (Bayhan, 1997, s. 45–52). Bayhan’a göre anomi, bireyin toplumsal değerlerle kurduğu bağın zayıflamasını; yabancılaşma ise bireyin hem topluma hem de kendisine karşı uzaklaşmasını ifade eder. Gençlik döneminde yaşanan yabancılaşma; amaçsızlık, yalnızlık, güçsüzlük ve anlamsızlık duygularıyla birlikte seyredilmekte ve riskli davranışlara yönelimi artırabilmektedir (Bayhan, 1997, s. 83–91).

Türkiye’de gençlik ve madde kullanımı üzerine yapılan saha araştırmaları da sosyal dışlanma, aile içi çatışma ve gelecek kaygısının madde kullanım riskini yükselttiğini göstermektedir (Ögel, 2010). Bu bulgular, bağımlılığın yalnızca biyokimyasal değil; normatif çözülme, yapısal eşitsizlik ve anlam kaybı bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak anomi ve gerilim kuramı, gençlikte bağımlılık olgusunu normatif belirsizlik ve yapısal eşitsizliklerin kesişiminde konumlandırır. Bağımlılık, bireysel zayıflıktan çok; toplumsal düzenin ürettiği gerilimlerin ve bütünleşme kanallarındaki tıkanmanın bir semptomu olarak analiz edilmelidir. Bu yaklaşım, çözüm arayışını da bireysel irade çağrılarının ötesine taşıyarak, gençlerin toplumsal bütünleşmesini güçlendirecek yapısal dönüşümlere yöneltmektedir.

2.2.2. Sosyal Öğrenme ve Diferansiyel İlişki Kuramı

Bağımlılık davranışlarının gençlik döneminde ortaya çıkışı ve yaygınlaşması, büyük ölçüde sosyal öğrenme süreçleri ve akran ilişkileri bağlamında açıklanabilir. Albert Bandura’nın sosyal öğrenme kuramı, bireylerin davranışları gözlem, model alma ve pekiştirme yoluyla öğrendiğini ortaya koymaktadır (Bandura, 1977, s. 22–29). Gençlik döneminde aileden görece özerkleşme ve akran grubuna yönelme süreci, davranış normlarının yeniden tanımlandığı bir sosyal alan üretir. Bu bağlamda sigara, alkol ya da

madde kullanımı, yalnızca bireysel bir tercih değil; grup içi kabul görmenin ve aidiyet üretmenin bir aracı hâline gelebilir.

Edwin Sutherland'ın diferansiyel ilişki kuramı, suç ve sapma davranışlarının bireyin yakın sosyal çevresi içinde öğrenildiğini ileri sürer (Sutherland, 1947). Sutherland'a göre birey, sapmayı destekleyen tanımlarla (definitions favorable to violation of law) daha yoğun ve daha uzun süreli temas kurduğunda, bu davranışları içselleştirme olasılığı artar. Sapma, kalıtsal ya da biyolojik bir zorunluluk değil; sosyal etkileşim yoluyla öğrenilen bir davranış örüntüsüdür.

Bu kuram, bağımlılık davranışlarını anlamada özellikle gençlik bağlamında güçlü bir açıklama sunar. Ergenlik ve genç yetişkinlik döneminde akran grubu, birincil referans çerçevesi hâline gelir. Akran ağları içinde madde kullanımının normalleştirilmesi, davranışın teknik boyutunun (nasıl kullanılır?) ve anlam boyutunun (neden kullanılır?) birlikte öğrenilmesine yol açar.

Howard S. Becker, esrar kullanıcıları üzerine yaptığı klasik çalışmada madde kullanımının sosyal etkileşim içinde öğrenildiğini göstermiştir (Becker, 1963). Becker'a göre birey yalnızca maddeyi kullanmayı değil; o deneyimi "haz verici" olarak tanımlamayı da öğrenir. Dolayısıyla bağımlılık, biyokimyasal etkiden önce sosyal anlamlandırma sürecine dayanır. Sapma, toplumsal olarak inşa edilen ve etkileşim içinde pekiştirilen bir kimliktir.

Türkiye'de yapılan ampirik çalışmalar, akran etkisinin belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır (Ögel, Taner, & Eke, 2006). Ögel (2010), gençlerde madde kullanımının çoğunlukla arkadaş çevresi aracılığıyla başladığını belirtmektedir. Bu durum, bağımlılığın bireysel değil; ilişkisel ve toplumsal bir süreç olduğunu göstermektedir. Özellikle arkadaş çevresinde madde kullanımının yaygın olduğu durumlarda, bireyin ilk deneme olasılığı artmaktadır. Bu süreçte merak, grup aidiyeti ve dışlanma korkusu önemli motivasyon kaynaklarıdır.

Benzer şekilde Ömer Miraç Yaman'ın saha araştırmaları, dezavantajlı mahallelerde akran gruplarının gençler için hem koruyucu hem de risk üretici bir işlev görebildiğini ortaya koymaktadır. Yaman'a göre gençler, dışlanma ve yoksunluk deneyimini telafi etmek için akran dayanışmasına yönelmekte;

ancak bu dayanışma bazen riskli davranışların kolektif olarak yeniden üretildiği bir zemine dönüşebilmektedir (Yaman, 2021).

Ayrıca Orhan Türkdoğan, gençlik alt kültürlerinin oluşumunda kimlik ve statü arayışının belirleyici olduğunu vurgulamakta; grup normlarının bireysel davranış üzerinde güçlü bir baskı oluşturduğunu belirtmektedir (Türkdoğan, 2002, s. 210–215). Bu bağlamda bağımlılık, kimi zaman alt kültürel bir sembol ya da grup içi statü göstergesi hâline gelebilmektedir.

Benzer biçimde Vehbi Bayhan (1997), gençlikte yabancılaşma ve anomi düzeyinin artmasının, bireyin alternatif aidiyet biçimlerine yönelmesini kolaylaştırdığını belirtmektedir. Bu alternatif aidiyetler çoğu zaman alt kültürel gruplar içinde şekillenmekte ve riskli davranışları normalleştirebilmektedir.

Türkiye’de gençlik sosyolojisi alanında yapılan çalışmalar, özellikle dezavantajlı mahallelerde akran gruplarının bir tür “koruyucu dayanışma ağı” oluşturduğunu; ancak bu ağların aynı zamanda riskli davranışların aktarım kanalı hâline gelebildiğini göstermektedir (Lüküslü, 2015). Bu durum, sosyal öğrenme kuramının yerel bağlamda da geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

Sosyal öğrenme perspektifi, bağımlılığı bireysel patolojiye indirgemek yerine, etkileşimsel bir süreç olarak kavrar. Gençlik döneminde kimlik arayışı, akran kabulü ve aidiyet ihtiyacı yoğunlaştığı için, sapma lehine tanımların baskın olduğu çevrelerde bağımlılık davranışlarının içselleştirilmesi kolaylaşmaktadır.

Sonuç olarak sosyal öğrenme ve diferansiyel ilişki kuramları, Türkiye’deki ampirik bulgularla birlikte değerlendirildiğinde bağımlılığın bireysel bir zayıflıktan ziyade ilişkisel, kültürel ve kolektif bir süreç olduğunu göstermektedir. Genç birey, bağımlılık davranışını çoğu zaman yalnız başına değil; belirli bir sosyal ağ içinde, o ağın normatif yapısı doğrultusunda deneyimler. Bu nedenle bağımlılıkla mücadele politikaları yalnızca bireyi değil; akran yapıları, mahalle bağlamı ve gençlik alt kültürlerini de dikkate alan bütüncül sosyal müdahaleleri içermelidir. Kısacası, diferansiyel ilişki ve sosyal öğrenme kuramı, bağımlılığı sosyal ağlar, akran etkisi ve kültürel anlamlandırma süreçleri içinde konumlandırır. Bu yaklaşım, önleyici

politikaların da yalnızca bireye değil; gençlerin içinde yer aldığı sosyal çevrelere ve akran ilişkilerine odaklanması gerektiğini göstermektedir.

2.2.3. Etiketleme Kuramı

Bağımlılık olgusunun sosyolojik analizinde etiketleme ve damgalama süreçleri merkezi bir yer tutmaktadır. Sapma ve bağımlılık, yalnızca bireysel davranış kalıpları olarak değil; toplumsal tepki ve tanımlama süreçleri içinde inşa edilen kategoriler olarak ele alınmalıdır. Bu bağlamda etiketleme kuramı, bağımlılığın toplumsal boyutunu anlamada güçlü bir teorik çerçeve sunar.

Howard S. Becker (1963), sapmanın doğuştan gelen bir özellik değil, toplumsal tepki sonucunda inşa edilen bir kategori olduğunu ileri sürer. Ona göre sapma, “kuralların ihlali”nden ziyade belirli davranışların toplumsal aktörler tarafından sapma olarak tanımlanmasıyla ortaya çıkar. Bu çerçevede “bağımlı” etiketi, bireyin yalnızca davranışını değil, toplumsal kimliğini de dönüştürür. Becker’in “ikincil sapma” kavramı, bireyin kendisine yöneltilen etiketi içselleştirerek bu kimlik doğrultusunda davranmaya başlamasını ifade eder. Özellikle gençlik döneminde kimlik inşasının henüz tamamlanmamış ve kırılgan olması, etiketleme sürecinin etkilerini daha derin ve kalıcı hâle getirebilmektedir.

Damgalama olgusunu sistematik biçimde analiz eden bir diğer önemli isim Erving Goffman’dır. Goffman’a (1963) göre damga (stigma), bireyin “itibarsızlaştırılmış kimlik”e indirgenmesi sürecidir. Bağımlı genç, yalnızca belirli bir maddeyi kullanan birey olarak değil; aynı zamanda “güvenilmez”, “suça eğilimli” ya da “ahlaki olarak zayıf” biri olarak kodlanabilir. Bu indirgemeci kategoriler, bireyin toplumsal rollerden dışlanmasına ve alternatif, marjinal ağlara yönelmesine zemin hazırlayabilir. Böylece toplumsal tepki, başlangıçta kontrol amacı taşıırken, uzun vadede sapmanın sürekliliğini pekiştiren bir mekanizma hâline gelebilir.

Türkiye bağlamında yapılan çalışmalar, damgalamanın bağımlılığın yeniden üretiminde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Kültegin Ögel (2010), bağımlı bireylerin özellikle aile ve eğitim kurumları içinde yoğun bir toplumsal baskı ve dışlanma deneyimlediklerini belirtir. Damgalama, tedaviye başvuru oranlarını düşürmekte ve sosyal izolasyonu artırmaktadır (Ögel, 2010).

Bu durum, bağımlılığın yalnızca başlangıç koşullarıyla değil; toplumsal tepki mekanizmalarıyla da yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır.

Toplumsal dışlanma süreci yalnızca mikro düzeyde kişiler arası ilişkilerle sınırlı değildir; aynı zamanda yapısal eşitsizliklerle de ilişkilidir. Vehbi Bayhan'ın (1997) anomie ve yabancılaşma üzerine çalışmaları, normatif çözülmenin gençlerde kimlik krizi ve toplumsal kopuş duygusunu derinleştirdiğini göstermektedir. Anomik koşullar altında genç birey hem normatif rehberlikten mahrum kalmakta hem de damgalayıcı söylemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum yabancılaşmayı pekiştirerek bağımlılığı bir kaçış stratejisine dönüştürebilmektedir.

Türkiye’de gençlik ve madde kullanımı üzerine yapılan sosyolojik araştırmalar, bağımlılığın yalnızca bireysel zayıflıkla açıklanamayacağını; aile yapısı, göç, yoksulluk ve eğitim sistemindeki eşitsizliklerin sürece eşlik ettiğini ortaya koymaktadır (Yaman, 2021; TBMM, 2008). Bu yapısal koşullar içinde “bağımlı” olarak etiketlenen genç, toplumsal sermaye ağlarından kopmakta ve alternatif –çoğu zaman riskli– sosyal çevrelere yönelmektedir. Böylece etiketleme, önleyici olduğu varsayılan bir toplumsal kontrol mekanizması iken, pratikte sapmanın sürekliliğini besleyen bir yapıya dönüşebilmektedir.

Sonuç olarak, gençlik ve bağımlılık ilişkisini anlamada etiketleme ve damgalama süreçleri belirleyici bir öneme sahiptir. “Bağımlı genç” kategorisi yalnızca bir davranış biçimini değil; aynı zamanda toplumsal statü kaybını, kimlik daralmasını ve yapısal dışlanmayı içeren çok katmanlı bir süreci ifade etmektedir. Sosyolojik açıdan bağımlılıkla mücadele, yalnızca tedavi ve rehabilitasyon politikalarıyla değil; damgalayıcı söylemlerin dönüştürülmesi, kapsayıcı sosyal politikaların geliştirilmesi ve gençlerin eğitim, istihdam ve katılım kanallarının güçlendirilmesiyle mümkün görünmektedir.

2.2.4. Eleştirel Kuram ve Yabancılaşma

Bağımlılık olgusunu eleştirel kuram perspektifiyle analiz etmek, onu bireysel zaaf ya da psikopatoloji düzeyine indirgemekten kaçınmayı sağlar. Bu yaklaşım, bağımlılığı kapitalist modernitenin üretim ilişkileri, tüketim kültürü ve yabancılaşma süreçleri içinde konumlandırır.

Karl Marx'ın yabancılaşma kavramı, bireyin emeğine, üretim sürecine, ürettiği nesneye ve nihayetinde kendi "türsel varlığına" yabancılaşmasını ifade eder (Marx, 1975). Kapitalist üretim ilişkilerinde emek, bireyin kendini gerçekleştirme alanı olmaktan çıkar; piyasa için metalaştırılmış bir etkinliğe dönüşür. Bu süreçte insan, özne olmaktan çok araçsal bir konuma itilmekte; kendi üretiminin denetimini kaybetmektedir. Yabancılaşma, böylece yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda varoluşsal bir kopuş anlamına gelir.

Türkiye'de yabancılaşma kavramı üzerine yapılan sosyolojik çalışmalar da benzer bir çerçeveye sunmaktadır. Baykan Sezer (1988), modernleşme sürecinin Türk toplumunda kimlik ve anlam krizleri ürettiğini vurgular. Mahmut Tezcan (1997) ise gençlik ve yabancılaşma ilişkisini ele alarak hızlı toplumsal değişimin genç bireyde aidiyet sorunlarını derinleştirdiğini belirtir. Bu bağlamda bağımlılık, yalnızca haz arayışı değil; anlam kaybına karşı geliştirilen bir telafi mekanizması olarak okunabilir.

Erich Fromm modern bireyin özgürlük karşısında kaygı duyduğunu ve bu kaygıyla baş etmek için kaçış mekanizmaları geliştirdiğini ileri sürer (Fromm, 1955). Fromm'a göre modern toplum, bireyi geleneksel bağlardan koparıırken yeni ve sağlam aidiyet biçimleri sunmakta yetersiz kalır. Bu durum yalnızlık ve anlamsızlık duygusunu artırır. Bağımlılık, bu varoluşsal boşluğa karşı geliştirilen bir kaçış stratejisi olarak değerlendirilebilir.

Tüketim toplumuna ilişkin analizler de bu çerçeveyi desteklemektedir. Jean Baudrillard (1970/2016), tüketimin yalnızca ihtiyaçların karşılanması değil; kimlik ve statü üretimi olduğunu belirtir. Türkiye'de Zygmunt Bauman'ın akışkan modernite analizini Türkiye bağlamında tartışan çalışmalar (Lüküslü, 2015), gençlerin kimliklerini tüketim pratikleri üzerinden kurduklarını göstermektedir. Bu bağlamda bağımlılık, anlık haz ve görünürlük üzerinden inşa edilen kırılğan kimliklerin bir uzantısı hâline gelebilir.

Türkiye'de bağımlılık ve toplumsal yapı ilişkisini inceleyen araştırmalar da yapısal eşitsizliklerin belirleyici rolüne işaret etmektedir. Kültegin Ögel (2010), madde kullanımının yalnızca bireysel psikolojiyle değil; yoksulluk, aile içi çatışma ve sosyal dışlanma gibi yapısal faktörlerle ilişkili olduğunu ortaya koyar. Türkiye Büyük Millet Meclisi (2008) tarafından hazırlanan Madde

Bağımlılığı Araştırma Komisyonu Raporu da genç işsizliği, kentleşme ve eğitim sistemindeki eşitsizliklerin bağımlılık riskini artırdığını belirtmektedir.

Bu çerçevede yabancılaşma, anomi ve dışlanma süreçleri iç içe geçmektedir. Vehbi Bayhan (1997), normatif çözülmenin gençlerde güçsüzlük ve anlamsızlık duygularını derinleştirdiğini vurgular. Yabancılaşma duygusu yoğunlaştıkça, bağımlılık kısa süreli bir bütünlük ve kontrol hissi sunarak kaçış işlevi görebilir. Ancak bu kaçış, uzun vadede bireyin toplumsal bütünlüşmesini daha da zayıflatır.

Sonuç olarak eleştirel kuram perspektifi, bağımlılığı kapitalist modernitenin yapısal çelişkileri, tüketim kültürü ve yabancılaşma süreçleri içinde konumlandırır. Bağımlılık, bireysel irade eksikliğinden çok; anlam krizinin, araçsallaşmanın ve yapısal eşitsizliklerin bir semptomudur. Bu nedenle bağımlılıkla mücadele, yalnızca tedavi ve rehabilitasyon politikalarıyla değil; gençlerin üretim, eğitim ve toplumsal katılım süreçlerinde özneşmelerini güçlendiren, eşitsizlikleri azaltan ve anlam üretim kanallarını genişleten yapısal dönüşümlerle mümkündür.

2.2.5. Risk Toplumu ve Bireyselleşme

Geç modern toplumu açıklamaya yönelik kuramsal yaklaşımlar, bağımlılığı yalnızca bireysel sapma ya da psikolojik kırılganlık üzerinden değil; yapısal belirsizlik, risk üretimi ve zorunlu bireyselleşme süreçleri içinde değerlendirmeyi mümkün kılar.

Ulrich Beck'in risk toplumu yaklaşımına göre modernlik, yalnızca refah ve ilerleme üretmez; aynı zamanda sistematik biçimde yeni ve küresel riskler üretir (Beck, 1992). Sanayi toplumunda riskler daha çok sınıfsal olarak dağıtılırken, geç modern dönemde riskler bireyselleşmiş ve görünmez hâle gelmiştir. İşsizlik, güvencesiz çalışma, çevresel krizler ve toplumsal çözülme, bireyin yaşam dünyasını sürekli bir belirsizlik alanına dönüştürmektedir.

Türkiye bağlamında genç işsizliği ve güvencesiz istihdam, risk toplumunun somut görünümlerinden biridir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri, genç işsizlik oranlarının genel işsizlik oranının üzerinde seyrettiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca eğitilmiş genç işsizliğinin artışı, diplomanın güvence sağlamadığı bir gelecek algısını güçlendirmektedir. Bu durum, genç bireyin

hem ekonomik hem de kimliksel düzeyde risk altında hissetmesine yol açmaktadır.

Türkiye’de risk ve belirsizlik üzerine yapılan sosyolojik çalışmalar da bu çerçeveyi destekler. Ayşe Buğra (2013), sosyal politika alanındaki dönüşümlerin güvencesizliği artırdığını ve bireysel sorumluluk söylemini güçlendirdiğini belirtir. Fuat Keyman (2003) ise Türkiye’de küreselleşme sürecinin genç kuşaklar üzerinde kimliksel ve ekonomik belirsizlik yarattığını vurgular. Bu bağlamda risk, yalnızca ekonomik değil; aynı zamanda kültürel ve siyasal bir deneyimdir.

Beck’e göre risk toplumu aynı zamanda bireyselleşme sürecini derinleştirir. Geleneksel aidiyet bağları zayıflarken birey, yaşam projesini kendi başına kurmak zorunda kalır. Bu “zorunlu bireyselleşme”, özgürlük kadar yalnızlık ve kaygı da üretir. Türkiye’de gençlik üzerine çalışan Lüküslü (2015), gençlerin gelecek tasavvurlarının giderek daha kırılgan hâle geldiğini ve belirsizlik duygusunun yaygınlaştığını belirtmektedir. Bu kırılganlık, bağımlılığı kısa vadeli bir baş etme stratejisine dönüştürebilir.

Anthony Giddens’a göre modern kimlik “refleksif bir proje”dir (Giddens, 1991). Birey, yaşam öyküsünü sürekli yeniden kurmak ve performansını değerlendirmek durumundadır. Özellikle dijital çağda sosyal medya, bu refleksif süreci yoğunlaştırmaktadır. Türkiye’de dijital gençlik üzerine yapılan araştırmalar (Lüküslü, 2015; Bozdağ Tulum, 2021), gençlerin kimliklerini çevrim içi görünürlük ve performans üzerinden inşa ettiklerini göstermektedir. Sürekli karşılaştırma ve öz-izleme, yetersizlik ve tükenmişlik duygularını artırabilmektedir.

Bu noktada bağımlılık, sürekli performans ve belirsizlik hâline karşı geçici bir “duraklama” ya da kaçış işlevi görebilir. Madde kullanımı, dijital oyun, sosyal medya ya da diğer süreç bağımlılıkları; bireye kısa süreli kontrol, haz ve unutma deneyimi sunar. Ancak bu deneyim, uzun vadede riskleri azaltmak yerine yeni kırılganlıklar üretir.

Türkiye’de madde kullanımı ve gençlik üzerine hazırlanan Türkiye Büyük Millet Meclisi (2008) raporu da gençlerde bağımlılık riskinin işsizlik, kentleşme, göç ve sosyal destek ağlarının zayıflamasıyla ilişkili olduğunu

ortaya koymaktadır. Bu bulgular, bağımlılığın yapısal risk üretimiyle bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak risk toplumu ve bireyselleşme yaklaşımları, bağımlılığı geç modernliğin belirsizlik rejimleri içinde konumlandırır. Gençlikte bağımlılık, yalnızca haz arayışı değil; güvencesiz istihdam, kırılgan kimlikler ve performans baskısıyla baş etme çabasıdır. Bu nedenle bağımlılıkla mücadele, gençlerin ekonomik ve sosyal güvencesini artıran, kolektif dayanışma kanallarını güçlendiren ve bireyselleştirilmiş risk söylemini sorgulayan yapısal politikalarla birlikte düşünülmelidir.

2.2.6. Sınıfsal Eşitsizlik ve Sermaye Dağılımı

Gençlik ve bağımlılık ilişkisini sosyolojik düzlemde anlamlandırabilmek için sınıfsal eşitsizlikler ve sermaye dağılımı meselesi merkezi bir öneme sahiptir. Bağımlılık, yalnızca bireysel tercihlerin veya psikolojik kırılganlıkların sonucu olarak değil; aynı zamanda eşitsiz toplumsal yapıların ürettiği fırsat farklılıkları içinde de değerlendirilmelidir.

Pierre Bourdieu'nun (1986) sermaye kuramı, ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye biçimlerinin bireylerin yaşam standartlarını belirlediğini ortaya koymaktadır. Ekonomik sermaye maddi kaynaklara erişimi; kültürel sermaye eğitim, dil kullanımı ve sembolik yetkinlikleri; sosyal sermaye ise ilişkiler ağını ifade eder. Bu sermaye türleri arasındaki eşitsiz dağılım, gençlerin eğitim başarılarını, gelecek beklentilerini ve toplumsal konumlanışlarını doğrudan etkiler. Düşük sosyoekonomik çevrelerde yetişen gençler, sınırlı kültürel ve sosyal sermaye birikimi nedeniyle daha dar fırsat yapıları içinde hareket etmekte; bu durum onları riskli davranışlara daha açık hâle getirebilmektedir.

Bourdieu'nun “habitus” kavramı da bu çerçevede önemlidir. Habitus, bireyin içinde yetiştiği sınıfsal konumun ürettiği eğilimler bütünüdür. Dezavantajlı sınıfsal konumlarda şekillenen habitus, gelecek tasavvurunu daraltabilir; kısa vadeli tatmin arayışlarını güçlendirebilir. Bu durum, bağımlılık yapıcı maddelerin sunduğu geçici rahatlama ve aidiyet hissini daha cazip kılabilir. Böylece bağımlılık, bireysel bir zayıflık değil; sınıfsal konumla ilişkili yapısal bir kırılganlık olarak ortaya çıkar.

Gelir eşitsizliği ile toplumsal sorunlar arasındaki ilişkiyi ampirik verilerle ortaya koyan çalışmalardan biri de Richard Wilkinson ve Kate Pickett'e aittir. Wilkinson ve Pickett (2009), gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu toplumlarda ruh sağlığı sorunları, madde kullanımı ve şiddet oranlarının arttığını göstermektedir. Eşitsizlik, yalnızca yoksulluk üretmez; aynı zamanda statü kaygısını ve toplumsal karşılaştırma baskısını artırır. Özellikle gençlik döneminde yoğunlaşan kimlik arayışı ve aidiyet ihtiyacı, eşitsizlik bağlamında daha kırılğan hâle gelir.

Türkiye bağlamında da sosyoekonomik dezavantaj ile risk davranışları arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Ömer Miraç Yaman'ın (2021), bağımlılık ve gençler üzerine yaptığı çalışmalarında, yapısal yoksunlukların madde kullanımıyla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Yoksulluk, aile içi çatışma, eğitimden kopuş ve güvencesiz çalışma koşulları gibi faktörler, gençlerin hem sosyal sermaye ağlarından uzaklaşmasına hem de marjinal alt kültürlere yönelmesine zemin hazırlamaktadır.

Türkiye'de yapılan gençlik araştırmaları da benzer biçimde, düşük gelir düzeyi, eğitim başarısızlığı ve mahalle düzeyindeki dezavantajların riskli davranışlarla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Yaman, 2021; TÜİK, 2022). Bu bulgular, bağımlılığı yalnızca bireysel bir sağlık sorunu olarak değil; sınıfsal eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir alan olarak ele almayı gerektirmektedir.

Sonuç olarak, sermaye dağılımındaki eşitsizlikler gençlerin yaşam şanslarını belirlerken, bağımlılık da bu eşitsiz yapının bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyolojik açıdan bağımlılıkla mücadele, yalnızca rehabilitasyon hizmetleriyle değil; eğitimde fırsat eşitliği, genç istihdam politikaları, mahalle temelli sosyal destek ağlarının güçlendirilmesi ve kültürel sermaye birikimini artıran kamusal politikalarla mümkündür. Aksi hâlde bağımlılık, sınıfsal dezavantajın hem sonucu hem de yeniden üretim mekanizması olmaya devam edecektir.

2.2.7. Geç Modernite, Belirsizlik ve Anlam Arayışı

Geç modern toplumda gençlik deneyimi, yapısal belirsizlik, kimlik esnekliği ve kurumsal çözülme süreçleriyle iç içe geçmiştir. Bu bağlamda bağımlılık, yalnızca biyolojik ya da psikolojik bir süreç değil; aynı zamanda

geç modernitenin ürettiği risk, güvencesizlik ve anlam krizinin sosyolojik bir yansıması olarak ele alınmalıdır.

Anthony Giddens (1991), modern bireyin kimliğini refleksif olarak sürekli yeniden inşa ettiğini ileri sürer. Geleneksel referans çerçevelerinin çözülmesiyle birlikte birey, yaşam öyküsünü kendisi kurgulamak zorunda kalır. Bu durum özellikle gençler açısından yoğun bir öz-denetim ve performans baskısı üretmektedir. Eğitim başarısı, kariyer planlaması, beden politikaları ve dijital görünürlük, kimliğin sürekli yeniden düzenlendiği alanlara dönüşmüştür. Refleksif modernite, özgürleşme imkânı sunduğu kadar kaygı ve kırılganlık da üretmektedir.

Benzer biçimde Ulrich Beck (1992), “risk toplumu” kavramıyla modernliğin yan ürünlerinin (işsizlik, güvencesizlik, çevresel krizler, ekonomik dalgalanmalar) bireyselleştirilmiş riskler hâline geldiğini belirtir. Risklerin kurumsal güvence altına alınamaması, genç bireyleri sürekli bir belirsizlik atmosferinde yaşamaya zorlamaktadır. Bu koşullarda bağımlılık, risk ve kaygı yönetiminin bireysel bir stratejisi olarak işlev görebilir.

Zygmunt Bauman’ın (2000) “akışkan modernite” yaklaşımı ise kalıcı bağların çözülmesini ve ilişkilerin geçicileşmesini vurgular. Aidiyet biçimlerinin kırılganlaşması, gençlerin ontolojik güvenlik ihtiyacını zayıflatmaktadır. Bauman’a göre tüketim kültürü, boşluk duygusunu geçici hazlarla doldurma eğilimini teşvik eder. Bu bağlamda madde kullanımı, geçici bir kontrol ve aidiyet hissi sağlayarak akışkan dünyada “sabitleyici” bir pratik gibi işleyebilir.

Gençliğin uzayan geçiş süreci de bu belirsizlik bağlamını derinleştirmektedir. Arnett (2000), “beliren yetişkinlik” (emerging adulthood) kavramıyla 18–29 yaş aralığını kimlik denemeleri ve istikrarsızlık dönemi olarak tanımlar. Eğitimden işe geçişin uzaması, ekonomik bağımsızlığın gecikmesi ve aileden kopuşun ertelenmesi, gençlerin yapısal belirsizlik içinde daha uzun süre kalmasına neden olmaktadır. Bu süreç, risk davranışlarına açıklığı artırabilmektedir.

Türkiye bağlamında gençlik üzerine yapılan çalışmalar da benzer bir yapısal sıkışmaya işaret etmektedir. Can (2015), medya ve gençlik sorunları

ilişkisini analiz ederken, tüketim merkezli kimlik inşasının gençler üzerinde yoğun bir sembolik baskı yarattığını belirtir.

Vehbi Bayhan (1997) modernleşme sürecinde gençlerde görülen anomi ve yabancılaşma eğilimlerini ayrıntılı biçimde incelemiştir. Bayhan’a göre hızlı toplumsal değişim, geleneksel normların çözülmesine karşın yeni değer sistemlerinin yeterince kurumsallaşamaması nedeniyle gençlerde yönelim kaybı yaratmaktadır. Yabancılaşma; anlamsızlık, güçsüzlük ve toplumsal kopuş duygularıyla kendini gösterir. Bu psikososyal zemin, bağımlılık gibi davranışların ortaya çıkmasını kolaylaştırabilir.

Ayrıca Hartmut Rosa (2013) toplumsal hızlanma kuramında modern yaşamın sürekli ivmelenen temposunun bireylerde “yabancılaşmış hız” deneyimi yarattığını belirtir. Sürekli yetişme, başarıma ve uyum sağlama zorunluluğu genç bireyde tükenmişlik ve anlamsızlık hissini güçlendirebilir. Bu bağlamda bağımlılık, hızlanmış dünyada geçici bir “yavaşlama” ve duysal yoğunlaşma deneyimi olarak işlev görebilir.

Sonuç olarak geç modern toplum; belirsizlik, bireyselleşme, performans baskısı ve kurumsal çözülme süreçleriyle gençlik deneyimini dönüştürmektedir. Bağımlılık bu yapısal bağlam içinde; belirsizlikle başa çıkma, ontolojik güvenlik üretme, kimlik krizini geçici olarak askıya alma işlevleri görebilen bir pratik hâline gelebilmektedir.

Dolayısıyla bağımlılığı anlamak için yalnızca bireysel patolojiye değil, geç modernitenin ürettiği yapısal ve kültürel gerilimlere odaklanan bütüncül bir sosyolojik perspektif gereklidir.

BÖLÜM 3:

3. TÜRKİYE’DE GENÇLİK VE BAĞIMLILIK

Türkiye’de gençlik ve bağımlılık ilişkisini anlamak, yalnızca kuramsal tartışmalarla sınırlı kalmamalı; mevcut ampirik veriler ışığında yapısal kırılma alanları ortaya konulmalıdır. Bu bölümde genç işsizlik, NEET oranları, madde kullanımı, dijitalleşme, bölgesel eşitsizlikler ve kırılma gruplar bağlamında güncel göstergeler değerlendirilmektedir.

3.1. Genç İşsizlik ve Ekonomik Güvencesizlik

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Hanehalkı İşgücü Araştırması verilerine göre 15–24 yaş arası genç işsizlik oranı, Türkiye genel işsizlik oranının belirgin biçimde üzerindedir. Son yıllarda dönemsel dalgalanmalar görülmekle birlikte genç işsizlik oranı çoğunlukla %15–20 bandında seyretmektedir. Yükseköğretim mezunu gençlerde işsizlik oranının kayda değer düzeyde olması, eğitim-istihdam uyumsuzluğunu ve diplomalı işsizliğin yaygınlaştığını göstermektedir.

Bu tablo, yalnızca ekonomik bir sorun olarak değil; aynı zamanda sosyolojik bir kırılma alanı olarak değerlendirilmelidir. Genç işsizliği, gelir kaybının ötesinde kimlik, aidiyet ve toplumsal statü kaybı anlamına gelmektedir. Çalışma, modern toplumda yalnızca ekonomik üretim değil; aynı zamanda toplumsal tanınma ve öz-değer kaynağıdır. İşsizlik, bireyin “işlevsiz” ya da “başarısız” olduğu yönünde içselleştirilmiş bir algı üretebilmektedir.

Türkiye’de güvencesiz istihdam biçimlerinin yaygınlaşması, gençlerin kırılma alanını derinleştirmektedir. Kayıt dışı çalışma, kısa süreli sözleşmeler ve düşük ücretli yarı zamanlı işler, gençlerin uzun vadeli yaşam planları yapmasını zorlaştırmaktadır. Buğra (2013), Türkiye’de sosyal politika rejiminin güvencesizlik üreten yapısına dikkat çekerek gençlerin sosyal koruma ağlarından sınırlı biçimde yararlanabildiğini belirtmektedir.

Benzer biçimde Keyman (2003), küreselleşme ve neoliberal dönüşüm sürecinin Türkiye’de genç kuşaklar üzerinde ekonomik belirsizlik ve gelecek kaygısını artırdığını vurgular. Bu bağlamda işsizlik, yalnızca bireysel bir eksiklik değil; yapısal dönüşümlerin bir sonucudur.

Genç işsizliğinin sosyolojik boyutu, yabancılaşma ve anomi literatürüyle de ilişkilidir. Vehbi Bayhan (1997), gençlerde işsizlik ve toplumsal dışlanma deneyimlerinin anlamsızlık ve güçsüzlük duygularını artırdığını ortaya koymaktadır. İşsizlik süreci uzadıkça sosyal ağlardan kopuş ve özsaygı kaybı yaşanabilmektedir.

Bu yapısal stres alanı, bağımlılığı bir baş etme stratejisi hâline getirebilecek bir zemin üretir. Ekonomik güvencesizlik ve gelecek belirsizliği, kısa vadeli haz ve kaçış sağlayan pratiklere yönelimi kolaylaştırabilir. Dolayısıyla genç işsizliği ile bağımlılık arasındaki ilişki, doğrudan nedensel değil; fakat yapısal risk üretimi üzerinden dolaylı ve çok katmanlı bir ilişki olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak Türkiye’de genç işsizliği, bağımlılık riskinin anlaşılmasında temel bir yapısal değişkendir. Bu nedenle bağımlılıkla mücadele politikaları, yalnızca tedavi odaklı değil; genç istihdamını artıran, güvencesizliği azaltan ve sosyal koruma mekanizmalarını güçlendiren bütüncül sosyal politika çerçeveleriyle birlikte ele alınmalıdır.

3.2. NEET Gençler (Ne Eğitimde Ne İstihdamda)

Türkiye’de gençlik kırılganlığını gösteren en önemli göstergelerden biri NEET oranıdır (Not in Education, Employment or Training). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 15–24 yaş grubunda ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin oranı, OECD ortalamasının üzerindedir. Özellikle genç kadınlarda NEET oranının belirgin biçimde daha yüksek olması, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin gençlik kırılganlığına eklemlendiğini göstermektedir.

OECD verileri de Türkiye’nin NEET oranı bakımından üye ülkeler arasında üst sıralarda yer aldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, gençlerin eğitimden istihdama geçiş süreçlerinde yapısal sorunlar yaşadığını göstermektedir. Eğitim-istihdam uyumsuzluğu, bölgesel eşitsizlikler ve kadınların işgücüne katılımındaki düşüklük, NEET oranlarını etkileyen temel faktörler arasındadır.

NEET gençler, yalnızca ekonomik üretim sürecinin dışında kalmaz; aynı zamanda toplumsal aidiyet ve tanınma mekanizmalarından da uzaklaşma riski

taşıır. Çalışma ve eğitim, modern toplumda bireyin sosyal sermaye ağlarına erişiminin temel kanallarıdır. Bu kanalların dışında kalmak, sosyal izolasyonu artırabilir. Pierre Bourdieu'nun sosyal sermaye kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, NEET gençler ilişkisel kaynaklardan ve kurumsal destek ağlarından yoksun kalabilmektedir.

Türkiye'de gençlik üzerine yapılan çalışmalar, özellikle düşük gelirli ailelerden gelen gençlerin eğitimden kopma riskinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Lüküslü (2015) ise gençlerin gelecek beklentilerinin zayıfladığı durumlarda toplumsal geri çekilme eğiliminin arttığını belirtmektedir. Bu geri çekilme, dijital dünyaya aşırı yönelim ya da madde kullanımı gibi kaçış pratikleriyle birleşebilmektedir.

NEET statüsü, uzun süreli olduğunda anomi ve yabancılaşma duygularını derinleştirebilir. Eğitim ve istihdam dışında kalmak, bireyin “geçiş sürecinde takılı kalmışlık” hissi yaşamasına yol açabilir. Bu durum, bağımlılığı kısa vadeli bir baş etme mekanizması olarak cazip kılabilir. Sosyal ağlardan kopuş, gündelik rutinlerin zayıflaması ve gelecek perspektifinin daralması, bağımlılık riskini artıran yapısal faktörler arasında değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak NEET gençler, Türkiye'de gençlik kırılganlığının önemli bir boyutunu temsil etmektedir. NEET oranlarının yüksekliği, bağımlılık riskini doğrudan değil; ancak sosyal dışlanma, ekonomik güvencesizlik ve sosyal sermaye kaybı üzerinden dolaylı biçimde artırmaktadır. Bu nedenle bağımlılıkla mücadele politikaları, gençlerin eğitimden istihdama geçişini kolaylaştıran, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini azaltan ve sosyal katılım kanallarını güçlendiren bütüncül yaklaşımlarla birlikte ele alınmalıdır.

3.3. Madde Kullanımı İstatistikleri

Türkiye'de madde kullanımıyla ilgili dönemsel ve nüfus düzeyindeki veriler çeşitli kamu kurumları ve izleme merkezleri tarafından raporlanmaktadır. Bu veriler, genç nüfusun madde kullanımına yönelik eğilimler ve risk alanları konusunda önemli göstergeler sunmaktadır.

Türkiye'de madde kullanımına ilişkin en kapsamlı verilerden biri Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM) aracılığıyla elde edilmektedir. Buna göre 2018 yılında gerçekleştirilen bir ulusal

çalışmada 26 ilde yürütülen saha araştırması, maddeleri en az bir kez kullanma deneyimi olanların yaş gruplarına göre dağılımında en yoğun yaş grubunun 15–34 olduğunu göstermiştir; bu yaş grubunun toplam kullanım içindeki payı yaklaşık %65’tir. Bu bulgu, gençliğin madde kullanım riskinin diğer yaş gruplarına kıyasla daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

TUBİM’in 2019’a kadar yayımlanan verilerine göre tütün ve alkol denemeye ilişkin ortalama ilk yaş sırasıyla yaklaşık 17,85 ve 19,94 olarak tespit edilmiştir; bu göstergeler gençlik dönemindeki riskli denemelerin erken yaşlara kaydığını düşündürmektedir. Bu davranışların başlangıç yaşı ile uyusturucu denemeleri arasındaki geçişlerin takip edilmesi, madde kullanımının önlenmesi açısından kritik önemdedir.

Kamuoyu araştırmalarına göre Türkiye’de genel nüfusta madde kullanımının yaşam boyu yaygınlığı görece olarak düşük görünmekle birlikte genç nüfusta daha yüksek oranlar bildirilmiştir. Örneğin 2011 yılına ait TUBİM verilerinde 15–24 yaş grubunda yaşam boyu madde kullanım oranı %2,9 olarak belirlenmiştir; bu oran genç nüfusta madde kullanımının yaygınlığını göstermektedir.

Ayrıca Emniyet Genel Müdürlüğü’nün (2023) yılına ait verileri, 246.237 uyusturucu olayının raporlandığını ve bu olayların %82,2’sinin madde satın alma, bulundurma ya da kullanma amaçlı olduğunu ortaya koymuştur; bu durum, madde kullanımının hem suç hem de bağımlılık pratiği olarak görünürlüğünü artırmaktadır.

Diğer yandan tedavi hizmetlerine başvuru verileri de gençlerde madde kullanımıyla ilişkili risklerin izlenmesine katkı sağlar. Geçmişte yapılan çalışmalar, tedavi merkezlerine başvuranların büyük bir kısmının genç yetişkin olduğu ve madde kullanımının gençlerde tedavi talebini artırdığına işaret etmiştir.

Bu ampirik göstergeler, Türkiye’de madde kullanımının genç nüfusta belirgin bir risk alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Gençler arasındaki madde kullanım deneyimi, sadece bir davranışsal tercih değil; sosyal çevre, akran etkisi, ekonomik güvencesizlik ve yapısal stres alanlarıyla ilişkili çok boyutlu bir toplumsal olgudur. Bu nedenle madde kullanımı ve bağımlılık politikaları

da yalnızca ceza veya bireysel tedavi odaklı değil; eğitim, sosyal destek ağları, erken müdahale ve toplumsal bağların güçlendirilmesi gibi geniş kapsamlı stratejilerle ele alınmalıdır.

Türkiye’de madde kullanımına ilişkin veriler düzenli nüfus araştırmalarıyla her yıl sistematik olarak güncellenmemektedir; bu nedenle mevcut veriler farklı yıllara ait çalışmalardan derlenmektedir. Ancak bu göstergeler gençlik bağlamında madde kullanım trendlerinin genel bir çerçevesini sunmaktadır.

3.4. Dijital Kullanım Süreleri ve Davranışsal Bağımlılık

Türkiye’de gençlerin dijital teknolojilerle kurduğu ilişki, bağımlılık tartışmalarının önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması verilerine göre 16–24 yaş grubunda internet kullanım oranı %95’in üzerindedir ve bu oran Türkiye’de en yüksek dijital katılım düzeyini temsil etmektedir. Genç kuşak neredeyse evrensel bir biçimde çevrim içi durumdadır.

Günlük internet kullanım süresi farklı araştırmalara göre ortalama 4–7 saat arasında değişmektedir. Sosyal medya platformları, çevrim içi oyunlar, video izleme uygulamaları ve mesajlaşma servisleri en yoğun kullanım alanlarıdır. We Are Social ve DataReportal tarafından yayımlanan Türkiye Dijital Raporları da Türkiye’de sosyal medya kullanım süresinin küresel ortalamanın üzerinde seyrettiğini göstermektedir.

Bu tablo, davranışsal ve dijital bağımlılık tartışmalarını güçlendirmektedir. American Psychiatric Association (DSM-5-TR, 2022), internet oyun bozukluğunu tanısız tartışma kategorileri arasında değerlendirmektedir. Her ne kadar sosyal medya bağımlılığı resmi tanı kategorisi olmasa da problemli kullanım, dürtü kontrolü ve işlevsellik kaybı üzerinden analiz edilmektedir.

Türkiye’de dijital gençlik üzerine yapılan sosyolojik çalışmalar, dijital mecraların yalnızca iletişim alanı değil; kimlik inşası ve görünürlük üretim alanı olduğunu göstermektedir. Lüküslü (2015), gençlerin dijital ortamı hem ifade hem de kaçış alanı olarak kullandığını belirtmektedir.

Özellikle işsiz ya da NEET statüsündeki gençlerde dijital dünyaya yönelimin arttığı gözlenmektedir. Eğitim ve istihdam dışında kalan gençler için dijital alan hem zaman geçirme hem de alternatif bir aidiyet üretme mecrası hâline gelebilmektedir. Ancak bu yoğun kullanım, sosyal izolasyon, uyku düzensizliği, akademik performans düşüşü ve yüz yüze sosyal ilişkilerin zayıflaması gibi sonuçlara yol açabilmektedir.

Türkiye’de ergenler ve gençler üzerine yapılan psikososyal araştırmalar, problemli internet kullanımının depresyon, kaygı ve yalnızlık düzeyleriyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Ögel, 2010). Bu bağlamda dijital bağımlılık, yalnızca teknolojik bir mesele değil; yapısal güvencesizlik, kimlik baskısı ve sosyal dışlanma süreçleriyle bağlantılı çok boyutlu bir olgudur.

Sonuç olarak Türkiye’de gençlerin yüksek dijital kullanım oranı, dijital mecraların gündelik yaşamın merkezine yerleştiğini göstermektedir. Dijital alan, gençler için hem fırsat hem de risk üretmektedir. Davranışsal bağımlılık tartışmaları, gençliğin yapısal kırılganlıkları ve belirsizlik deneyimiyle birlikte ele alındığında daha bütüncül bir analiz mümkün olmaktadır.

3.5. Bölgesel Eşitsizlikler ve Kent–Taşra Farkı

Türkiye’de bölgesel kalkınmışlık farkları, gençlik deneyimini doğrudan şekillendiren yapısal bir değişkendir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri ve Bölgesel İstatistikler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde genç işsizlik oranlarının ve eğitimden erken ayrılma oranlarının ülke ortalamasının üzerinde seyrettiğini göstermektedir. Aynı şekilde kişi başına düşen gelir, eğitim altyapısı, kültürel kurumlara erişim ve sosyal hizmet kapasitesi de bölgesel olarak belirgin farklılıklar göstermektedir.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından hazırlanan Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) (2022), çalışmaları, Türkiye’de iller arası gelişmişlik farklarının genç nüfusun eğitim, istihdam ve sosyal katılım imkânlarını doğrudan etkilediğini ortaya koymaktadır. Gelişmişlik düzeyi düşük bölgelerde gençlerin hem işgücü piyasasına katılım hem de kültürel sermaye birikimi sınırlı kalabilmektedir.

Bu eşitsizlikler bağımlılık riskini dolaylı biçimde artıran yapısal zeminler üretmektedir. Eğitim ve istihdam olanaklarının sınırlı olduğu

bölgelerde gençler, toplumsal hareketlilik kanallarına daha az erişebilmekte; bu durum anomi ve yabancılaşma duygularını derinleştirebilmektedir (Bayhan, 1997). Özellikle yoksulluk, göç ve kayıt dışı istihdamın yoğun olduğu bölgelerde sosyal destek ağlarının zayıflaması bağımlılık riskini artıran faktörler arasında değerlendirilmektedir.

Kent-taşra ayrımı da bağımlılık olgusunu farklı biçimlerde etkilemektedir. Büyükşehirlerde –özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi metropollerde– maddeye erişim ağları daha geniş ve çeşitlidir. Nüfus yoğunluğu, anonimlik ve alt kültürel çeşitlilik, riskli davranışların görünürlüğünü artırabilmektedir. Buna karşılık taşra bölgelerinde sosyal denetim daha güçlüdür; aile ve mahalle kontrolü genç davranışları üzerinde belirleyici olabilir. Ancak taşrada gençlerin kültürel, sanatsal ve sosyal faaliyetlere erişimi sınırlı olduğunda, alternatif boş zaman değerlendirme olanaklarının azlığı farklı kırılganlık biçimleri üretebilmektedir.

Lüküslü (2015), Türkiye’de gençlik deneyiminin mekânsal olarak farklılaştığını; büyükşehir gençliği ile taşra gençliği arasında beklenti, gelecek tasavvuru ve kültürel pratikler bakımından belirgin ayrışmalar bulunduğunu belirtmektedir. Bu ayrışma, bağımlılık riskinin türünü ve görünümünü de etkilemektedir. Metropollerde madde çeşitliliği ve dijital bağımlılık daha görünürken, taşrada sosyal izolasyon ve göç eğilimi öne çıkabilmektedir.

Ayrıca iç göç olgusu, bölgesel eşitsizlik ile kent deneyimi arasında köprü kurmaktadır. Kırsal ya da az gelişmiş bölgelerden büyükşehirlere göç eden gençler hem ekonomik hem kültürel uyum sorunları yaşayabilmekte; bu durum sosyal dışlanma riskini artırabilmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi (2008) raporu da madde kullanımının kent yoksulluğu ve göçle ilişkili alanlarda daha yoğun görülebildiğini belirtmektedir.

Sonuç olarak bölgesel eşitsizlikler ve kent-taşra farkı, Türkiye’de gençlik kırılganlığının mekânsal boyutunu ortaya koymaktadır. Her iki bağlam da farklı türde riskler üretmektedir: Metropolde erişilebilirlik ve anonimlik; taşrada ise sınırlı fırsat yapısı ve sosyal kapanma. Bu nedenle bağımlılıkla mücadele politikalarının bölgesel farklılıkları dikkate alan, yerel dinamiklere duyarlı ve mekânsal eşitsizlikleri azaltmaya yönelik bütüncül stratejilerle tasarlanması gerekmektedir.

3.6. Göçmen Gençler ve Çoklu Kırılğanlık

Türkiye son on yılda yoğun bir göç hareketinin merkezinde yer almış ve özellikle Suriye iç savaşı sonrasında yüksek sayıda genç nüfusu barındıran bir ülke konumuna gelmiştir. Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre Türkiye’de geçici koruma statüsü altında bulunan Suriyelilerin önemli bir kısmı 15–24 yaş aralığındadır. Aynı şekilde Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) raporları, Türkiye’nin dünyada en fazla mülteci barındıran ülkelerden biri olduğunu ve genç nüfus oranının oldukça yüksek seyrettiğini göstermektedir.

Göçmen gençler, yapısal olarak “çoklu kırılğanlık” alanında konumlanmaktadır. Bu kırılğanlık yalnızca ekonomik yoksunlukla sınırlı değildir; dil bariyeri, eğitim sistemine uyum sorunları, diploma denkliği problemleri, kayıt dışı ve güvencesiz istihdam, mekânsal ayrışma ve ayrımcılık deneyimleri gibi çok katmanlı riskler içermektedir. UNICEF Türkiye raporları, göçmen çocuk ve gençlerin eğitimde süreklilik ve psikososyal destek açısından dezavantajlı durumda olduğunu ortaya koymaktadır (United Nations Children’s Fund [UNICEF], 2023)

Sosyolojik açıdan bakıldığında göçmen gençler hem sınıfsal hem etnik hem de hukuki statü bakımından kesişimsel bir eşitsizlik alanında yer almaktadır. Bu durum, Pierre Bourdieu’nun kültürel ve sosyal sermaye kavramları çerçevesinde değerlendirildiğinde, göçmen gençlerin yerel ağlara erişim ve sembolik tanınma bakımından dezavantajlı bir konumda bulunduğunu göstermektedir (Bourdieu, 1986). Türkiye bağlamında yapılan çalışmalar, göçmen gençlerin akran ağlarına sınırlı katılımının sosyal izolasyonu artırabildiğini göstermektedir (Erdoğan, 2020).

Kayıt dışı ve düşük ücretli işlerde çalışma zorunluluğu, özellikle erkek gençler için erken yaşta işgücüne katılımı beraberinde getirmektedir. Bu durum eğitimden kopuş riskini artırırken; kadın gençler için erken evlilik, ev içi emek yükü ve kamusal alana sınırlı erişim gibi farklı kırılğanlık biçimleri ortaya çıkabilmektedir. Çoklu dışlanma deneyimi, psikososyal stres faktörlerini yoğunlaştırmakta; travma, belirsizlik ve gelecek kaygısı gibi unsurlar bağımlılık riskini dolaylı biçimde besleyebilmektedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde hazırlanan göç ve uyum raporları, sosyal uyum politikalarının genç nüfus açısından kritik önem taşıdığını vurgulamaktadır. Mekânsal yoğunlaşma (gettoleşme), eğitim ve istihdam piyasasına sınırlı entegrasyon ile birleştiğinde, genç göçmenlerin hem suç hem de madde kullanım riski açısından daha kırılgan hâle gelebildiği belirtilmektedir.

Ayrıca göç deneyimi çoğu zaman savaş, zorunlu yer değiştirme ve kayıp travmalarıyla ilişkilidir. Travma sonrası stres belirtileri ve kimlik krizleri, özellikle ergenlik dönemindeki gençlerde riskli davranışlara zemin hazırlayabilmektedir. Psikososyal destek mekanizmalarının yetersizliği bu kırılganlığı derinleştirebilir.

Sonuç olarak göçmen gençler, ekonomik, kültürel ve hukuki boyutları iç içe geçmiş çoklu eşitsizlik alanlarında konumlanmaktadır. Bu kesişimsel kırılganlık, bağımlılığı yalnızca bireysel bir tercih değil; yapısal dışlanma ve uyum sorunlarının bir sonucu olarak değerlendirmeyi gerektirir. Dolayısıyla bağımlılıkla mücadele politikalarının göçmen gençlerin özgül koşullarını dikkate alan, dil destekli eğitim, psikososyal hizmetler ve kapsayıcı istihdam stratejileriyle bütünleşik biçimde tasarlanması gerekmektedir.

3.7. Deprem Sonrası Gençlik Kırılganlığı

2023 yılında meydana gelen 2023 Kahramanmaraş depremleri, Türkiye'nin yakın tarihindeki en yıkıcı afetlerden biri olarak milyonlarca insanı doğrudan etkilemiş; özellikle çocuk ve genç nüfus üzerinde derin ve çok katmanlı sonuçlar doğurmuştur. Depremler sonrasında on bir ilde geniş çaplı yıkım yaşanmış, yüzbinlerce hane yer değiştirmiş ve gençlerin eğitim, istihdam ve sosyal ağ yapıları kesintiye uğramıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve ilgili kamu kurumlarının afet sonrası değerlendirmeleri, deprem bölgesinin Türkiye nüfusunun önemli bir bölümünü barındırdığını ve genç nüfus oranının yüksek olduğunu göstermektedir. Eğitim kurumlarının hasar görmesi ve üniversitelerde uzaktan eğitime geçilmesi, özellikle sınav dönemindeki gençler için akademik belirsizliği artırmıştır. Bu durum yalnızca eğitim kaybı değil; aynı zamanda gelecek planlarının askıya alınması anlamına gelmiştir.

Psikososyal açıdan bakıldığında, afet sonrası dönemler travma, kayıp, yas ve belirsizlik deneyimlerinin yoğunlaştığı süreçlerdir. Türk Psikologlar Derneği ve UNICEF tarafından hazırlanan saha raporları, depremde etkilenen gençlerde kaygı bozukluğu, travma sonrası stres belirtileri ve umutsuzluk duygularının arttığını ortaya koymaktadır. Sosyal ağların dağılması, arkadaş ve akraba kayıpları ile yerinden edilme deneyimi gençlerin aidiyet duygusunu zayıflatmıştır.

Sosyolojik açıdan afet, mevcut eşitsizlikleri derinleştiren bir “hızlandırıcı” işlevi görmektedir. Zaten ekonomik olarak kırılgan konumda bulunan gençler, deprem sonrası iş kaybı, aile gelirinde düşüş ve barınma sorunları nedeniyle daha yoğun bir güvencesizlik yaşamıştır. Üniversite öğrencilerinin KYK yurtlarından tahliye edilmesi ve uzaktan eğitime geçiş süreci, özellikle alt sınıflardan gelen gençler için dijital erişim eşitsizliklerini görünür kılmıştır.

Afet sonrası bağlamda bağımlılık riski iki kanaldan artabilmektedir:

1. Travma temelli risk: Psikolojik baş etme mekanizmalarının zayıfladığı durumlarda madde kullanımı ya da davranışsal bağımlılıklar (aşırı dijital kullanım gibi) geçici rahatlama aracı hâline gelebilir.
2. Yapısal risk: Eğitimden kopuş, işsizlik ve sosyal denetim mekanizmalarının zayıflaması, riskli davranışların artmasına zemin hazırlayabilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde yürütülen afet sonrası değerlendirme raporlarında da gençlere yönelik psikososyal destek ve sosyal uyum programlarının önemine dikkat çekilmektedir. Afet bağlamında bağımlılık, yalnızca bireysel zayıflık değil; travma, yoksullaşma ve sosyal çözülmenin iç içe geçtiği bir toplumsal kırılganlık alanı olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak deprem sonrası gençlik kırılganlığı, ekonomik, psikolojik ve eğitimsel boyutları eşzamanlı içeren çok katmanlı bir risk alanı üretmektedir. Bu nedenle bağımlılıkla mücadele stratejilerinin afet sonrası yeniden yapılanma süreçlerine entegre edilmesi; psikososyal destek, eğitime erişimin sürekliliği,

genç istihdam programları ve topluluk temelli dayanışma mekanizmalarının güçlendirilmesiyle birlikte ele alınması gerekmektedir.

3.8. Genel Değerlendirme

Türkiye’de gençlik ve bağımlılık ilişkisi, tekil bireysel tercihler ya da psikolojik zayıflıklarla açıklanamayacak ölçüde çok katmanlı ve yapısal bir zemine oturmaktadır. Bu bölümde ele alınan ampirik göstergeler; genç işsizlik oranlarının yüksekliği, NEET gençlerin artan görünürlüğü, bölgesel kalkınmışlık farkları, göçmen gençlerin çoklu kırılganlığı, dijitalleşmenin yoğunluğu ve afet sonrası travmatik deneyimler gibi faktörlerin birbirini besleyen bir risk alanı oluşturduğunu göstermektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu verileri genç işsizliğinin genel işsizlik oranının üzerinde seyrettiğini ortaya koyarken; NEET oranlarının özellikle genç kadınlarda yüksek oluşu, toplumsal cinsiyet boyutunu da görünür kılmaktadır. Göç İdaresi Başkanlığı ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği verileri ise genç nüfus içinde önemli bir göçmen kitlenin bulunduğunu; bu grubun eğitim, istihdam ve sosyal uyum alanlarında ek kırılganlıklar yaşadığını göstermektedir. 2023 yılında meydana gelen 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrasında ortaya çıkan yerinden edilme, eğitim kesintisi ve travma deneyimi ise mevcut eşitsizlikleri daha da derinleştirmiştir.

Sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde, bu tablo Ulrich Beck’in “risk toplumu” ve Anthony Giddens’in “refleksif modernlik” çerçeveleriyle uyumludur: Gençler, kurumsal güvencelerin zayıfladığı ve bireysel sorumluluğun arttığı bir belirsizlik rejimi içinde yaşamaktadır. Pierre Bourdieu’nun sermaye kuramı bağlamında ise ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye eksiklikleri gençlerin yapısal kırılganlığını pekiştirmektedir.

Bağımlılık bu bağlamda, yalnızca biyolojik ya da psikolojik bir süreç değil; güvencesizlik, statü kaybı, aidiyet erozyonu ve gelecek belirsizliği karşısında geliştirilen bir baş etme stratejisi olarak okunmalıdır. İşsizlik kimlik aşınmasına; NEET olma hâli sosyal dışlanmaya; bölgesel eşitsizlikler fırsat darlığına; göç deneyimi çoklu marjinalleşmeye; dijitalleşme ise hem yeni bağımlılık biçimlerine hem de kaçış alanlarına zemin hazırlayabilmektedir.

Dolayısıyla Türkiye bağlamında bağımlılıkla mücadele politikaları, yalnızca tedavi ve rehabilitasyon merkezlerinin artırılmasıyla sınırlı kalmamalıdır. Etkili bir mücadele için:

- Genç işsizliğini azaltmaya yönelik nitelikli istihdam politikaları,
- NEET oranlarını düşürmeye yönelik eğitim-işgücü entegrasyon programları,
- Bölgesel eşitsizlikleri azaltan kalkınma stratejileri,
- Göçmen gençleri kapsayıcı uyum ve sosyal destek mekanizmaları,
- Afet sonrası psikososyal destek ve topluluk temelli dayanışma programları,
- Dijital okuryazarlık ve sağlıklı teknoloji kullanımı politikaları birlikte ve eşgüdümlü biçimde ele alınmalıdır.

Sonuç olarak Türkiye’de gençlik ve bağımlılık ilişkisi, yapısal güvencesizlik ve belirsizlik rejimleriyle yakından bağlantılıdır. Bu nedenle bağımlılığı yalnızca bireysel bir sapma olarak değil; toplumsal eşitsizliklerin ve kırılganlık üretim mekanizmalarının bir göstergesi olarak değerlendiren bütüncül, çok düzeyli ve önleyici sosyal politika perspektifi geliştirilmesi gerekmektedir.

BÖLÜM 4:

4. TOPLUMSAL CİNSİYET VE BAĞIMLILIK

Bağımlılık olgusu literatürde uzun süre erkek gençlik deneyimi üzerinden okunmuş; özellikle madde kullanımı, şiddet ve riskli davranışlar “erkeklik kültürü” ile ilişkilendirilmiştir. Oysa bağımlılık, toplumsal cinsiyet rejimlerinin hem erkekler hem de kadınlar üzerindeki farklılaştırıcı etkileri dikkate alınmadan tam olarak anlaşılamaz. Bu nedenle bağımlılığı yalnızca yaş ve sınıf değil; toplumsal cinsiyet performansları bağlamında da analiz etmek gerekmektedir.

4.1. Erkeklik Performansı ve Risk Kültürü

Toplumsal cinsiyet kuramları, erkekliğin biyolojik bir öz değil; tarihsel ve kültürel bağlam içinde kurulan bir toplumsal pratik olduğunu vurgular. R. W. Connell’in hegemonik erkeklik kavramı, erkekliğin güç, dayanıklılık, kontrol ve risk alma gibi özelliklerle özdeşleştirilen normatif bir model etrafında inşa edildiğini ortaya koymaktadır (Connell, 1995). Bu model, erkeklerden duygusal mesafe, rekabetçilik ve cesaret performansı bekler. Risk alma davranışı bu bağlamda yalnızca bireysel tercih değil; erkekliğin kanıtlanması ve akran grubu içinde statü kazanmanın sembolik bir aracı hâline gelebilmektedir.

Ergenlik ve gençlik döneminde akran grupları, erkeklik performansının sergilendiği temel sosyal alanlardan biridir. Madde kullanımı, alkol tüketimi, hız ve tehlike içeren davranışlar çoğu zaman “cesaret” ve “dayanıklılık” göstergesi olarak kodlanabilir. Bu durum, bağımlılık riskini bireysel zayıflıktan ziyade kolektif erkeklik kültürü içinde anlamlandırmayı gerektirir.

Türkiye bağlamında erkeklik çalışmaları, genç erkeklerin özellikle işsizlik ve statü kaybı durumlarında “krize giren erkeklik” deneyimi yaşadıklarını göstermektedir. Serpil Sancar (2009), erkekliğin Türkiye’de güçlü biçimde “aile geçindirme” ve ekonomik yeterlilik üzerinden tanımlandığını; bu rolün zayıflaması durumunda kimlik krizinin ortaya çıkabildiğini belirtmektedir. Genç işsizliği ve güvencesiz istihdam koşulları, erkekliğin geleneksel rolünü aşındırdığında; madde kullanımı, aşırı alkol tüketimi ya da riskli davranışlar bir tür telafi performansı işlevi görebilmektedir.

Pierre Bourdieu'nun sembolik sermaye yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, erkeklik pratikleri sosyal alan içinde tanınma ve meşruiyet üretme stratejileri olarak okunabilir (Bourdieu, 2001). Genç erkekler akran gruplarında “gözü kara olma”, “dayanıklılık” ve “sınır aşma” üzerinden sembolik statü kazanabilirler. Özellikle alt sosyo-ekonomik bağlamlarda ekonomik sermayenin sınırlı olması, sembolik sermaye üretiminin risk davranışları üzerinden gerçekleşmesine zemin hazırlayabilir.

Türkiye’de gençlik üzerine yapılan çalışmalar, erkek gençlerde riskli davranış oranlarının kadınlara kıyasla daha yüksek olduğunu göstermektedir (Lüküslü, 2015). Ancak bu tablo, erkeklerin doğası gereği daha “riskli” olduğu anlamına gelmez; erkekliğin kültürel olarak riskle ilişkilendirilmesinin bir sonucudur.

Ayrıca erkeklik performansı çoğu zaman duygusal kırılganlığın bastırılmasını içerir. Yardım arama davranışının “zayıflık” olarak algılanması, genç erkeklerin psikososyal destek mekanizmalarına başvurma olasılığını azaltabilir. Bu durum bağımlılığın hem başlamasını hem de kronikleşmesini kolaylaştıran bir faktör hâline gelebilir.

Sonuç olarak erkeklik performansı ve risk kültürü arasındaki ilişki, bağımlılığın toplumsal cinsiyet boyutunu anlamak açısından merkezi önemdedir. Bağımlılığı yalnızca bireysel eğilimlerle değil; erkekliğin kültürel kodları, statü rekabeti ve sembolik sermaye üretim stratejileri bağlamında değerlendirmek gerekmektedir. Bu perspektif, bağımlılıkla mücadelede erkeklik normlarını dönüştüren ve sağlıklı kimlik modellerini teşvik eden politikaların önemini ortaya koymaktadır.

4.2. Genç Kadınlarda Gizli Bağımlılıklar

Bağımlılık literatürünün uzun süre erkek deneyimi üzerinden şekillenmiş olması, genç kadınlarda ortaya çıkan bağımlılık biçimlerinin hem araştırmalarda hem de kamu politikalarında görece daha az görünür kalmasına yol açmıştır. Oysa kadınlarda bağımlılık, çoğu zaman kamusal alanda sergilenen “açık” risk davranışlarından ziyade, özel alana çekilmiş, örtük ve damgalanma korkusuyla gizlenen biçimlerde ortaya çıkabilmektedir.

Judith Butler’ın toplumsal cinsiyet performativitesi yaklaşımı, kadınlığın da belirli normatif beklentiler çerçevesinde sürekli yeniden üretildiğini vurgular (Butler, 1990). Türkiye bağlamında kadınlardan beklenen “kontrollü”, “itaatkâr”, “aileye bağlı” ve “itibarını koruyan” kimlik performansı, açık madde kullanımını ve riskli davranışları güçlü biçimde damgalayabilmektedir. Bu normatif çerçeve, bağımlılığın ortadan kalkmasına değil; daha gizli ve bireysel alanlara çekilmesine yol açabilmektedir.

Genç kadınlarda daha az görünür ancak önemli risk alanları şunlardır:

- Reçeteli ilaçların kontrolsüz kullanımı: Anksiyolitik ve antidepresan türü ilaçların tıbbi denetim dışında ya da doz aşımı biçiminde kullanımı.
- Yeme bozuklukları: Beden algısı baskısıyla ilişkili anoreksiya ve bulimiya gibi davranış örüntüleri.
- Dijital bağımlılık: Sosyal medya üzerinden onay arayışı, beden sunumu ve karşılaştırma pratikleriyle ilişkili yoğun kullanım.
- Duygusal bağımlılık ilişkileri: Şiddet içeren ya da eşitsiz ilişkilerden kopamama.
- Gizli alkol kullanımı: Aile ve çevre baskısı nedeniyle saklı yürütülen tüketim pratikleri.

Türkiye’de toplumsal baskı, namus ve itibar normlarının kadın davranışlarını daha sıkı denetlemesi, bağımlılık davranışlarının görünürlüğünü azaltabilmektedir. Bu durum istatistiksel verilerde kadın bağımlılığının düşük görünmesine yol açsa da gizli kullanım ve tedaviye başvurmama oranlarını artırabilmektedir.

Ayrıca travma, aile içi şiddet ve erken yaşta evlilik deneyimleri genç kadınlarda bağımlılık riskini artıran önemli faktörlerdir. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yürütülen Kadına Yönelik Şiddet Araştırmaları, genç kadınların fiziksel ve psikolojik şiddet deneyimlerinin azımsanmayacak düzeyde olduğunu göstermektedir. Şiddet ve travma deneyimi, madde kullanımı ya da davranışsal bağımlılıkları bir “baş etme” mekanizmasına dönüştürebilmektedir.

Psikososyal destek mekanizmalarına erişimde yaşanan güçlükler de bağımlılığın kronikleşmesini kolaylaştırabilir. Damgalanma korkusu, aile baskısı ve ekonomik bağımlılık, genç kadınların profesyonel yardım arama davranışını sınırlayabilmektedir. Bu durum, bağımlılığı hem görünmez hem de daha dirençli bir sorun hâline getirebilir.

Sonuç olarak genç kadınlarda bağımlılık, erkeklerdeki kadar görünür olmayabilir; ancak toplumsal cinsiyet rejiminin ürettiği baskılar nedeniyle daha örtük, içselleştirilmiş ve çoğu zaman psikososyal travmayla iç içe geçmiş bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bağımlılıkla mücadele politikalarının toplumsal cinsiyet duyarlı olması; kadınların güvenli başvuru mekanizmalarına erişimini kolaylaştırması, travma temelli yaklaşımları güçlendirmesi ve damgalanmayı azaltmaya yönelik stratejiler geliştirmesi gerekmektedir.

4.3. Kesişimsel Perspektif

Bağımlılığı yalnızca toplumsal cinsiyet üzerinden açıklamak da yeterli değildir; çünkü cinsiyet, sınıf, bölge, etnisite ve göç statüsü gibi eşitsizlik eksenleriyle kesişerek daha karmaşık kırılmalı biçimleri üretmektedir. Kesişimsellik yaklaşımı, farklı eşitsizlik kategorilerinin birbirinden bağımsız değil; iç içe geçmiş ve birbirini güçlendiren yapılar olduğunu vurgular. Kimberlé Crenshaw'ın ortaya koyduğu kesişimsellik kavramı (Crenshaw, 1989), özellikle dezavantajlı grupların deneyimlerini anlamada analitik bir çerçeve sunmaktadır.

Bu perspektiften bakıldığında göçmen genç kadınlar hem toplumsal cinsiyet hem etnik kimlik hem de sınıfsal konum nedeniyle çoklu kırılmalı yaşamaktadır. Dil bariyeri, eğitim erişimindeki eşitsizlikler, erken yaşta evlilik riski ve kayıt dışı emek piyasasına sıkışma, bağımlılık riskini artırabilecek yapısal stres alanları üretmektedir. Aynı biçimde kırsal bölgelerde yaşayan genç kadınlar, kamusal alana sınırlı erişim ve yoğun toplumsal denetim nedeniyle bağımlılığı gizli biçimlerde deneyimleyebilirler.

Benzer şekilde işsiz ya da güvencesiz çalışan genç erkekler de ekonomik statü kaybı ve “sağlayıcı erkek” rolünün aşınması nedeniyle riskli davranışlara daha açık hâle gelebilmektedir. Bu durum, erkeklik performansının sınıfsal konumla kesiştiği bir kırılmalı alanı üretmektedir. Alt sınıflarda ekonomik

sermayenin sınırlı olması, sembolik statü arayışının risk kültürü üzerinden kurulmasına zemin hazırlayabilir.

Pierre Bourdieu'nun sermaye türleri yaklaşımı (ekonomik, kültürel, sosyal ve sembolik sermaye), kesişimsel analiz için önemli bir araç sunmaktadır. Sermaye eksikliği birden fazla düzlemde yaşandığında —örneğin hem ekonomik hem kültürel hem de sosyal sermaye yetersizliği söz konusu olduğunda— bağımlılık riski daha karmaşık ve derinleşmiş bir hâl alabilir.

Dolayısıyla bağımlılığı toplumsal cinsiyet perspektifi olmadan analiz etmek, olgunun önemli bir boyutunu eksik bırakacaktır; ancak toplumsal cinsiyeti diğer eşitsizlik eksenlerinden bağımsız ele almak da yetersizdir. Erkeklikte risk kültürünü dönüştüren; kadınlarda gizli bağımlılık biçimlerini görünür kılan; göçmen gençleri, kırsal bölgelerdeki gençleri ve alt sınıfları kapsayan çok katmanlı politikalar gerekmektedir.

Sonuç olarak bağımlılık, toplumsal cinsiyet rejimlerinin ürettiği beklenti, baskı ve performans alanlarıyla yakından ilişkilidir; ancak bu rejimler sınıfsal, bölgesel ve etnik eşitsizliklerle kesiştiğinde risk alanları daha da derinleşmektedir. Bu nedenle bağımlılıkla mücadele stratejileri, yalnızca cinsiyet duyarlı değil; aynı zamanda kesişimsel bir sosyal politika perspektifiyle tasarlanmalıdır.

BÖLÜM 5:

5. MEKÂN, MAHALLE VE SOSYAL DIŞLANMA

Bağımlılık olgusu yalnızca bireysel ya da kültürel bir mesele değil; aynı zamanda mekânsal olarak yoğunlaşan bir toplumsal süreçtir. Belirli mahallelerde, yoksulluk kümelenmelerinde ve dışlanmış kentsel alanlarda bağımlılık oranlarının daha yüksek seyretmesi, mekânın toplumsal eşitsizlikleri yeniden üreten bir yapı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle bağımlılığı anlamak için mahalle dokusu, kentsel dönüşüm süreçleri, gettolaşma ve sokak kültürü gibi mekânsal dinamiklerin analize dahil edilmesi gerekmektedir.

5.1. Chicago Okulu ve Sosyal Çözülme Perspektifi

Mekân-temelli sapma analizinin klasik çerçevesi, Chicago Okulu olarak bilinen sosyoloji geleneği tarafından geliştirilmiştir. 20. yüzyılın başlarında Robert E. Park ve Ernest W. Burgess tarafından ortaya konan kentsel ekoloji yaklaşımı, kenti biyolojik bir organizmaya benzeterek halkalar (concentric zones) modeli üzerinden açıklamıştır (Park & Burgess, 1925). Bu modele göre kent merkezine yakın “geçiş bölgeleri” yüksek nüfus hareketliliği, yoksulluk ve etnik heterojenlik nedeniyle sosyal çözülmenin en yoğun yaşandığı alanlardır.

Bu yaklaşımı ampirik olarak geliştiren Clifford R. Shaw ve Henry D. McKay (1942), suç oranlarının bireysel özelliklerden çok mahalle özellikleriyle ilişkili olduğunu göstermiştir. Sosyal çözülme kuramına göre; yoksulluk, sürekli nüfus hareketliliği, etnik ve kültürel heterojenlik, aile ve okul gibi kurumların zayıflığı mahalle içi dayanışmayı ve gayri resmî sosyal kontrol mekanizmalarını zayıflatmaktadır. Komşuluk ilişkilerinin çözülmesi ve kolektif etkinliğin azalması, gençlerin denetimsiz alanlarda sosyalleşmesine ve riskli davranışların normalleşmesine zemin hazırlamaktadır.

Bu çerçevede bağımlılık, bireysel patolojiden ziyade mahalle düzeyindeki kurumsal ve ilişkisel zayıflıkların bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Sosyal çözülmenin yüksek olduğu mahallelerde gençler için olumlu rol modellerin, güvenli kamusal alanların ve destekleyici sosyal ağların sınırlı olması, madde kullanımının ve diğer riskli davranışların yaygınlaşmasına katkıda bulunabilir.

Türkiye bağlamında büyükşehirlerin çeperlerinde oluşan yoksul mahalleler, benzer sosyal çözülme dinamikleriyle karşı karşıyadır. Özellikle 1980 sonrası hızlanan iç göç dalgaları, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi metropollerde hızlı ve plansız kentleşme süreçlerine yol açmıştır. Gecekondu bölgelerinde yoğunlaşan yoksulluk, kayıt dışı istihdam ve kamusal hizmetlere sınırlı erişim, mahalle dayanışmasını zayıflatabilmektedir (Erder, 1996).

Ayrıca göçmen nüfusun belirli mahallelerde yoğunlaşması, ekonomik ve kültürel uyum sorunlarıyla birleştiğinde sosyal bütünleşmeyi zorlaştırabilmektedir. Bu durum, Chicago Okulu’nun öne sürdüğü etnik heterojenlik ve kurumsal zayıflık bileşenleriyle benzerlik göstermektedir.

Sonuç olarak sosyal çözülme perspektifi, bağımlılığı bireysel bir sorun olmaktan çıkararak mekânsal eşitsizlik ve mahalle düzeyindeki yapısal kırılگانlıklar bağlamında analiz etmeye imkân tanımaktadır. Türkiye’de bağımlılıkla mücadele politikalarının mahalle temelli sosyal hizmetler, gençlik merkezleri ve yerel dayanışma ağlarını güçlendiren müdahalelerle desteklenmesi, sosyal çözülme dinamiklerini tersine çevirmede kritik öneme sahiptir.

5.2. Yoksul Mahalleler ve Gettolaşma

Yoksulluk mekânsal olarak yoğunlaştığında, sosyal dışlanma da coğrafi bir karakter kazanır. Gelir düzeyi düşük grupların belirli mahallelerde kümelenmesi, yalnızca ekonomik değil; eğitsel, kültürel ve sembolik eşitsizlikleri de kalıcılaştırır. Gettolaşma, göçmenler, düşük gelirli aileler ve etnik azınlıkların belirli kentsel alanlarda yoğunlaşmasıyla ortaya çıkan ve fırsat eşitsizliğini mekânsal olarak yeniden üreten bir süreçtir. Bu tür mahallelerde eğitim kalitesi, sağlık hizmetlerine erişim, kültürel sermaye üretim imkânları ve istihdam ağları sınırlı olabilmektedir.

Loïc Wacquant (2008), “ileri marjinalite” kavramıyla neoliberal kentlerde yoksulluğun yalnızca gelir eksikliği değil; kurumsal çözülme ve mekânsal damgalanma ile birlikte işlediğini vurgular. Gettolaşmış alanlarda sosyal devlet hizmetlerinin zayıflaması ve güvenlikçi politikaların artması, mahallelerin “riskli” ve “tehlikeli” olarak etiketlenmesine yol açar. Bu damgalama süreci, mahalle sakinlerinin —özellikle gençlerin— eğitim ve iş

piyasasında ayrımcılıkla karşılaşma ihtimalini artırır. Böylece sosyal dışlanma, hem maddi hem sembolik düzeyde derinleşir.

Bu tür alanlarda gençler için alternatif rol modellerin ve kurumsal destek ağlarının sınırlı olması, sokak temelli altkültürlerin güçlenmesine zemin hazırlayabilir. Mahalle içinde statü üretimi çoğu zaman okul başarısı ya da mesleki kariyer üzerinden değil; güç, cesaret ve risk davranışları üzerinden gerçekleşebilir. Bu bağlamda bağımlılık, yalnızca bireysel bir sapma değil; mekânsal dışlanma koşullarında gelişen bir altkültürel uyum biçimi olarak da değerlendirilebilir.

Türkiye’de özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi metropollerin çeperlerinde yer alan gecekondu mahalleleri ve kentsel yoksulluk alanları, sosyal hareketlilik kanallarının sınırlı olduğu mekânlar olarak öne çıkmaktadır. 1980 sonrası hızlanan iç göç ve son dönemde artan uluslararası göç, bazı mahallelerde yoğunlaşmış yoksulluk yapıları oluşturmuştur (Erder, 1996; Işık & Pınarcıoğlu, 2021). Bu mahallelerde kayıt dışı istihdamın yaygınlığı, eğitime erişimdeki nitelik farkları ve kamusal alan eksikliği gençler açısından kırılmalılık üretmektedir.

Mekânsal yoğunlaşmış yoksulluk, bağımlılığı hem ekonomik hem kültürel dışlanmanın bir sonucu olarak düşünmeyi gerektirir. Ekonomik sermaye eksikliği, gençlerin eğitim ve istihdam fırsatlarına erişimini sınırlandırırken; kültürel ve sosyal sermaye yetersizliği, alternatif yaşam senaryolarının görünürlüğünü azaltır. Böylece mahalle, yalnızca bir yerleşim alanı değil; riskin, dışlanmanın ve sınırlı imkânların yeniden üretildiği bir toplumsal bağlam hâline gelir.

Sonuç olarak gettolaşma ve mekânsal yoğunlaşmış yoksulluk, bağımlılığı bireysel tercihlerden ziyade yapısal eşitsizliklerin coğrafi ifadesi olarak değerlendirmeyi gerektirir. Bu nedenle bağımlılıkla mücadele stratejileri, yalnızca tedavi hizmetlerine değil; mahalle temelli sosyal yatırımlara, eğitim kalitesinin artırılmasına, gençlere yönelik kültürel ve sportif alanların güçlendirilmesine ve mekânsal damgalamayı azaltan kapsayıcı kent politikalarına dayanmalıdır.

5.3. Kentsel Dönüşüm ve Yerinden Edilme

Kentsel dönüşüm projeleri, fiziksel çevrenin iyileştirilmesi, afet riskinin azaltılması ve konut stokunun yenilenmesi gibi hedeflerle meşrulaştırılmaktadır. Ancak bu projeler çoğu zaman yalnızca mekânın fiziki boyutuna odaklanmakta; mahalle ölçeğinde oluşmuş sosyal ağları, dayanışma pratiklerini ve yerel kimlikleri yeterince dikkate almamaktadır. Bu durum, özellikle düşük gelirli mahallelerde yaşayan gençler açısından önemli sosyal sonuçlar doğurabilmektedir.

Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren hız kazanan dönüşüm süreci, büyük ölçüde Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) ve yerel yönetimler aracılığıyla yürütülmüştür. Özellikle İstanbul başta olmak üzere pek çok metropolde gecekondu alanları dönüştürülmüş; bazı mahalle sakinleri kent merkezine uzak toplu konut bölgelerine taşınmıştır. Bu süreç, fiziksel konut koşullarını iyileştirse de mahalle temelli sosyal sermayenin zayıflamasına yol açabilmiştir (Kuyucu & Ünsal, 2010).

Mahalle dayanışmasının çözülmesi, gençlerin gündelik yaşamında önemli bir boşluk yaratır. Komşuluk ilişkileri, akrabalık ağları ve yerel esnaf gibi gayri resmî sosyal kontrol mekanizmaları, gençlerin davranışlarını düzenleyen ve destek sağlayan unsurlar arasında yer alır. Yerinden edilme ile birlikte bu ağların kopması, gençlerin denetimsiz kamusal alanlara ve sokak temelli alt kültürlere daha açık hâle gelmesine neden olabilir.

Yerinden edilme süreci yalnızca mekânsal değil; aynı zamanda kimliksel bir kopuştur. Gençler için mahalle, yalnızca ikamet edilen bir yer değil; aidiyet, arkadaşlık ve statü üretim alanıdır. Yeni yerleşim alanına uyum süreci, özellikle ergenlik dönemindeki gençlerde kimlik ve aidiyet krizini derinleştirebilir. Bu durum, riskli davranışlara yönelimi artırabilecek psikososyal bir zemin oluşturur.

Ayrıca kentin çeperlerine taşınan aileler için eğitim, sağlık ve kültürel imkânlara erişim zorlaşabilmektedir. Ulaşım maliyetleri ve sosyal hizmetlere uzaklık, gençlerin okul devamlılığını ve sosyal katılımını olumsuz etkileyebilir. Böylece mekânsal kopuş, ekonomik ve kültürel sermayenin aşınmasıyla birleşerek çok katmanlı bir dışlanma süreci üretir.

Sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde kentsel dönüşüm, yalnızca fiziksel mekânın yeniden düzenlenmesi değil; aynı zamanda sınıfsal ve mekânsal yeniden yapılanma sürecidir. Yerinden edilme, düşük gelirli grupların kent merkezinden dışlanmasına ve yoksulluğun periferide yoğunlaşmasına yol açabilmektedir. Bu bağlamda bağımlılık, mekânsal çözülme ve sosyal sermaye kaybının bir sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir.

Sonuç olarak kentsel dönüşüm politikalarının yalnızca konut kalitesine değil; mahalle ölçeğindeki sosyal ağların korunmasına, gençlere yönelik kamusal alanların güçlendirilmesine ve yerel katılım mekanizmalarının oluşturulmasına odaklanması gerekmektedir. Aksi hâlde fiziksel iyileşme, sosyal çözülmeyle derinleşen bir sürece dönüşebilir ve gençler açısından yeni kırılma alanları üretebilir.

5.4. Sokak Kültürü ve Alt Kültürel Kimlik

Mahalle düzeyinde sosyal denetimin zayıfladığı, kurumsal destek mekanizmalarının sınırlı kaldığı alanlarda sokak, gençler için alternatif bir sosyalleşme ve kimlik üretim mekânına dönüşebilir. Sokak kültürü, yalnızca fiziksel kamusal alanın kullanımı değil; belirli normlar, değerler ve statü hiyerarşileri etrafında örgütlenen bir alt kültürel dünyadır. Bu dünya içinde gençler hem dayanışma hem de aidiyet bulabilir; ancak aynı zamanda riskli davranışların normalleştiği bir sosyal iklimle karşılaşabilirler.

Elijah Anderson'ın "sokak kodu" yaklaşımı (1999), dezavantajlı mahallelerde saygınlığın ve statünün çoğu zaman güç, cesaret ve karşı koyma kapasitesi üzerinden kurulduğunu göstermektedir. Resmî kurumlara (okul, polis, sosyal hizmetler) duyulan güvensizlik arttıkça, mahalle içi düzeni belirleyen gayri resmî normlar güç kazanır. Bu normatif yapı içinde "zayıf" görünmemek, meydan okumaya karşılık vermek ve cesaret göstermek temel değerler hâline gelir.

Bu bağlamda madde kullanımı ve riskli davranışlar, yalnızca bireysel haz arayışı değil; mahalle içi sembolik statü üretiminin bir aracı olarak işlev görebilir. Özellikle genç erkekler açısından cesaret ve dayanıklılık performansı, akran grubunda kabul görmenin yolu hâline gelebilir. Ancak sokak kültürü yalnızca erkeklerle sınırlı değildir; genç kadınlar da farklı biçimlerde bu alt kültürel alanın parçası olabilir ve benzer risk dinamiklerine maruz kalabilir.

Alt kültür kuramları da bu süreci açıklamak açısından önemlidir. Albert K. Cohen (1955), alt sınıf gençlerinin statü açısından hayal kırıklığı yaşadıklarında alternatif değer sistemleri geliştirebildiklerini belirtir. Benzer biçimde Richard Cloward ve Lloyd Ohlin (1960), meşru fırsatlara erişimin sınırlı olduğu bağlamlarda “gayri meşru fırsat yapılarının” devreye girdiğini ileri sürmüştür. Bu çerçevede sokak kültürü, sınırlı eğitim ve istihdam imkânlarına karşı geliştirilen bir uyum stratejisi olarak okunabilir.

Türkiye’de büyükşehirlerin yoksul mahallelerinde yapılan saha araştırmaları, gençlerin mahalle içinde statü kazanma yollarının çoğu zaman okul başarısından ziyade “mahallenin saygısını kazanma” üzerinden kurulduğunu göstermektedir (Işık & Pınarcıoğlu, 2021). Bu durum, bağımlılığın ve riskli davranışların kültürel meşruiyet kazanabileceği bir sosyal zemin üretmektedir.

Ancak sokak kültürünü yalnızca risk ve sapma alanı olarak görmek indirgemeci olur. Sokak, aynı zamanda dayanışma, kolektif kimlik ve direniş alanıdır. Sorun, bu alanın kurumsal destekten yoksun bırakılması ve gençlerin alternatif yaşam senaryolarına erişiminin sınırlı kalmasıdır.

Sonuç olarak sokak kültürü ve alt kültürel kimlik, bağımlılığın mekânsal ve kültürel boyutunu anlamak açısından kritik önemdedir. Bağımlılığı yalnızca bireysel patoloji olarak değil; statü arayışı, aidiyet ihtiyacı ve fırsat eşitsizliği bağlamında değerlendirmek gerekmektedir. Bu nedenle mahalle temelli gençlik programları, kültürel ve sportif faaliyet alanları ve rol model destekli sosyal projeler, sokak kültürünün risk üretme potansiyelini azaltarak alternatif kimlik inşa alanları sunabilir.

5.5. Genel Değerlendirme

Bağımlılık, mekânsal eşitsizliklerle yakından ilişkilidir. Yoksulluğun belirli mahallelerde yoğunlaşması, gettolaşma süreçleri, kentsel dönüşümle yaşanan yerinden edilme ve sokak temelli alt kültürlerin güçlenmesi; gençlerin risk alanlarını genişleten yapısal koşullar üretmektedir. Bu bağlamda bağımlılık, yalnızca bireysel bir tercih ya da patoloji değil; mekânsal olarak örgütlenmiş sosyal dışlanma süreçlerinin bir çıktısıdır.

Chicago Okulu'nun geliştirdiği sosyal çözümme perspektifi, mahalle düzeyinde kurumsal zayıflık, dayanışma eksikliği ve nüfus hareketliliği gibi faktörlerin sapma davranışlarını artırabileceğini ortaya koymuştur. Clifford R. Shaw ve Henry D. McKay'in çalışmaları, suç ve riskli davranışların bireysel özelliklerden çok mahalle bağlamıyla ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu yaklaşım, bağımlılığı da mahalle ölçeğinde sosyal sermaye eksikliği, kurumsal çözümme ve kolektif etkinliğin zayıflaması çerçevesinde analiz etmeye imkân tanımaktadır.

Türkiye bağlamında metropollerin çeperlerinde yoğunlaşan yoksulluk, göç ve kayıt dışı istihdam; gençler için sınırlı eğitim ve istihdam fırsatları yaratmaktadır. Kentsel dönüşüm süreçleriyle sosyal ağların parçalanması ve mahalle dayanışmasının çözülmesi, gençlerin denetimsiz kamusal alanlara daha açık hâle gelmesine yol açabilmektedir. Sokak kültürü ise bu boşlukta hem dayanışma hem de risk üretim alanı olarak işlev görebilmektedir.

Dolayısıyla bağımlılıkla mücadele politikalarının yalnızca bireyi hedefleyen tedavi ve rehabilitasyon hizmetleriyle sınırlı kalmaması gerekmektedir. Mekânsal müdahaleler, en az klinik müdahaleler kadar önemlidir. Bu çerçevede:

- Mahalle ölçeğinde gençlik merkezlerinin yaygınlaştırılması,
- Spor, sanat ve kültür alanlarının erişilebilir hâle getirilmesi,
- Okul-mahalle iş birliğini güçlendiren programlar,
- Yerel sosyal hizmet ağlarının kapasitesinin artırılması,
- Topluluk katılımını teşvik eden mahalle temelli projeler

mekânsal dışlanmayı azaltarak bağımlılık riskini düşürebilecek yapısal araçlar olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak bağımlılık, mekânın nötr olmadığı; eşitsizliklerin coğrafi olarak örgütlendiği bir toplumsal bağlamda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle etkili bir bağımlılık politikası, bireyi iyileştirmeyi hedeflerken aynı zamanda mahalleyi, kamusal alanı ve yerel dayanışma ağlarını güçlendiren bütüncül bir mekânsal sosyal politika perspektifi geliştirmek zorundadır.

BÖLÜM 6:

6. DİJİTAL KAPİTALİZM VE ALGORİTMİK BAĞIMLILIK

Gençlik ve bağımlılık ilişkisi dijitalleşme bağlamında yalnızca aşırı kullanım ya da bireysel kontrol kaybı üzerinden ele alınamaz. Geç modern toplumda dijital bağımlılık, platform kapitalizminin, dikkat ekonomisinin ve algoritmik yönlendirme mekanizmalarının ürettiği yapısal bir sonuç olarak ta değerlendirilmelidir. Bu bağlamda bağımlılık, bireyin zayıflığından çok, dijital kapitalizmin tasarım mantığının bir çıktısı olarak değerlendirilebilir.

6.1. Platform Ekonomisi ve Veri Sömürüsü

Dijital çağda ekonomik değer üretimi giderek platform temelli yapılara kaymıştır. Sosyal medya ağları, arama motorları, video paylaşım siteleri ve mobil oyun uygulamaları yalnızca iletişim ya da eğlence araçları değildir; aynı zamanda devasa veri çıkarım ve işleme altyapılarıdır. Bu yapılar, kullanıcı etkinliğini sürekli izleyerek davranış kalıplarını analiz eder ve bu analizleri ekonomik değere dönüştürür. Böylece klasik sanayi kapitalizminin maddi üretim mantığı yerini, veri merkezli birikim rejimine bırakmaktadır.

Shoshana Zuboff bu dönüşümü “gözetim kapitalizmi” kavramıyla açıklamaktadır. Zuboff’a (2019) göre dijital platformlar, kullanıcı deneyiminden arta kalan verileri “davranışsal artı değer” olarak ayrıştırır. Bu değer, yalnızca mevcut tercihlerin kaydı değildir; gelecekteki davranışların öngörülmesi ve yönlendirilmesi amacıyla işlenir. Böylece kullanıcı verisi, tahmin ürünlerine dönüştürülerek reklam ve pazarlama piyasasında satılabilir bir meta haline gelir.

Bu noktada kullanıcı, klasik anlamda müşteri değil; hammaddedir. Platformlar ücretsiz hizmet sunarken aslında zaman, dikkat, duygu ve etkileşim kalıplarını ekonomik dolaşıma sokmaktadır. Dijital ortamlarda gerçekleştirilen her beğeni, yorum, paylaşım ya da duraksama süresi; algoritmik sistemler için anlamlı bir veri üretir. Bu durum, üretim sürecinin görünmezleştiği bir emek biçimini ortaya çıkarır: Kullanıcı etkinliği, farkında olunmaksızın ekonomik değer yaratır.

Gençlik, bu veri ekonomisinin en yoğun üretim alanlarından biridir. Erken yaşta dijital ortamlara dahil olan gençler, kimlik inşa süreçlerini büyük ölçüde çevrimiçi alanlarda yürütmektedir. Görünürlük, beğeni ve takipçi sayısı gibi göstergeler sembolik sermaye üretiminde belirleyici hale gelir. Bu süreç, genç bireyin platformdan kopmasını zorlaştıran bir yapısal bağımlılık üretir. Çünkü platformda kalmak yalnızca eğlence değil; sosyal varoluşun devamı anlamına gelir.

Bu bağlamda bağımlılık, bireysel zayıflıkla açıklanabilecek bir durum olmaktan çıkar. Platform ekonomisinin sürdürülebilirliği, kullanıcı etkileşiminin sürekliliğine bağlıdır. Süreklilik ise tasarım, bildirim, öneri sistemleri ve kişiselleştirilmiş içerik akışları yoluyla sağlanır. Dolayısıyla dijital bağımlılık, gençliğin haz arayışından ziyade, veri üretimine dayalı ekonomik modelin yapısal bir sonucudur.

Sonuç olarak platform ekonomisi, gençliği yalnızca tüketici değil; veri üreticisi ve öngörülebilir davranış nesnesi haline getirmektedir. Bu durum, geç modern toplumda bağımlılığın psikolojik bir sorun olmaktan çok, politik ekonomi perspektifiyle analiz edilmesi gereken yapısal bir olgu olduğunu göstermektedir.

6.2. Dikkat Ekonomisi: Zamanın Metalaşması

Dijital kapitalizmin temel kaynağı artık klasik anlamda emek-zaman değil, kullanıcı dikkatidir. Enformasyonun aşırı üretildiği bir çağda kıt olan unsur bilgi değil; o bilgiye yönelebilecek odaklanma kapasitesidir. Bu nedenle dijital platformlar arasındaki rekabet, kullanıcıların dikkat süresini yakalama ve mümkün olduğunca uzun süre elde tutma üzerine kuruludur (Fuchs, 2014).

Herbert A. Simon dikkat ekonomisi kavramını erken dönemde formüle ederek bilgi bolluğunun dikkat kıtlığı yarattığını vurgulamıştır. Simon’a göre “bilgi zenginliği, dikkat yoksulluğu üretir” (Simon, 1971). Bu tespit, günümüzde sosyal medya ve dijital platformların işleyişini anlamak açısından kurucu bir öneme sahiptir. Kullanıcının sınırlı bilişsel kapasitesi, platform ekonomisinin temel rekabet alanına dönüşmüştür. Bildirim kültürü, anlık mesajlaşma ve sürekli güncellenen içerik akışları gençliğin zamansal deneyimini parçalı ve kesintili hale getirmektedir.

Bu bağlamda dijital bağımlılık, bireysel irade zayıflığından ziyade dikkat yakalamaya programlanmış teknik bir mimarinin sonucudur. Sonsuz kaydırma (infinite scroll), otomatik oynatma (autoplay) ve değişken oranlı ödül mekanizmaları, davranışsal psikolojinin pekiştirme modellerine dayanmaktadır (Alter, 2017). Bu tasarım, nörolojik ödül sistemini tetikleyerek kullanıcıyı platform içinde tutmayı amaçlar.

Genç birey açısından dijital alan yalnızca eğlence değil; görünürlük, onay ve sembolik sermaye üretim alanıdır. Beğeni ve takipçi sayıları dijital statü göstergelerine dönüşür. Bu durum, Pierre Bourdieu'nun sembolik sermaye kavramı çerçevesinde okunabilir (Bourdieu, 1986). Platformdan kopuş yalnızca bir alışkanlığın terk edilmesi değil; aynı zamanda dijital alandaki konum kaybı anlamına gelir.

Sonuç olarak dikkat ekonomisi, zamanı metalaştırarak gençliğin gündelik yaşam ritmini dönüştürmektedir. Dijital bağımlılık bu çerçevede psikolojik bir zafiyet değil; dikkat kıtlığını ekonomik değere çeviren yapısal bir sistemin sonucudur (Zuboff, 2019).

6.3. Algoritmik Yönlendirme ve Davranış Mimarisi

Algoritmalar dijital platformlarda yalnızca kullanıcı davranışlarını kaydeden teknik araçlar değildir; aynı zamanda davranışı yapılandıran ve yönlendiren normatif sistemlerdir. İçerik akışları (news feed), öneri sistemleri ve kişiselleştirilmiş reklam altyapıları, bireyin önceki etkileşimlerinden hareketle gelecekteki tercihlerine müdahale eder. Böylece algoritmalar, kullanıcıyı belirli içerik kümeleri içinde tutarak hem öngörülebilir hem de yönlendirilebilir bir özne üretir (Zuboff, 2019).

Pariser bu süreci “filtre balonu” kavramıyla açıklamaktadır. Pariser'e (2011) göre kullanıcı, kişiselleştirilmiş içerik akışları içinde benzer görüş ve eğilimlerin sürekli tekrarlandığı bir dijital çevrede hareket eder. Bu durum, tercih özgürlüğü yanılsaması üretirken aslında bilişsel ufkun daralmasına yol açar. Algoritmik seçim, bireyin seçimi gibi görünür; ancak görünürlük hiyerarşisi platform tarafından belirlenir.

Algoritmik yönlendirme özellikle gençlik açısından iki temel sonuç doğurmaktadır.

Birincisi, riskli içeriklerin normalleşmesidir. Kumar ve bahis uygulamaları, hızlı tüketim kültürü, idealize edilmiş beden imgeleri ya da aşırı yaşam tarzları; yüksek etkileşim üretme kapasitesi nedeniyle algoritmalar tarafından daha görünür kılınmaktadır (Bucher, 2018). Bu içeriklerin sürekli tekrar edilmesi, riskli davranış kalıplarını sıradanlaştırabilir.

İkincisi, sürekli karşılaştırma kültürünün kurumsallaşmasıdır. Sosyal medya akışları, seçilmiş ve estetikleştirilmiş yaşam kesitlerini görünür kılar. Bu durum, genç bireyin kendini sürekli başkalarıyla kıyasladığı bir performans alanı yaratır. Festinger'ın sosyal karşılaştırma kuramı (1954), bireylerin kendilerini başkalarıyla kıyaslayarak değerlendirme eğiliminde olduklarını ortaya koymuştur. Dijital ortamda bu karşılaştırma kesintisiz ve algoritmik olarak yoğunlaştırılmıştır.

Algoritmik sistemler, kullanıcıyı platformda daha uzun süre tutmak için yüksek uyarım ve duygusal yoğunluk içeren içerikleri öne çıkarır. Öfke, korku, arzu ve merak gibi güçlü duygular etkileşim oranını artırdığı için algoritmalar tarafından avantajlı hale gelir (Tüfekci, 2015). Bu durum değişken oranlı pekiştirme mekanizmalarıyla birleştğinde bağımlılık yapıcı örüntüleri güçlendirir.

Bu noktada bağımlılığı bireysel öz-denetim eksikliğiyle açıklamak yetersizdir. Richard H. Thaler ve Cass R. Sunstein'in "dürtme" (nudge) yaklaşımında gösterildiği gibi, seçim mimarisi birey davranışını önemli ölçüde şekillendirebilir (Thaler & Sunstein, 2008). Dijital platformlar da benzer biçimde bir "davranış mimarisi" kurarak kullanıcı tercihlerini belirli yönlere kanalize eder.

Dolayısıyla dijital bağımlılık, yalnızca psikolojik bir zafiyet değil; algoritmik olarak tasarlanmış bir davranış çevresinin sonucudur. Gençlik, bu mimarinin en yoğun hedef kitlesi olarak hem veri üreticisi hem de yönlendirilen özne konumundadır. Bu çerçevede bağımlılık, bireysel irade sorunu değil; algoritmik kapitalizmin kurumsal tasarımının yapısal çıktısı olarak değerlendirilmelidir.

6.4. Oyunlaştırma ve Ödül Mekanizmaları

Dijital kapitalizm yalnızca sosyal medya platformlarıyla sınırlı değildir; eğitim uygulamalarından fitness takip sistemlerine, alışveriş sitelerinden finansal teknoloji uygulamalarına kadar pek çok alanda oyunlaştırma (gamification) tekniklerini kullanmaktadır. Oyunlaştırma, oyun tasarım unsurlarının oyun dışı bağlamlara aktarılması olarak tanımlanır (Deterding et al., 2011). Bu yaklaşım, kullanıcı katılımını artırmak ve süreklilik sağlamak amacıyla davranışsal motivasyon mekanizmalarını devreye sokar.

Puan sistemleri, rozetler, seviye atlama, günlük seri (streak) koruma, geri sayım sayaçları ve başarı bildirimleri; kullanıcıda süreklilik zorunluluğu üretir. Bu teknikler, davranışsal psikolojinin pekiştirme modellerine dayanmaktadır. B. F. Skinner'ın edimsel koşullanma kuramında ortaya koyduğu değişken oranlı pekiştirme sistemi, ödülün ne zaman geleceğinin bilinmediği durumlarda davranışın daha kalıcı hale geldiğini göstermiştir (Skinner, 1953). Dijital platformlar da benzer biçimde öngörülemez ödül döngüleri kurarak kullanıcıyı sistem içinde tutar.

Oyunlaştırma mekanizmaları özellikle gençlik üzerinde güçlü etkiler üretmektedir.

- Başarı hissi üretir: Mikro hedefler ve anlık geri bildirimler, bireyin ilerleme duygusunu pekiştirir.
- Mikro ödüller sunar: Küçük fakat sık ödüller dopamin temelli ödül sistemini tetikler (Alter, 2017).
- Kontrol illüzyonu yaratır: Kullanıcı seçim yapıyormuş gibi görünür; ancak seçenekler önceden yapılandırılmıştır.
- Kaçırma korkusu (FOMO) üretir: Andrew K. Przybylski ve arkadaşlarının (2013) tanımladığı FOMO, bireyin sosyal deneyimleri kaçırma kaygısıyla çevrimiçi kalma eğilimini açıklar.

Bu mekanizmalar dijital bağımlılığın kurumsallaşmasına katkı sağlar. Süreklilik, artık yalnızca kullanıcı tercihi değil; tasarımın bir zorunluluğudur. Günlük seri kaybı, rozet kaçırma ya da puan düşüşü, sembolik bir kayıp hissi

üretir. Böylece platform, kullanıcıyı geri dönmeye zorlayan bir motivasyon ekonomisi kurar.

Bu noktada bağımlılık, bireysel öz-denetim sorunu olmaktan ziyade tasarlanmış bir davranış çevresinin sonucudur. Natasha Dow Schull'un kumar makineleri üzerine yaptığı analizde gösterdiği gibi, bağımlılık çoğu zaman teknolojik ortamın tasarım mantığından beslenir (Schull, 2012). Dijital platformlar da benzer biçimde “akışta kalma”yı hedefleyen deneyimler tasarlayarak kullanıcıyı sistem içinde sabitler.

Sonuç olarak oyunlaştırma, geç modern toplumda bağımlılığın dijital biçimlerini kurumsallaştıran temel stratejilerden biridir. Gençlik hem başarı ve görünürlük arayışı hem de sosyal aidiyet ihtiyacı nedeniyle bu mekanizmalara en açık toplumsal gruplardan biridir. Böylece bağımlılık, tesadüfi bir yan etki değil; platform tasarımının bilinçli ve ekonomik olarak rasyonel bir çıktısı haline gelir.

6.5. Dijital Kapitalizm, Kimlik ve Anlam Krizi

Geç modern toplumda kimlik, sabit ve verili bir kategori olmaktan çıkmış; sürekli yeniden kurulan, performatif ve görünürlük temelli bir projeye dönüşmüştür. Birey artık yalnızca “kim olduğu” ile değil, kendini nasıl sunduğu ve nasıl algılandığı ile var olmaktadır. Dijital platformlar bu süreci hızlandıran ve yoğunlaştıran başlıca alanlardır.

Anthony Giddens'in refleksif modernite yaklaşımına göre geç modern dönemde kimlik, geleneksel referanslardan koparak bireyin sürekli üzerinde çalıştığı bir “benlik projesi” haline gelir (Giddens, 1991). Birey, yaşam anlatısını sürekli gözden geçirir, düzenler ve yeniden kurgular. Sosyal medya bu refleksif süreci kamusallaştırır. Profil düzenlemeleri, paylaşımlar, hikâyeler ve dijital arşivler; kimliğin sürekli güncellenen bir performans alanına dönüşmesini sağlar.

Öte yandan Zygmunt Bauman'ın akışkan modernite kavramı, kalıcı aidiyetlerin çözülmesini ve toplumsal bağların geçicileşmesini vurgular (Bauman, 2000). Dijital ağlar bu akışkanlığı pekiştirir: Bağlantılar hızlı kurulur, hızlı çözülür; görünürlük yoğun fakat süresizdir. Bu durum, bireyin sürekli olarak kendini yeniden üretmesini zorunlu kılar.

Bu çerçevede dijital bağımlılık yalnızca teknik ya da psikolojik bir sorun değil; kimlik ve anlam üretim süreçleriyle iç içe geçmiş sosyolojik bir olgudur. Bağımlılık şu işlevleri görebilir:

- **Ontolojik güvenlik arayışı:** Giddens'in (1991) kavramlaştırdığı ontolojik güvenlik, bireyin süreklilik ve istikrar duygusudur. Sürekli bağlantıda kalmak, genç bireye varoluşsal bir süreklilik hissi sağlayabilir.
- **Görünürlük ihtiyacı:** Dijital alan, tanınma ve onay üretim mekanizmasıdır. Beğeni ve etkileşimler, sembolik varoluşun teyidi haline gelir.
- **Aidiyet üretme çabası:** Çevrimiçi topluluklar, geçici fakat yoğun aidiyet biçimleri sunar.
- **Anlık tatmin stratejisi:** Bildirimler ve geri bildirim döngüleri, kısa süreli doyum sağlar.

Ancak bu tatmin yapısal olarak geçicidir. Platform mantığı süreklilik üzerine kuruludur; görünürlük ancak sürekli üretimle korunabilir. Bu nedenle sistem, tamamlanmışlık değil; eksiklik duygusu üretir. Hartmut Rosa'nın toplumsal hızlanma kuramında belirttiği gibi modern toplum, deneyim yoğunluğunu artırırken tatmin süresini kısaltır (Rosa, 2013). Dijital platformlar da benzer biçimde hız ve yenilik döngüsü üzerinden anlamı istikrarsızlaştırır.

Sonuç olarak dijital bağımlılık, geç modern toplumun anlam krizinin semptomatik bir göstergesi olarak okunabilir. Sürekli bağlantı, kimlik inşasının zorunlu koşulu haline gelirken; tatmin hiçbir zaman kalıcılaşmaz. Böylece gençlik hem görünür olmak zorunda kalan hem de görünürlüğünü sürekli kaybetme riskiyle yaşayan bir özne konumuna yerleşir. Dijital kapitalizm bu kırılğanlığı ekonomik değere dönüştürür.

6.6. Türkiye Bağlamında Dijital Kapitalizm

Türkiye'de dijitalleşme genç nüfus üzerinden hızla derinleşmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayımlanan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması verilerine göre 16–24 yaş grubunda internet kullanım oranı %95'in üzerindedir (TÜİK, 2023). Günlük sosyal medya

kullanım süresi ise birçok uluslararası raporda küresel ortalamanın üstünde seyretmektedir (DataReportal, 2023). Bu durum, gençliğin dijital platform ekonomisinin hem en aktif kullanıcı kitlesi hem de en yoğun veri üreticisi olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de çevrimiçi oyun sektörü, e-spor ekosistemi ve mobil uygulama pazarı son yıllarda ciddi bir büyüme göstermiştir. Oyun içi satın alımlar, mikro ödemeler ve reklam temelli gelir modelleri; genç kullanıcıyı hem tüketicisi hem de veri kaynağı haline getirmektedir. Bu bağlamda gençlik, dijital kapitalizmin ekonomik döngüsünde merkezi bir konuma yerleşmektedir.

Ancak bu dönüşüm yalnızca ekonomik büyüme üretmemekte; aynı zamanda yeni risk alanları da ortaya çıkarmaktadır:

- Dijital eşitsizlik: Kırsal–kentsel farklar, gelir düzeyi ve eğitim imkânları, yaş kuşakları dijital sermaye birikimini belirlemektedir. Yüksek erişim oranlarına rağmen nitelikli kullanım ve dijital okuryazarlık düzeyi eşit dağılmamaktadır.
- Siber zorbalık: Gençler arasında çevrimiçi taciz ve dışlama vakaları artmaktadır. Bu durum psikososyal riskleri derinleştirmektedir.
- Çevrimiçi kumar ve bahis: Dijital platformlar üzerinden erişilebilen bahis uygulamaları gençler için kolay ulaşılabilir bir risk alanı yaratmaktadır.
- Kripto spekülasyon kültürü: Sosyal medya aracılığıyla yayılan hızlı kazanç anlatıları, gençleri yüksek riskli finansal davranışlara yönlendirebilmektedir.

Bu çerçevede dijital bağımlılık, Türkiye bağlamında yalnızca bireysel kontrol kaybı ya da ebeveyn denetimi sorunu olarak değerlendirilemez. Sorun, dijital kapitalizmin süreklilik üzerine kurulu ekonomik modelidir. Platformların gelir yapısı, kullanıcıyı sistem içinde mümkün olduğunca uzun süre tutmaya dayanır. Bu nedenle bağımlılık, ekonomik rasyonalite ile tasarım stratejisinin kesişim noktasında üretilmektedir.

Sonuç olarak Türkiye’de gençlik, dijital kapitalizmin hem fırsat hem de risk boyutlarını en yoğun yaşayan toplumsal kesimdir. Yüksek erişim oranları,

ekonomik entegrasyonu güçlendirirken; eşitsizlik, riskli içerik ve spekülâtif kültürün yaygınlaşması bağımlılık örüntülerini yapısal bir zemine oturtmaktadır. Bu nedenle çözüm, yalnızca bireysel farkındalık kampanyalarında değil; dijital okuryazarlık politikaları, algoritmik şeffaflık düzenlemeleri ve gençliği koruyucu kamusal müdahalelerde aranmalıdır.

6.7. Sonuç: Bağımlılık mı, Tasarım mı?

Dijital bağımlılığı yalnızca bireysel irade zayıflığı ya da öz-denetim eksikliği üzerinden açıklamak, geç modern dijital kapitalizmin yapısal dinamiklerini görünmez kılar. Platform ekonomisi, dikkat ekonomisi ve algoritmik yönlendirme mekanizmaları; gençliği sürekli çevrimiçi kalmaya teşvik eden bütünlüklü bir ekosistem üretmektedir. Bu ekosistem, rastlantısal değil; ekonomik rasyonaliteye dayalı olarak tasarlanmıştır.

Shoshana Zuboff'un ortaya koyduğu gözetim kapitalizmi analizinde (2019), kullanıcı davranışlarının tahmin edilebilir ve yönlendirilebilir hale getirilmesi ekonomik değerin temel kaynağıdır. Süreklilik olmadan veri üretimi; veri üretimi olmadan davranışsal artı değer mümkün değildir. Bu nedenle bağımlılık, sistem için işlevsel bir durumdur.

Benzer biçimde Herbert A. Simon'un dikkat kıtlığına ilişkin tespiti (1971), dijital platformların neden kullanıcı zamanını maksimize etmeye yöneldiğini açıklar. Dikkat ekonomik değere dönüştürüldüğü ölçüde, kullanıcıyı platform içinde tutacak tasarım stratejileri merkezileşir.

Eli Pariser'in filtre balonu yaklaşımı (2011) ve Natasha Dow Schull'un tasarım ve bağımlılık arasındaki ilişkiye dair çalışmaları (2012), dijital ortamın nötr olmadığını; davranışı yapılandıran bir mimari içerdiğini göstermektedir. Bu çerçevede bağımlılık:

- Dijital kapitalizmin süreklilik stratejisidir,
- Davranışsal veri üretiminin ön koşuludur,
- Dikkat sömürsünün sonucudur,
- Geç modern kimlik krizinin semptomudur.

Dolayısıyla çözüm de yalnızca bireysel “dijital detoks” çağrılarında aranamaz. Bireysel farkındalık önemli olmakla birlikte, yapısal tasarım mantığı değişmediği sürece bağımlılık yeniden üretilecektir.

Bu noktada öne çıkan müdahale alanları şunlardır:

- Algoritmik şeffaflık: Öneri sistemlerinin ve içerik sıralama mekanizmalarının kamusal denetime açılması.
- Veri koruma düzenlemeleri: Kişisel verilerin toplanması ve işlenmesine ilişkin daha güçlü hukuki çerçeveler.
- Dijital etik eğitimi: Gençlerin yalnızca teknik değil, eleştirel dijital okuryazarlık kazanması.
- Platform tasarımında kamusal denetim: Oyunlaştırma ve bağımlılık üretme potansiyeli taşıyan tasarım unsurlarının düzenlenmesi.

Sonuç olarak mesele “bağımlı birey” değil; bağımlılık üreten tasarım rejimidir. Gençliğin dijital dünyayla ilişkisini yeniden düşünmek, yalnızca psikolojik müdahaleleri değil; dijital kapitalizmin politik ekonomi yapısını sorgulayan kolektif ve kamusal bir perspektifi gerektirmektedir.

Bu nedenle temel soru şudur: Sorun gerçekten bağımlı gençlik midir, yoksa bağımlılığı ekonomik değer haline getiren sistem mi?

BÖLÜM 7:

7. POLİTİK EKONOMİ PERSPEKTİFİ:

NEOLİBERALİZM VE BAĞIMLILIK

Bağımlılığı yalnızca psikolojik, kültürel ya da mekânsal değişkenlerle açıklamak yeterli değildir. Son kırk yılda küresel ölçekte egemen hâle gelen neoliberal dönüşüm, emek rejimlerinden özne biçimlerine kadar geniş bir alanda yeni kırılگانlık biçimleri üretmiştir. Bu bağlamda bağımlılık, neoliberal politik ekonominin yarattığı güvencesizlik, performans baskısı ve öz-yüklenim süreçleriyle birlikte değerlendirilmelidir.

7.1. Esnek Emek Rejimi ve Güvencesizlik

Neoliberal dönüşüm, refah devleti kurumlarının geriletilmesi, emeğin kuralsızlaştırılması ve piyasa rasyonalitesinin toplumsal alanın geneline yayılmasıyla karakterize edilmektedir. David Harvey neoliberalizmi sermayenin yeniden yapılanma stratejisi olarak tanımlamakta ve bu sürecin esnek üretim, taşeronlaşma ve güvencesiz istihdam biçimlerini yaygınlaştırdığını belirtmektedir (Harvey, 2005). Bu bağlamda emek piyasası, uzun vadeli istihdam güvencesi sunan yapılardan kısa süreli, performans temelli ve proje bazlı sözleşmelere doğru evrilmiştir.

Esnek emek rejimi özellikle genç nüfus açısından belirgin sonuçlar doğurmaktadır. Geçici sözleşmeler, yarı zamanlı çalışma, çağrı üzerine istihdam ve platform ekonomisi gibi modeller gençler için “olağan” çalışma biçimleri hâline gelmektedir. Guy Standing’in geliştirdiği “prekarya” kavramı, güvencesiz, süresiz ve sosyal haklardan yoksun çalışan yeni bir sınıfsal konuma işaret etmektedir (Standing, 2011). Standing’e göre prekarya yalnızca ekonomik güvencesizlik değil; aynı zamanda kimlik, statü ve gelecek beklentisi bakımından ontolojik bir belirsizlik durumudur.

Türkiye bağlamında genç işsizlik oranlarının uzun süredir genel işsizlik ortalamasının üzerinde seyretmesi ve kayıt dışı istihdamın yaygınlığı, gençlerin prekaryalaşma sürecine daha açık olduğunu göstermektedir (TÜİK, 2023). Ayrıca yükseköğretim mezunları arasında artan işsizlik oranları, diplomalı gençlerin dahi güvencesiz çalışma koşullarına yönelmek zorunda kaldığını

ortaya koymaktadır. Bu durum, esnekliğin yalnızca ekonomik değil, kültürel olarak da meşrulaştırıldığını göstermektedir.

Bu koşullar altında bağımlılık, yalnızca bireysel irade zayıflığı olarak değerlendirilemez. Sürekli belirsizlik, statü kaybı ve yoğun rekabet baskısı altında yaşayan gençler için madde kullanımı ya da davranışsal bağımlılıklar bir baş etme stratejisi olarak ortaya çıkabilmektedir. Kronik güvencesizlik, psikososyal stres düzeyini artırmakta; gelecek planlamasının zorlaşması ve sosyal hareketlilik kanallarının tıkanması umutsuzluk duygusunu derinleştirebilmektedir (Sennett, 2012).

Dolayısıyla esnek emek rejimi, bağımlılığı dolaylı fakat güçlü biçimde besleyen yapısal bir arka plan sunmaktadır. Güvencesizliğin süreklileştiği bir ekonomik düzende bağımlılık, bireysel bir sapma değil; neoliberal politik ekonominin ürettiği kırılğan özne biçimlerinin bir semptomu olarak okunmalıdır (Harvey, 2005; Standing, 2011). Bu nedenle bağımlılıkla mücadele stratejilerinin, genç istihdam güvencesini artıran ve sosyal koruma mekanizmalarını güçlendiren yapısal müdahaleleri içermesi gerekmektedir.

7.2. Performans Toplumu ve Girişimci Özne

Neoliberal dönüşüm yalnızca ekonomik yapıyı değil, özne biçimlerini de yeniden üretmiştir. Michel Foucault'nun Collège de France derslerinde geliştirdiği yönetimsellik ve biyopolitika analizleri, neoliberal rasyonalitenin bireyi “kendisinin girişimcisi” olarak kurduğunu göstermektedir (Foucault, 2008). Bu çerçevede birey artık yalnızca emek gücünü satan bir çalışan değil; kendi becerilerine yatırım yapan, risk alan, performansını sürekli artırması beklenen bir “insan sermayesi”dir. Eğitim, kariyer, sosyal ilişkiler ve hatta boş zaman etkinlikleri dahi yatırım ve getiri mantığıyla değerlendirilir hâle gelmiştir.

Bu dönüşüm öznenin iç dünyasında da yeni bir baskı rejimi üretmektedir. Byung-Chul Han, Yorgunluk Toplumu adlı çalışmasında çağdaş bireyin artık dışsal disiplin mekanizmalarından ziyade öz-baskı altında olduğunu ileri sürer (Han, 2015). Han’a göre disiplin toplumunun “itaat eden öznesi”nin yerini performans toplumunun “başaran öznesi” almıştır. “Yapmalıyım” söylemi yerini “yapabilirim” söylemine bırakmış; ancak bu özgürlük retoriği bireyin kendi kendini sömürmesine yol açmıştır. Depresyon, tükenmişlik sendromu ve

dikkat dağınıklığı, bu aşırı pozitiflik ve performans zorunluluğunun patolojik sonuçlarıdır.

Gençler açısından bakıldığında performans rejimi dijital ortamlarla daha da yoğunlaşmaktadır. Sosyal medya platformlarında sürekli görünür olma, kişisel marka oluşturma, başarı hikâyeleri üretme ve rekabetçi öz-sunum pratikleri, performans baskısını gündelik hayatın merkezine taşımaktadır. Bu durum, başarısızlığın yapısal eşitsizlikler yerine bireysel yetersizlikle açıklanmasına yol açmaktadır. Böylece neoliberal özne, sistemik sorunları içselleştirerek kendi eksikliği olarak deneyimler (Foucault, 2008).

Türkiye bağlamında da gençler arasında artan sınav rekabeti, kariyer baskısı ve sosyal medyada başarı temsillerinin yoğunluğu, öz-değerin performansla ölçülmesine zemin hazırlamaktadır (Ercan, 2019). Bu içselleştirilmiş sorumluluk yükü, yoğun bir öz-yetersizlik ve değersizlik duygusu üretebilmektedir.

Bu bağlamda bağımlılık iki yönlü bir işleve sahip olabilir:

1. Kaçış Mekanizması: Sürekli performans baskısından ve öz-değerlendirme kaygısından geçici bir kaçış alanı sunar. Madde kullanımı ya da dijital bağımlılıklar, kısa süreli rahatlama ve unutma imkânı sağlayabilir.

2. Performans Aracı: Özellikle uyarıcı maddelerin ya da dikkat artırıcı araçların üretkenliği yükseltme amacıyla kullanılması, performans toplumunun mantığıyla uyumludur. Bu durumda bağımlılık, başarının aracı hâline gelir.

Dolayısıyla bağımlılık, neoliberal öznenin hem tükenmişliğinin hem de aşırı performans arzusunun bir belirtisi olarak okunabilir. Performans toplumunda özne, hem kendini gerçekleştirme vaadiyle motive edilir hem de bu vadin ağırlığı altında yıpranır. Bağımlılık, tam da bu gerilim hattında ortaya çıkan bir kırılmalık biçimi olarak değerlendirilebilir (Han, 2015; Foucault, 2008).

7.3. Neoliberal Kent ve Tüketim Kültürü

Neoliberal politik ekonomi, üretim merkezli toplumsal yapıyı tüketim merkezli bir düzene doğru dönüştürmüştür. Bu dönüşüm yalnızca ekonomik değil; kültürel ve simgesel bir yeniden yapılanmayı da beraberinde getirmiştir. Zygmunt Bauman’a göre tüketim toplumunda bireyler artık üretim süreçlerindeki konumlarıyla değil, tüketim kapasiteleriyle değer kazanırlar (Bauman, 2007). Tüketemeyen ya da yeterince tüketemeyen bireyler ise sembolik olarak “eksik” ya da “yetersiz” konumuna itilme riski taşır.

Neoliberal kent, alışveriş merkezleri, marka mekânlar, temalı yaşam alanları ve dijital vitrinlerle donatılmış bir gösteri alanına dönüşmüştür. Sharon Zukin (2010), kentsel mekânın tüketim üzerinden yeniden örgütlenmesini “çıplak kent” kavramıyla tartışarak, kamusal alanın metalaşmasının kimlik inşasını piyasa temelli hâle getirdiğini ileri sürer. Bu bağlamda gençler için görünürlük, statü ve aidiyet; maddi nesneler, moda, teknoloji ürünleri ve sosyal medya temsilleri üzerinden kurulmaktadır.

Jean Baudrillard’ın (1998) simülasyon ve tüketim analizleri de tüketimin artık ihtiyaç temelli değil; simgesel farklılık üretimi üzerinden işlediğini vurgular. Gençler açısından tüketim, yalnızca sahip olma değil; kim olduğunu gösterme pratiğidir. Sosyal medya platformlarında sergilenen yaşam tarzları, deneyimler ve markalar, kimlik performansının bir parçası hâline gelmiştir.

Ancak gelir eşitsizliği ve sınırlı ekonomik kaynaklar, bu tüketim normlarına erişimi kısıtladığında hayal kırıklığı ve dışlanma duygusu artabilmektedir. Türkiye’de gençler arasında artan işsizlik ve düşük gelir düzeyi, tüketim kültürünün dayattığı standartlarla fiili imkânlar arasındaki açığı büyütmektedir (Buğra & Keyder, 2006). Bu durum, sembolik dışlanma ve değersizlik hissini derinleştirebilir.

Bağımlılık bu bağlamda iki düzeyde okunabilir. İlk olarak, tüketim rejiminin ürettiği eksiklik ve yetersizlik hissine karşı geçici bir doyum ve haz alanı sunabilir. İkinci olarak, bazı bağımlılık biçimleri (örneğin alışveriş bağımlılığı ya da dijital platform bağımlılığı) doğrudan tüketim kültürünün kendisiyle iç içe geçmektedir. Bu anlamda bağımlılık, neoliberal tüketim düzeninin patolojik bir uzantısı hâline gelebilir.

Sonuç olarak neoliberal kent ve tüketim kültürü, kimlik inşasını piyasa temelli ölçütlere bağlayarak gençleri sürekli bir karşılaştırma ve performans döngüsüne sokmaktadır. Bu döngü içinde bağımlılık hem eksiklik duygusunun telafisi hem de görünürlük arzusunun bir aracı olarak ortaya çıkabilmektedir. Böylece bağımlılık, yalnızca bireysel bir sorun değil; tüketim merkezli neoliberal kent yaşamının ürettiği yapısal bir kırılmalık biçimi olarak değerlendirilmelidir.

7.4. Genel Değerlendirme

Politik ekonomi perspektifi, bağımlılığı bireysel irade zayıflığı ya da ahlaki bir sapma olarak değil; neoliberal dönüşümün ürettiği yapısal kırılmalıkların bir sonucu olarak kavramsallaştırır. Neoliberalizmin emek piyasasını esnekleştirmesi, sosyal koruma mekanizmalarını daraltması ve piyasa rasyonelitesini toplumsal alanın merkezine yerleştirmesi, gençleri güvencesizlik ve belirsizlik koşullarına daha açık hâle getirmektedir (Harvey, 2005; Standing, 2011).

Esnek emek rejimi, süresiz ve düşük güvenceli çalışma biçimlerini yaygınlaştırarak gençleri “prekarya” konumuna iterken (Standing, 2011), performans toplumu bireyi sürekli kendini optimize etmeye zorlamaktadır. Byung-Chul Han’ın (2015) vurguladığı üzere çağdaş özne, dışsal disiplin mekanizmalarından çok öz-baskı yoluyla işleyen bir performans rejiminin içinde yer almaktadır. Benzer biçimde Michel Foucault (2008), neoliberal yönetimselliğin bireyi “kendisinin girişimcisi” olarak kurduğunu ve başarısızlığın yapısal koşullardan ziyade bireysel yetersizlik olarak deneyimlendiğini belirtir.

Bu bağlamda bağımlılık hem güvencesizlik deneyimine hem de aşırı performans baskısına verilen bir yanıt olarak ortaya çıkabilmektedir. Güvencesizlik, geleceğe ilişkin umutsuzluk ve statü kaybı duygusu üretirken; performans rejimi tükenmişlik, öz-yetersizlik ve kronik stres yaratmaktadır. Bağımlılık, bir yandan kaçış ve rahatlama mekanizması; diğer yandan üretkenliği artırma ya da görünürlük sağlama aracı olarak işlev görebilir. Böylece neoliberal öznenin hem kırılmalığını hem de aşırı performans arzusunu yansıtan çift yönlü bir semptom hâline gelir.

Dolayısıyla bağımlılıkla mücadele politikalarının yalnızca tedavi ve rehabilitasyon hizmetleriyle sınırlı kalması yeterli değildir. Genç istihdam güvencesini artıran, sosyal koruma ağlarını güçlendiren ve eğitim–istihdam geçişlerini destekleyen yapısal politikalar kritik öneme sahiptir. Aynı zamanda performans baskısını azaltan, rekabet yerine dayanışmayı teşvik eden ve kolektif yaşam pratiklerini güçlendiren sosyal politika yaklaşımları geliştirilmelidir.

Neoliberal özne idealini sorgulayan ve bireyi yalnızca piyasa içindeki başarısıyla tanımlamayan alternatif toplumsal modeller, bağımlılığın yapısal zeminini dönüştürme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle bağımlılıkla mücadele, klinik müdahalelerin ötesine geçen; emek piyasası düzenlemelerini, sosyal refah politikalarını ve kültürel normları kapsayan bütüncül bir politik ekonomi perspektifi içinde ele alınmalıdır.

BÖLÜM 8:

8. GENÇLİKTE DİRENİŞ, DAYANIŞMA VE ALTERNATİFLER

Bağımlılık, risk ve kırılganlık ekseninde yürütülen tartışmalar, gençliği edilgen bir özne olarak konumlandırma riski taşır. Oysa gençler yalnızca neoliberal dönüşümün mağdurları değil; aynı zamanda alternatif dayanışma biçimleri ve kolektif direniş pratikleri üreten aktörlerdir. Bu nedenle kitabın son bölümünde, yapısal risklere karşı geliştirilen toplumsal sermaye biçimlerini ve kolektif kapasiteyi görünür kılmak normatif açıdan önemlidir.

8.1. Toplumsal Sermaye Üretimi ve Koruyucu Ağlar

Toplumsal sermaye kavramı, gençliğin risk ve bağımlılık karşısındaki kırılganlığını anlamada merkezi bir analitik araç sunmaktadır. Pierre Bourdieu (1986), toplumsal sermayeyi bireyin kalıcı ağlara üyeliği sayesinde erişebildiği fiilî ve potansiyel kaynakların toplamı olarak tanımlar. Bu yaklaşımda ağlara erişim, yalnızca sosyal ilişki değil; aynı zamanda güç, fırsat ve destek kapasitesi anlamına gelir. Robert D. Putnam (2000) ise toplumsal sermayeyi güven, karşılıklılık normları ve sivil katılım üzerinden kolektif etkinliği artıran bir toplumsal özellik olarak kavramsallaştırır.

Gençlik bağlamında güçlü sosyal ağlar; aile, okul, mahalle, akran grupları, spor kulüpleri ve gönüllü örgütlenmeler aracılığıyla risk davranışlarına karşı koruyucu bir işlev görebilir. Özellikle bağlayıcı (bonding) ve köprü kurucu (bridging) sosyal sermaye türleri, gençlerin hem yakın destek ağlarından güç almasını hem de farklı sosyal çevrelere erişim sağlayarak fırsat alanlarını genişletmesini mümkün kılar (Putnam, 2000). Sosyal sermayenin yüksek olduğu ortamlarda gençler kriz anlarında duygusal destek, rehberlik ve kurumsal yönlendirmeye daha kolay ulaşabilmektedir. Bu durum bağımlılığın ortaya çıkma olasılığını azaltan bir “tampon mekanizma” işlevi görür.

James S. Coleman (1988) da sosyal sermayenin özellikle gençlerin eğitim başarısı ve normlara uyumu üzerinde belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Aile-okul ilişkilerinin güçlü olduğu ve yetişkin denetiminin süreklilik gösterdiği ortamlarda risk davranışlarının daha düşük düzeyde seyrettiği görülmektedir. Bu çerçevede bağımlılık, yalnızca bireysel eğilimlerin

değil; zayıf sosyal bağların ve kırılgan topluluk yapılarının da bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Türkiye bağlamında mahalle temelli gençlik merkezleri, üniversite öğrenci toplulukları ve gönüllü sivil toplum ağları gençlerin hem aidiyet hem de dayanışma deneyimi kazandığı alanlar sunmaktadır. Gönüllülük faaliyetleri, genç bireylerin kişisel gelişim süreçlerine katkı sağlarken aynı zamanda onların toplumsal aidiyet duygularını pekiştiren kritik bir araç olarak tanımlanmaktadır. Gönüllülük esasıyla yapılan çalışmalar, gençlerin kendi sosyal çevrelerinde anlamlı ve yapıcı değişimler gerçekleştirmelerine olanak sunmaktadır (Aytaç ve diğerleri, 2008). Özellikle dezavantajlı mahallelerde yürütülen spor, kültür ve mentorluk programları; gençlerin alternatif rol modellerle karşılaşmasına ve sosyal destek ağlarını genişletmesine katkı sağlamaktadır. Bu tür kolektif alanlar yalnızlaşmayı ve dışlanma hissini azaltarak bağımlılık riskini dolaylı biçimde düşürebilmektedir.

Sonuç olarak toplumsal sermaye üretimi, bağımlılıkla mücadelede koruyucu bir strateji olarak ele alınmalıdır. Gençlerin yalnızca bireysel kapasitesini değil; ilişkisel ve topluluk temelli bağlarını güçlendiren politikalar, risk davranışlarını azaltmada yapısal bir zemin sunmaktadır. Dayanışma ağlarının güçlendirilmesi, gençliğin kırılganlığını azaltan ve kolektif direnci artıran temel bir toplumsal müdahale alanı olarak değerlendirilebilir.

8.2. Kolektif Hareketler ve Gençlik Örgütlenmeleri

Gençlik, yalnızca bireysel kariyer ve başarı arayışı içinde konumlanan bir yaşam evresi değil; aynı zamanda kolektif talepler üreten ve kamusal alanda görünürlük kazanan bir toplumsal aktördür. Alberto Melucci (1996), yeni toplumsal hareketlerin klasik sınıf temelli örgütlenmelerden farklı olarak kimlik, kültür ve gündelik yaşam pratikleri etrafında şekillendiğini vurgular. Bu hareketler, hiyerarşik yapılardan ziyade ağ temelli ve yatay örgütlenme biçimlerine dayanır. Türkiye’de de gençlik hareketlerinin çevre, toplumsal cinsiyet eşitliği, eğitim hakkı gibi alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir.

Manuel Castells (2012), ağ toplumunda kolektif eylemlerin dijital iletişim ağları üzerinden örgütlenerek yeni bir kamusalılık ürettiğini belirtir. Türkiye’de özellikle 2010 sonrası dönemde gençlik hareketlerinin sosyal medya aracılığıyla mobilize olduğu ve yatay dayanışma ağları geliştirdiği

çeşitli çalışmalarda ortaya konmuştur. Bu durum, gençliğin yalnızca edilgen bir toplumsal kategori değil; yeni siyasal ve kültürel ifade biçimlerinin taşıyıcısı olduğunu göstermektedir.

Kolektif hareketlerin gençler açısından üç temel işlevi bulunmaktadır:

1. Anlam üretimi: Bireysel sorunların (işsizlik, güvencesizlik, dışlanma) yapısal bağlamını kavrama imkânı sunar. Böylece kişisel başarısızlık algısı toplumsal eşitsizlik bağlamında yeniden yorumlanır (Melucci, 1996).

2. Aidiyet: Ortak değerler ve amaçlar etrafında kurulan kolektif kimlik, gençlere güçlü bir toplumsal bağ ve tanınma deneyimi sağlar. Bu aidiyet duygusu, yalnızlaşmayı azaltan önemli bir psikososyal kaynaktır.

3. Eylem kapasitesi: Pasif mağduriyet yerine aktif yurttaşlık pratiği geliştirme imkânı sunar. Sidney Tarrow (2011), kolektif eylemin siyasal fırsat yapılarıyla etkileşim içinde toplumsal değişim kapasitesi ürettiğini belirtmektedir. Türkiye bağlamında gençlik katılımının demokratik kültürün gelişiminde belirleyici olduğu vurgulanmaktadır.

Bu çerçevede kolektif örgütlenme, bağımlılığın beslediği çaresizlik, anlamsızlık ve yalnızlaşma duygusuna karşı güçlü bir alternatif üretmektedir. Bağımlılık çoğu zaman bireyin toplumsal bağlarının zayıflaması ve özneleşme kapasitesinin daralmasıyla ilişkilidir. Oysa kolektif hareketler gençlere özneleşme, görünürlük ve kamusal etki üretme imkânı sunar.

Türkiye’de üniversite öğrenci toplulukları, gönüllü dayanışma ağları, çevre hareketleri ve kültür-sanat kolektifleri gençlerin kamusal alanda deneyim kazandığı önemli alanlardır. Bu tür örgütlenmeler, gençliğin yalnızca risk ve kırılganlıkla değil; aynı zamanda toplumsal dönüşüm kapasitesiyle tanımlanması gerektiğini göstermektedir.

Sonuç olarak kolektif hareketler ve gençlik örgütlenmeleri, bağımlılığa karşı koruyucu bir toplumsal zemin oluşturmaktadır. Gençlerin kamusal katılımını, örgütlenme özgürlüğünü ve demokratik temsil kanallarını güçlendiren politikalar; yalnızca siyasal alanı değil, gençliğin psikososyal dayanıklılığını da artıracaktır.

8.3. Spor, Sanat ve Dayanışma Ağları

Spor kulüpleri, sanat atölyeleri, müzik grupları ve yerel dayanışma ağları gençlerin hem kendilerini ifade ettikleri hem de kolektif üretim deneyimi kazandıkları önemli toplumsal alanlardır. Émile Durkheim'in (2002) ortaya koyduğu toplumsal bütünleşme kavramı, bireyin kolektif bağlarla kurduğu ilişkinin psikososyal dayanıklılığını artırdığını göstermektedir. Durkheim'a göre bireyin toplumsal bağlardan kopması, anomi ve yalnızlaşma riskini artırırken; güçlü kolektif bağlar bireyi koruyucu bir çerçeve içine yerleştirir. Bu perspektif, bağımlılık gibi risk davranışlarının yalnızca bireysel değil; aynı zamanda bütünleşme düzeyiyle ilişkili olduğunu düşündürmektedir.

Spor ve sanat faaliyetleri gençler için alternatif statü ve başarı ölçütleri üretir. Neoliberal performans rejiminin bireysel rekabet ve sürekli kendini kanıtlama mantığına karşılık; takım ruhu, ortak üretim, estetik ifade ve dayanışma ön plana çıkar. Richard Sennett (2012), birlikte üretme ve iş birliği pratiklerinin bireyin toplumsal aidiyetini güçlendirdiğini ve yalnızlaşmayı azalttığını vurgular. Bu bağlamda spor takımları ve sanat kolektifleri, gençlerin öz-değerini yalnızca ekonomik başarıya ya da akademik performansa bağlamayan çoğul kimlik alanları yaratır.

Türkiye'de belediyelerin gençlik merkezleri, amatör spor kulüpleri ve kültür-sanat atölyeleri gençlerin kamusal alanda aktif rol alabilecekleri önemli mekânlar sunmaktadır. Yerel yönetimlerin yürüttüğü gençlik projeleri ve mahalle temelli spor organizasyonlarının gençlerin risk davranışlarından uzaklaşmasında olumlu etkiler yarattığı çeşitli araştırmalarda belirtilmektedir (Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2022). Özellikle dezavantajlı mahallelerde açılan spor okulları ve kültür merkezleri, gençlere alternatif rol modeller ve güvenli sosyal alanlar sağlamaktadır.

Ayrıca dayanışma ağları—örneğin gönüllü yardım grupları, afet dayanışma inisiyatifleri ve öğrenci kolektifleri—gençlerin yalnızca tüketici değil; aktif yurttaş olarak konumlanmasını destekler. Bu tür ağlar, bireysel rekabet yerine karşılıklılık ve ortak sorumluluk ilkelerini güçlendirir. Böylece bağımlılığın beslediği anlamsızlık ve yalnızlaşma duygusuna karşı kolektif bir direnç zemini oluşur.

Ancak bu alanların sürdürülebilirliği ve kapsayıcılığı, kamusal politika desteğiyle doğrudan ilişkilidir. Spor ve sanat faaliyetlerinin yalnızca belirli sınıfsal gruplara erişilebilir olması, eşitsizlikleri yeniden üretebilir. Bu nedenle gençlik merkezlerinin yaygınlaştırılması, ücretsiz ya da düşük maliyetli kültürel etkinliklerin desteklenmesi ve mahalle temelli programların güçlendirilmesi önem taşımaktadır.

Sonuç olarak spor, sanat ve dayanışma ağları; gençlerin yalnızca risk ve kırılganlık üzerinden değil, üretkenlik, yaratıcılık ve kolektif güç üzerinden tanımlanmasını mümkün kılar. Bu alanlar, bağımlılığa karşı koruyucu sosyal bağlar üretirken; gençliğin özneleşme ve toplumsal katılım kapasitesini de güçlendiren alternatif kamusal zeminler sunmaktadır.

8.4. Genel Değerlendirme: Normatif Bir Çerçeve

Bu bölüm, çalışmanın normatif yönünü bilinçli biçimde güçlendirmektedir. Bağımlılık riskinin yapısal kaynaklarını—neoliberal güvencesizlik, performans baskısı, mekânsal eşitsizlik ve toplumsal çözülme—analiz etmek ne kadar önemliyse; bu risklere karşı geliştirilen dayanışma ve direniş pratiklerini görünür kılmak da o kadar önemlidir. Sosyolojik analiz yalnızca teşhis koyan değil, aynı zamanda toplumsal imkânları açığa çıkaran bir perspektif sunmalıdır.

Ulrich Beck'in (1992) risk toplumu yaklaşımı, modern toplumlarda risklerin bireyselleştirildiğini; ancak bu risklerin kolektif çözümler gerektirdiğini vurgular. Benzer biçimde Anthony Giddens (1991), geç modern dönemde öznenin artan belirsizlik koşullarında refleksif biçimde kendini yeniden kurmak zorunda kaldığını belirtir. Bu çerçevede gençlik, neoliberal güvencesizlik ve performans baskısı altında kırılganlaşsa da aynı zamanda yeni toplumsal sermaye biçimleri, kolektif hareketler ve dayanışma ağları üretebilen yaratıcı bir aktördür.

Bağımlılıkla mücadele politikaları yalnızca klinik tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerine indirgenmemelidir. Pierre Bourdieu'nun (1986) işaret ettiği üzere sosyal sermaye, bireyin kaynaklara erişim kapasitesini belirler. Bu nedenle gençlerin kolektif kapasitesini güçlendiren, kamusal alanı genişleten ve dayanışma temelli yaşam pratiklerini teşvik eden politikalar, bağımlılığın yapısal zeminini dönüştürmede kritik rol oynar. Spor, sanat,

gönüllülük, gençlik örgütlenmeleri ve mahalle temelli dayanışma ağları; gençlerin öz-değerini yalnızca piyasa performansına bağlamayan alternatif kimlik alanları üretir.

Normatif açıdan bakıldığında, bağımlılığa karşı en güçlü alternatif yalnızca yasaklayıcı ya da tedavi edici müdahaleler değildir. Asıl belirleyici olan; anlam, aidiyet ve kolektif üretim imkânı sunan toplumsal yapılardır. Gençlerin kamusal katılımını artıran, demokratik temsil kanallarını güçlendiren ve eşitsizlikleri azaltan sosyal politikalar; bağımlılığın ortaya çıktığı zemini daraltır.

Sonuç olarak gençliğin direniş ve dayanışma potansiyeli, risk toplumunun içinde dahi yeni umut alanları yaratma kapasitesine sahiptir. Bağımlılığın sosyolojik analizi, gençliği yalnızca kırılgan bir kategori olarak değil; aynı zamanda toplumsal dönüşümün öznesi olarak konumlandığında tamamlanmış olur. Bu normatif çerçeve, kitabın teorik derinliğini toplumsal sorumluluk perspektifiyle birleştirmektedir.

BÖLÜM 9:

9. SONUÇ VE KURAMSAL MODEL

Bu çalışma boyunca gençlik, risk ve bağımlılık arasındaki ilişki çok katmanlı bir sosyolojik çerçeve içinde ele alınmıştır. Elde edilen kuramsal tartışmalar, bağımlılığın bireysel bir sapma ya da irade zayıflığı olarak değil; yapısal, kültürel ve ilişkisel süreçlerin kesişiminde ortaya çıkan çok boyutlu bir olgu olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu doğrultuda gençlik–risk–bağımlılık ilişkisini açıklayan bütüncül bir model aşağıdaki zincir üzerinden kavramsallaştırılabilir:

9.1. Gençlik–Risk–Bağımlılık Kuramsal Zinciri

Yapısal Faktörler → Kültürel İklim → Akran Dinamikleri → Kimlik İnşası → Bağımlılık

Bunu şematik olarak şöyle ifade edebiliriz:

YAPISAL KOŞULLAR

(Neoliberal ekonomi, işsizlik, yoksulluk, mekânsal eşitsizlik, güvencesizlik)

KÜLTÜREL İKLİM

(Performans baskısı, tüketim kültürü, risk normlarının normalleşmesi)

AKRAN GRUPLARI

(Sokak kültürü, dijital ağlar, alt kültürel dayanışma biçimleri)

KİMLİK İNŞASI

(Erkeklik performansı, görünürlük arzusu, aidiyet arayışı, öz-yetersizlik duygusu)

BAĞIMLILIK

(Madde kullanımı, davranışsal bağımlılıklar, kaçış ya da performans aracı olarak kullanım)

Önerilen Gençlik–Risk–Bağımlılık modeli, bağımlılığı tek yönlü bir nedensellik zinciri içinde değil; çok katmanlı, karşılıklı etkileşim içeren bir toplumsal süreç olarak kavramsallaştırmaktadır. Model, yapısal düzeyden başlayarak kültürel, ilişkisel ve kimliksel katmanlar üzerinden bağımlılığa uzanan bir dinamik akış önerir; ancak bu akış doğrusal değil, geri beslemeli bir yapıya sahiptir.

1. Yapısal Düzey

Ekonomik güvencesizlik, genç işsizliği, kayıt dışı istihdam, mekânsal dışlanma ve sosyal koruma mekanizmalarının zayıflaması gençliği kırılganlaştıran temel maddi zemini oluşturur. Neoliberal emek rejimi gençleri esnek ve güvencesiz istihdam biçimlerine yöneltirken, sosyal devletin daralması riskin bireyselleştirilmesine yol açmaktadır.

Bu düzey, bağımlılığın ortaya çıkabileceği objektif risk koşullarını üretir. Yoksulluk, gelecek belirsizliği ve sınırlı sosyal hareketlilik, gençlerin psikososyal stres düzeyini artırarak risk davranışlarına açık bir alan yaratır. Ancak yapısal koşullar tek başına belirleyici değildir; bu koşullar kültürel anlam sistemleri içinde yorumlanır.

2. Kültürel Düzey

Performans toplumu, tüketim kültürü ve başarı mitolojisi gençlerden sürekli görünürlük, üretkenlik ve rekabet talep eder. Başarı bireyselleştirilirken başarısızlık da kişisel yetersizlik olarak kodlanır. Böylece yapısal eşitsizlikler kültürel olarak görünmezleşir.

Bu aşamada risk, yalnızca maddi değil; sembolik bir baskı biçimine dönüşür. Öz-değer, piyasa performansı ve sosyal medya görünürlüğü üzerinden ölçülmeye başlar. Kültürel iklim, bağımlılığı ya kaçış aracı ya da performans artırıcı araç olarak anlamlandırabilecek bir zemin hazırlar.

3. Akran Düzeyi

Gençlik deneyimi büyük ölçüde akran grupları içinde şekillenir. Sokak kültürü, dijital topluluklar, spor çevreleri ya da alt kültürel yapılar norm üretir. Bu normlar risk davranışlarını normalleştirebilir ya da tersine güçlü bir koruyucu işlev görebilir.

Burada bağımlılık, sosyal öğrenme ve normatif kabul süreçleri içinde yayılabilir. Özellikle dezavantajlı mahallelerde alternatif rol modellerin sınırlı olması, riskli davranışların statü üretim aracı hâline gelmesine neden olabilir. Ancak güçlü dayanışma ağları aynı düzeyde koruyucu etki yaratabilir.

4. Kimlik Düzeyi

Aidiyet arayışı, erkeklik performansı, görünürlük ihtiyacı, dışlanma deneyimi ya da öz-değer krizleri, bağımlılığı kimliksel bir araç hâline getirebilir. Bağımlılık bu noktada yalnızca haz ya da kaçış değil;

- “Cesaret” göstergesi,
- “Yetişkinlik” sembolü,
- “Gruba ait olma” işareti,
- Ya da “başarıyı sürdürme” aracı olarak anlam kazanabilir.

Bu düzeyde bağımlılık, bireyin kimliğini stabilize etmeye çalışan bir stratejiye dönüşür.

5. Bağımlılık ve Geri Besleme Mekanizması

Bağımlılık zincirin sonunda ortaya çıkar; ancak süreç burada bitmez. Bağımlılık:

- Eğitim ve istihdam kopuşuna yol açarak yapısal kırılganlığı artırabilir,
- Damgalanma yoluyla kültürel dışlanmayı derinleştirebilir,
- Riskli akran çevrelerine bağımlılığı güçlendirebilir,
- Kimlik krizini kalıcı hâle getirebilir.

Dolayısıyla model, geri beslemeli bir döngü içermektedir. Bağımlılık hem sonuç hem de yeni risklerin üreticisidir.

Modelin Kuramsal Önemi

Bu yaklaşım bağımlılığı:

- Bireysel patoloji,
- Salt psikolojik zayıflık,
- Ya da yalnızca kültürel yozlaşma olarak açıklayan indirgemeci yaklaşımların ötesine taşımaktadır.

Model, bağımlılığı çok katmanlı bir etkileşim ağı içinde konumlandırır: Yapısal eşitsizlikler → Kültürel baskılar → Akran normları → Kimlik arayışı → Bağımlılık → Yapısal yeniden üretim

Bu nedenle bağımlılık, tek bir müdahale alanıyla çözülebilecek bir sorun değil; çok düzeyli sosyal politika ve toplumsal dönüşüm gerektiren bir olgudur.

Sonuç olarak bu kuramsal model, gençliği pasif bir risk nesnesi olarak değil; yapısal koşullar içinde anlam üreten ve bu koşulları dönüştürme potansiyeli taşıyan bir özne olarak konumlandırmaktadır.

9.2. Politika Önerileri

Önerilen kuramsal model, bağımlılıkla mücadelenin yalnızca bireysel tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerine indirgenemeyeceğini; çok düzeyli ve bütüncül bir strateji gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Yapısal, kültürel, ilişkisel ve kimliksel düzeylerde eş zamanlı müdahaleler geliştirilmediği sürece bağımlılığın yeniden üretim döngüsü kırılmayacaktır.

Aşağıda, modelin her düzeyine karşılık gelen politika alanları sistematik biçimde sunulmuştur.

1. Yapısal Politikalar

Bağımlılığın maddi zeminini daraltmaya yönelik müdahaleler önceliklidir.

Genç istihdam güvencesini artıran programlar: Genç işsizliğini azaltmaya yönelik aktif işgücü politikaları, kamu destekli istihdam programları ve güvenceli çalışma biçimlerinin teşviki.

Eğitim–istihdam geçişini destekleyen mekanizmalar: Stajların sömürüye açık olmaktan çıkarılması, mesleki rehberlik sistemlerinin güçlendirilmesi, gençlere yönelik kariyer danışmanlığı ağlarının kurulması.

Yoksul mahallelerde sosyal hizmet altyapısının güçlendirilmesi: Sosyolog, sosyal hizmet uzmanı, psikolog ve gençlik çalışanı istihdamının artırılması; mahalle temelli sosyal destek merkezlerinin yaygınlaştırılması.

Kentsel dönüşüm süreçlerinde sosyal ağların korunması: Yerinden edilme süreçlerinde mahalle dayanışmasını sürdürecekt katılımcı planlama modellerinin geliştirilmesi; sosyal konut politikalarının güçlendirilmesi.

Bu düzeydeki müdahaleler, riskin ekonomik ve mekânsal kaynaklarını azaltmayı hedefler.

2. Kültürel Müdahaleler

Bağımlılığın sembolik ve normatif zeminini dönüştürmeye yönelik müdahaleler gereklidir.

Performans ve başarı mitini sorgulayan eğitim programları: Okullarda eleştirel düşünme, duygusal dayanıklılık ve çoklu başarı tanımları üzerine içeriklerin geliştirilmesi.

Medyada sağlıklı rol modellerin teşviki: Şiddet, risk ve aşırı tüketim kültürünü normalleştiren içeriklere karşı alternatif gençlik temsillerinin desteklenmesi.

Dijital okuryazarlık ve eleştirel medya eğitimi: Sosyal medya baskısı, görünürlük kültürü ve çevrim içi riskler konusunda bilinçlendirici programların yaygınlaştırılması.

Bu müdahaleler, başarısızlığın bireyselleştirilmesini ve risk davranışlarının kültürel meşrulaştırılmasını zayıflatmayı amaçlar.

3. Akran ve Topluluk Temelli Politikalar

Gençlerin ilişkisel bağlarını güçlendiren koruyucu mekanizmalar kritik önemdedir.

Mahalle gençlik merkezleri: Spor, sanat, atölye ve danışmanlık hizmetlerini bir arada sunan güvenli sosyal alanlar.

Spor ve sanat alanlarının yaygınlaştırılması: Ücretsiz ya da düşük maliyetli kültürel etkinliklerin artırılması; dezavantajlı mahallelere öncelik verilmesi.

Mentorluk ve akran destek programları: Üniversite öğrencileri, gönüllüler ve uzmanlar aracılığıyla gençlere rehberlik sunan yapıların kurulması.

Okul–aile–mahalle iş birliğinin güçlendirilmesi: Kurumlar arası koordinasyonu artırarak erken risk tespiti ve destek mekanizmalarının geliştirilmesi.

Bu düzey, bağımlılığın sosyal öğrenme ve normatif kabul süreçlerini tersine çevirmeyi hedefler.

4. Kimlik ve Psikososyal Destek

Bağımlılık çoğu zaman kimlik krizi, aidiyet arayışı ve öz-değer sorunlarıyla ilişkilidir. Bu nedenle psikososyal boyut göz ardı edilmemelidir.

Ücretsiz psikolojik danışmanlık hizmetleri: Okul ve mahalle düzeyinde erişilebilir ruh sağlığı hizmetlerinin yaygınlaştırılması.

Erkeklik normlarını dönüştürmeye yönelik programlar: Risk, şiddet ve madde kullanımını erkeklik göstergesi olarak kodlayan kültürel kalıpların sorgulanması.

Genç kadınlar için güvenli sosyal alanlar: Cinsiyet temelli risklere karşı koruyucu ve güçlendirici merkezlerin desteklenmesi.

Aidiyet ve gönüllülük temelli katılım projeleri: Gençlerin toplumsal fayda üreten faaliyetlere katılımını artırarak anlam ve değer duygusunu güçlendirmek.

Bağımlılıkla mücadele, tek boyutlu bir sağlık politikası değil; gençlik odaklı kapsamlı bir sosyal politika stratejisi olmalıdır. Yapısal eşitsizlikleri azaltan, kültürel baskıları dönüştüren, akran ağlarını güçlendiren ve kimliksel dayanıklılığı artıran bütüncül müdahaleler birlikte yürütülmelidir.

Ancak bu şekilde önerilen modeldeki zincir tersine çevrilebilir:

Güçlü yapısal destek → Dayanışmacı kültür → Koruyucu akran ağı → Sağlıklı kimlik inşası → Bağımlılık riskinin azalması

Sonuç olarak etkili bir bağımlılık politikası, gençliği sorun nesnesi olarak değil; toplumsal dönüşümün öznesi olarak gören ve kolektif kapasiteyi güçlendiren bir perspektife dayanmalıdır.

9.3. Genel Sonuç

Bu çalışma, gençlik ve bağımlılık ilişkisini bireysel patoloji ekseninden çıkararak yapısal, kültürel ve toplumsal bağlam içinde konumlandırmıştır. Ortaya konulan kuramsal çerçeve, bağımlılığın yalnızca biyolojik ya da psikolojik bir sorun değil; normatif çözülme, yapısal gerilim, sınıfsal eşitsizlik, kimlik baskısı ve geç modern belirsizlik koşulları içinde üretilen çok katmanlı bir toplumsal olgu olduğunu göstermektedir.

Klasik sosyolojik perspektifte Émile Durkheim’ın anomi kavramı, toplumsal düzenin zayıfladığı dönemlerde bireyin yönelim kaybı yaşayabileceğini ortaya koymuştur. Robert K. Merton’ın yapısal gerilim kuramı ise kültürel başarı hedefleri ile bu hedeflere ulaşma araçları arasındaki eşitsizliğin sapma davranışlarını üretebileceğini göstermiştir. Günümüz gençliği açısından bu gerilim yalnızca ekonomik değildir; aynı zamanda sembolik ve kültürel düzeydedir. Başarı, görünürlük, tüketim ve performans normları yoğunlaşırken; bu normlara erişim olanakları eşitsiz dağılmaktadır. Bağımlılık, bu çelişkili yapıda hem bir kaçış hem de sisteme uyum sağlama stratejisi olarak ortaya çıkabilmektedir.

Riskin modern toplumlarda sistematik biçimde üretildiğini ileri süren kuramsal yaklaşımlar, gençliğin bu risk dağılımından orantısız biçimde etkilendiğini göstermektedir. Türkiye bağlamında hızlı kentleşme, genç işsizliği, eğitim–istihdam uyumsuzluğu ve gelir eşitsizliği gibi yapısal faktörler bağımlılığın zeminini güçlendirmektedir. Özellikle dezavantajlı mahallelerde büyüyen gençler açısından risk, soyut bir olasılık değil; gündelik yaşamın maddi gerçekliği hâline gelmektedir.

Bu yapısal kırılklık, performans merkezli kültürel baskılarla birleştğinde daha karmaşık bir tablo ortaya çıkar. Geç modern dönemde birey, kendi yaşam öyküsünün girişimcisi olmaya zorlanmakta; başarı

bireyselleştirilirken başarısızlık da kişisel yetersizlik olarak kodlanmaktadır. Performans zorunluluğu, sürekli karşılaştırma kültürü ve görünürlük baskısı gençlerde yoğun stres, değersizlik hissi ve gelecek kaygısı üretmektedir. Bu koşullarda bağımlılık, yalnızca haz arayışı değil; ontolojik güvenliği yeniden kurma çabası olarak da işlev görebilmektedir.

Bağımlılık türlerinin çeşitlenmesi de bu yapısal dönüşümün göstergesidir. Madde bağımlılıkları (alkol, tütün, uyuşturucu ve uyarıcı maddeler) önemini korumakla birlikte; davranışsal bağımlılıklar (kumar, alışveriş, yeme ve egzersiz örüntüleri) ile dijital bağımlılıklar (internet, sosyal medya ve çevrimiçi oyun) daha görünür hâle gelmiştir. Bu çeşitlenme, bağımlılığın yalnızca kimyasal maddelerle sınırlı olmadığını; haz üretimi, onay arayışı, kimlik performansı ve aidiyet ihtiyacı gibi toplumsal süreçlerle iç içe geçtiğini göstermektedir. Özellikle dijital alan, gençlere sembolik sermaye üretme imkânı sunarken aynı zamanda yoğun bir yetersizlik ve dışlanma hissi de üretebilmektedir.

Akran ilişkileri bu sürecin belirleyici ara düzeyini oluşturur. Gençlik deneyimi çoğu zaman akran grupları içinde anlam kazanır. Akran grupları risk davranışlarını normalleştirebilir; ancak aynı zamanda güçlü bir koruyucu işlev de üstlenebilir. Sosyal sermayenin varlığı, gençleri risk davranışlarından uzaklaştıran dayanışma ağları üretebilirken; sosyal dışlanmanın yoğun olduğu çevrelerde risk davranışları statü ve aidiyet üretim aracı hâline gelebilmektedir.

Kimlik düzeyi ise sürecin en hassas boyutudur. Gençlik, kimlik inşasının kritik evresidir. Aidiyet arayışı, erkeklik performansı, görünürlük ihtiyacı ve öz-değer krizi gibi unsurlar bağımlılığı yalnızca bir tüketim pratiği değil; bir kimlik stratejisi hâline getirebilir. Bu nedenle bağımlılık, bireysel zayıflık değil; anlam üretme sürecinin kırılma bir biçimi olarak da değerlendirilmelidir.

Bu bütüncül çerçeve, gençlik–risk–bağımlılık ilişkisinin doğrusal değil; çok katmanlı ve geri beslemeli bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Yapısal eşitsizlikler kültürel baskılarla birleştiğinde, akran dinamikleri ve kimlik arayışları üzerinden bağımlılığa zemin hazırlayabilmektedir. Ancak aynı zincir tersine de çevrilebilir:

Güçlü yapısal destek → Dayanışmacı kültür → Koruyucu akran ağları
→ Sağlıklı kimlik inşası → Bağımlılık riskinin azalması

Bu nedenle bağımlılıkla mücadele politikalarının yalnızca klinik tedavi ve rehabilitasyon odaklı olması yeterli değildir. Sağlık temelli müdahaleler gerekli olmakla birlikte; eğitimde fırsat eşitliği, genç işsizliğinin azaltılması, sosyal koruma mekanizmalarının genişletilmesi, dijital okuryazarlık programlarının güçlendirilmesi ve kültürel-sportif katılım alanlarının artırılması hayati önemdedir.

Bu kitabın temel argümanı şudur:

Bağımlılıkla mücadele, yalnızca tedavi değil; toplumsal yapının gençlik lehine yeniden düzenlenmesidir.

Bağımlılığı bireysel sapma olarak görmek, yapısal kökenleri görünmez kılar. Oysa bağımlılık, toplumsal bağların zayıflaması ve yapısal gerilimlerin artmasıyla ilişkili bir göstergedir. Gençliği risk kategorisi olarak değil; dönüşüm kapasitesi taşıyan bir özne olarak konumlandıran politikalar, bağımlılık sorununu en temelden dönüştürme potansiyeline sahiptir.

Sonuç olarak bağımlılık sorunu, gençliğin değil; gençliği kırılanlaştıran eşitsizlik rejimlerinin sorunudur. Gerçek çözüm, gençlerin umut, aidiyet ve gelecek perspektifi geliştirebilecekleri daha adil, kapsayıcı ve dayanışmacı bir toplumsal düzen inşa etmektedir. Bu yalnızca bir sosyal politika tercihi değil; aynı zamanda demokratik ve eşitlikçi bir toplum tahayyülünün zorunlu koşuludur.

KAYNAKÇA

- Alexander, B. K. (2008). *The globalization of addiction: A study in poverty of the spirit*. Oxford University Press.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed., text rev.; DSM-5-TR). American Psychiatric Publishing. <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>
- Anderson, E. (1999). *Code of the Street: Decency, Violence, and the Moral Life of the Inner City*. New York: W.W. Norton.
- Ariès, P. (1962). *Centuries of childhood: A social history of family life*. Vintage Books.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469–480. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.469>
- Arnett, J. J. (2004). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199929382.001.0001>
- Atkinson, Will. (2007). Beck, individualization and the death of class: A critique. *The British Journal of Sociology*, 58(3), 349–366. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2007.00155.x>Digital Object Identifier (DOI)
- Aytaç, A., Eliş, B., Çelik, K., Ercan, H. & Çarkoğlu, A., (2008). *Türkiye 2008/İnsani Gelişme Raporu: Türkiye’de Gençlik (1. baskı, Rap.)*. Ankara, Çankaya: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice-Hall.
- Baudrillard, J. (1998). *The consumer society: Myths and structures*. Sage.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Polity Press.
- Bauman, Z. (2007). *Consuming life*. Cambridge: Polity Press.
- Bayhan, V. (1997). *Anomi ve yabancılaşıma*. Kültür Bakanlığı.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. London: Sage.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. Sage Publications. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781446218693>
- Becker, H. S. (1963). *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. Free Press.

- Bennett, A. (1999). Subcultures or neo-tribes? Rethinking the relationship between youth, style and musical taste. *Sociology*, 33(3), 599–617. <https://web.mit.edu/schock/www/docs/bennett-subcultures.pdf>
- Bourdieu, P. & Passeron, J. C. (1977). *Reproduction in education, society and culture*. London: Sage. DOI: 10.1080/0305006780140109
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Harvard University Press. https://doi.org/10.1080/10286630902952413?urlappend=%3Futm_source%3Dresearchgate.net%26utm_medium%3Darticle
- Bourdieu, P. (1986). *The forms of capital*. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (1993). *Sociology in question*. London: Sage.
- Bourdieu, P. (2001). *Masculine domination*. Stanford University Press.
- Boyd, D. (2014). *It's complicated: The social lives of networked teens*. Yale University Press.
- Bozdağ Tulum, A. (2021). *Sanal Sosyal Ağlar ve Aidiyetler: Dijital Yerlilerin Sanal Sosyal Ağ Aidiyetleri (Malatya İli Örneği)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Bucher, T. (2018). *If... Then: Algorithmic Power and Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Buğra, A. (2013). *Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye’de sosyal politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, A., & Keyder, Ç. (2006). *Sosyal Politika Yazıları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Can, N. (2015). *Medya ve gençlik sorunları ilişkisi*. Erişim adresi: <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/CAN-Niyazi-MEDYA-VE-GEN%3%87L%4%b0K-SORUNLARI%4%b0L%4%b0%5%9eK%4%b0S%4%b0.pdf>
- Castells, M. (1996). *The rise of the network society*. Blackwell.
- Cloward, R. A., & Ohlin, L. E. (1960). *Delinquency and Opportunity: A Theory of Delinquent Gangs*. New York: Free Press.

- Cohen, A. K. (1955). *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*. New York: Free Press
- Coleman, J. S. (1988). *Social Capital in the Creation of Human Capital*. American Journal of Sociology, 94, S95–S120.
- Connell, R. W. (1995). *Masculinities*. University of California Press.
- Crary, J. (2013). *24/7: Late capitalism and the ends of sleep*. Verso.
- Crenshaw, K. (1989). *Demarginalizing the intersection of race and sex: A Black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics*. University of Chicago Legal Forum.
- DataReportal. (2023). *Digital 2023: Turkey*. We Are Social & Hootsuite. <https://datareportal.com/reports/digital-2023-turkey>
- Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011). *From game design elements to gamefulness: Defining “gamification”*. In A. Lugmayr, H. Franssila, C. Safran, & I. Hammouda (Eds.), *Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference: Envisioning future media environments* (pp. 9–15). ACM. <https://doi.org/10.1145/2181037.2181040>
- Durkheim, É. (2006). *İntihar: Sosyolojik bir inceleme* (Ö. Ozankaya, Çev.). Cem Yayınevi.
- Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı. (2023). *Türkiye uyuşturucu raporu 2023*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü. [https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/TUBI M/TURKIYE-UYUSTURUCU-RAPORU-2023.pdf](https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/TUBI%20M/TURKIYE-UYUSTURUCU-RAPORU-2023.pdf)
- Erder, S. (1996). *İstanbul’a bir kent konu: Ümraniye*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, M. (2020). *Suriyeliler Barometresi 2019: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*. <https://www.unhcr.org/tr/sites/tr/files/legacy-pdf/SB2019-OZET-TR-04092020.pdf>
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7(2), 117–140. <https://doi.org/10.1177/001872675400700202>
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison*. New York: Pantheon.
- Foucault, M. (2008). *The birth of biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–1979*. Palgrave Macmillan.
- Fromm, E. (1955). *The sane society*. Rinehart & Company.

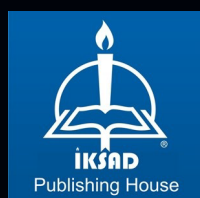
- Fuchs, C. (2014). *Social Media: A Critical Introduction*. London: Sage.
- Furlong, A. & Cartmel, F. (2007). *Young people and social change: New perspectives*. Open University Press.
- Furlong, A. (2013). *Youth studies: An introduction*. Routledge.
- Gençlik ve Spor Bakanlığı. (2022). *Gençlik araştırması raporu*. Ankara: GSB.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Polity Press.
- Gillis, J. (1974). *Youth and history: Tradition and change in European age relations, 1770–present*. Academic Press.
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Doubleday.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Prentice-Hall.
- Goffman, E. (1967). *Interaction ritual: Essays on face-to-face behavior*. Anchor Books.
- Grant, J. E., Potenza, M. N., Weinstein, A., & Gorelick, D. A. (2010). Introduction to behavioral addictions. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 36(5), 233–241. <https://doi.org/10.3109/00952990.2010.491884>
- Griffiths, M. (2005). A ‘components’ model of addiction within a biopsychosocial framework. *Journal of Substance Use*, 10(4), 191–197. <https://doi.org/10.1080/14659890500114359>
- Hall, S. & Jefferson, T. (Eds.). (1976). *Resistance through rituals: Youth subcultures in post-war Britain*. Hutchinson.
- Hall, S. (1996). *Who needs ‘identity’?* In S. Hall & P. Du Gay (Eds.), *Questions of cultural identity* (pp. 1–17). Sage. <https://doi.org/10.4135/9781446221907>
- Han, B. C. (2015). *The burnout society*. Stanford University Press.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hebdige, D. (1979). *Subculture: The meaning of style*. London: Methuen.
- Işık, O., & Pınarcıoğlu, M. M. (2021). *Nöbetleşe yoksulluk: Gecekondulaşma ve kent yoksulları : Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyman, E. F. (2003). *Türkiye’nin Yeniden İnşası: Modernleşme, Demokratikleşme, Kimlik*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Kızmaz, Z. (2005). Sosyolojik suç kuramlarının suç olgusunu açıklama potansiyelleri üzerine bir değerlendirme, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15 (1), 189-215.
- Kuyucu, T., & Ünsal, Ö. (2010). ‘Urban Transformation’ as State-led Property Transfer: An Analysis of Two Cases of Urban Renewal in Istanbul. *Urban Studies*, 47(7), 1479-1499. <https://doi.org/10.1177/0042098009353629>
- Lüküslü, D. (2009). *Türkiye’de "gençlik miti": 1980 sonrası Türkiye gençliği*. İletişim Yayınları.
- Lüküslü, D. (2015). *Türkiye’nin 68’i: Bir kuşağın sosyolojik analizi*. İletişim Yayınları.
- Mannheim, K. (1952). *The problem of generations*. In P. Kecskemeti (Ed.), *Essays on the sociology of knowledge* (pp. 276–320). Routledge.
- Marx, K. (1975). *Economic and philosophic manuscripts of 1844* (M. Milligan, Trans.). Progress Publishers.
- McRobbie, A. (1991). *Feminism and youth culture: From Jackie to Just Seventeen*. Macmillan.
- Melucci, A. (1996). *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Merton, R. K. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review*, 3(5), 672–682. <https://doi.org/10.2307/2084686>
- OECD. (2022). *Education at a glance 2022: OECD indicators*. OECD Publishing.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), (2022). *Youth not in employment, education or training (NEET)*. OECD Data. <https://data.oecd.org/youthinac/youth-not-in-employment-education-or-training-neet.htm>.
- Ögel, K. (2010). *Madde Kullanımı ve Bağımlılığın Nedenleri. (İçinde: Sigara, Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları: Tanı, Tedavi ve Önleme)*. İstanbul: Yeniden Yayınları.
- Ögel, K., Taner, S., Eke, C.Y. (2006). Onuncu sınıf öğrencileri arasında tütün, alkol ve madde kullanım yaygınlığı İstanbul örneklemini, *Bağımlılık Dergisi*. 7(1). 18-23.

- Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the Internet is hiding from you*. Penguin Press.
- Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C., & Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1841–1848. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.02.014>
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Resnick, M. D. et al. (1997). Protecting adolescents from harm: Findings from the National Longitudinal Study on Adolescent Health. *JAMA*, 278(10), 823–832. <https://doi.org/10.1001/jama.1997.03550100049038>
- Room, R. (2005). Stigma, social inequality and alcohol and drug use. *Drug and Alcohol Review*, 24(2), 143–155. <https://doi.org/10.1080/09595230500102434>
- Rosa, H. (2013). *Social acceleration: A new theory of modernity*. Columbia University Press.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2022). *İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2022)*. Ankara.
- Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkânsız iktidar: Ailede, piyasada ve sokakta erkekler*. Metis Yayınları.
- Schull, N. D. (2012). *Addiction by design: Machine gambling in Las Vegas*. Princeton University Press.
- Sennett, R. (2012). *Together: The rituals, pleasures and politics of cooperation*. Yale University Press. DOI: 10.3917/mana.153.0344
- Sezer, B. (1988). *Sosyolojinin ana başlıkları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Shaw, C. R., & McKay, H. D. (1942). *Juvenile Delinquency and Urban Areas*. Chicago: University of Chicago Press.
- Simon, H. A. (1971). *Designing organizations for an information-rich world*. In M. Greenberger (Ed.), *Computers, communications, and the public interest* (pp. 37–72). Johns Hopkins Press.
- Skinner, B. F. (1953). *Science and human behavior*. Macmillan.
- Standing, G. (2011). *The precariat: The new dangerous class*. Bloomsbury.
- Sutherland, E. H. (1947). *Principles of criminology* (4th ed.). J. B. Lippincott.

- Tarrow, S. (2011). *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics* (3rd ed.). Cambridge: Cambr.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511973529>
- TBMM Madde Bağımlılığı Araştırma Komisyonu. (2008). *Madde bağımlılığı ile mücadele raporu*. Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.
- Tezcan, M. (1997). *Gençlik sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2008). *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*. New Haven: Yale University Press.
- Turkle, S. (2011). *Alone together: Why we expect more from technology and less from each other*. Basic Books.
<https://www.basicbooks.com/titles/sherry-turkle/alone-together/9780465093656/>
- Tüfekci, Z. (2017). *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest*. New Haven: Yale University Press.
<http://dx.doi.org/10.25969/mediarep/14848>
- Türkdoğan, O. (2002). *Türk Toplum Yapısı*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2022). *Gençlik istatistikleri*. TÜİK.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması*. <https://data.tuik.gov.tr>
- Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi. (2018). *Türkiye uyuşturucu raporu 2018*. Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü.
<http://www.narkotik.pol.tr/TUBIM/Documents/2018%20UYUSTURUCU%20RAPORU.pdf>
- Twenge, J. M. (2017). *iGen: Why today's super-connected kids are growing up less rebellious, more tolerant, less happy—and completely unprepared for adulthood*. Atria Books.
- United Nations Children's Fund. (2023). *The State of the World's Children 2023*. New York: UNICEF
- United Nations. (2019). *World youth report: Youth and the 2030 agenda for sustainable development*. UN.
- United Nations High Commissioner for Refugees. (2023). *Global Trends: Forced Displacement in 2022*. Geneva: UNHCR.

- Walther, A. (2006). Regimes of youth transitions: Choice, flexibility and security in young people's experiences across different European contexts. *Young*, 14(2), 119–139.
- Wilkinson, R. & Pickett, K. (2009). *The spirit level: Why more equal societies almost always do better*. Allen Lane.
<https://doi.org/10.1080/15700763.2011.577928>
- Wyn, J. & Woodman, D. (2006). Generation, youth and social change in Australia. *Journal of Youth Studies*, 9(5), 495-514. DOI: 10.1080/13676260600805713
- Yaman, Ö. M. (2021). *Türkiye’de gençlik ve bağımlılık: bibliyometrik ve tematik bir araştırma (1910-2020)*. Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Yentürk, N., & Baştürk, C. (2007). *Türkiye’de Genç İşsizliği*. İstanbul: Gençlik Çalışmaları Araştırma Birimi Raporu.
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs
- Zukin, S. (2010). *Naked city: The death and life of authentic urban places*. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oso/9780195382853.001.0001>

ISBN: 978-625-378-593-2